либер.

Литературна история

Пр8

ЧИТ

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

6 . 1980

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Редакционна колегия

Тончо Жечев (главен редактор), *Стефан Кожухаров, Кръстьо Куюмджиев, Дочо Леков* (зам.-главен редактор), *Иван Сарандев, Цвета Унджиева, Катя Янева* (секретар)

Адрес на редакцията: „Литературна история“
Институт за литература, ул. „Чапаев“ 52, София

© И-т за литература
1980
c/o, Jusautor, Sofia

82(0)

Издателство на Българската академия на науките

Коректор *Ц. Стойнова* Редактор *Цв. Попова* Техн. редактор *Т. Нинова*
Изд. индекс 7913 Дадена за набор на 12. VI. 1980 г. Подп. за печат на 10. IX. 1980 г.
Формат 70×100/16 Тираж 800 Печ. к. 7,75 Изд. коли 10,04 УИК 12,82 Цена 2,22 лв. Код 28 95353322311
Печатница на БАН, 1113 София, ул. „Акад. Георги Бончев“ Поръчка № 349 5058-10-80

Пр 8

Литературна история

Книга 6 · 1980 · София

Българска академия на науките
Институт за литература

ЧИТАЛНЯ

Пр 7199/80

ПРОВЕРКА 2009 - 2010

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

Съдържание

Лилия Кирова — Сатирата в българската и сръбската литература от края на XIX и началото на XX в. (Наблюдения върху поетиката) 3
Владимир Свинтила — Паметник на културното самосъзнание на българина (За характера на един мемоар — „В тъмницата" на Константин Величков) 14
Катя Янева — „Открито е челото ми за цялата вселена. . ." (Към характеристиката на Александър Геров) 26

Мнения

Камен Михайлов — Едно становище за „На острова на блажените". . . 41

Изследователи на българската литература в чужбина

Ангелина Минчева — Проф. Рудолф Айцетмюлер 53

Анкети

Иван Сестримски — Мария Грубешлиева 56

Литературен архив

Асен Василиев — Моята кореспонденция с Чудомир 71

Хроника

Юлия Обретенова — Международна научна конференция, посветена на 70-годишнината от рождението на Никола Йонков Вапцаров 88

Българска академия на науките София

Библиография

Елена Цветанова, Тодорка Малчева — Българска литературноисторическа библиография (Книги, статии, литературни анкети, публикувани през 1977 г.) 91

Сатирата в българската и сръбската литература от края на XIX и началото на XX в.
(Наблюдения върху поетиката)

Лилия Кирова

През последните десетилетия на миналото и началото на нашето столетие в литературите на редица балкански и южнославянски страни понятието балканска сатира разкри някои общи черти в сатиричното виждане на действителността.

Бързото темпо на социално-психологическите сблъсъци, типични за полуострова, оголваше до краен предел дисхармонията, комичните несъответствия между съдържанието и видимостта, подсилваше комичните контрасти между целите и средствата, между действията и резултатите. „Лъвският скок" от „века" на патриархалността във „века" на буржоазната цивилизация изостряше противоречието между привидната жизнеспособност на новите социални и морални норми и истинската им същност, което бе и източник на комичното. Загубилият почва, но неизчезнал полупатриархален свят правеше по-прозрачни спектаклите и клоунадите на политическата арена. С една дума, балканският калейдоскоп от специфични противоречия изнасяше на показ политическите фарсове, лицемерните похвати и зле прикритото хищничество, свидетелствуваше за хипертрофията на някои стари, негативни черти на обществените типове. Затова не широките епически панорами се наложиха през онази епоха, не толстоевското и тургеневското аналитично повествование, а хумористично-сатиричното реагиране на явленията от нелепата балканска действителност. Тези явления дадоха съдържанието на творчеството на такива майстори на хумора и сатирата като Бранислав Нушич, Алеко Константинов, Иван Вазов, Стоян Михайловски, Радое Домановић, Георги Кирков, Стеван Сремац, Йон Лука Караджале.

Сходните обществени условия и житейски ситуации водеха до близки творчески решения в иронично-сатиричните произведения на южнославянските писатели. Критично-смеховото изображение на тези творци премина на друго поле. Достатъчно бе да се промени реалността, за да се смени и зрителният ъгъл, и апаратът на художническата възприемчивост. Ако по-рано при занманията си с фактите на обществения паразитизъм и неравенство сатириците откриваха едни аспекти на комичното, то сега, когата следваха една след друга изненадите на новоизграждащото се общество на банкнотата, нашумяваха „героите" на деня—социално-сатиричното начало добиваше нови превъплъщения. Авторите виждаха, че наследниците на българите и сърбите от „старо време" не са вече затворени в тесните си провинциални терени, че

не вестниците ги запознават с чуждите градове, а те самите пътуват „из Европата“. Паралелно с това виждане се раждаха и формите на сатирична преценка на новия вид психика — при досега с „Европата“.

Близост в похватите за сатирична типизация и в изразните средства

Несъмнено близките условия през новия исторически период на полуострова създадоха база за общ развой на балканската сатира. Комичността, подсказана от самата действителност, се затвърди като оригинална, „открита“ от творците форма за отразяване на живота. И макар че всеки от тях я търсеше по свой път, специфичната обстановка на полуострова наложи печата си върху някои черти от стилистиката на балканската сатира и преди всичко върху своеобразието на онези похвати, чрез които писателите постигаха хумористично-сатиричната обрисовка на персонажа си.

Едно от най-ефектните средства за типизация в балканската и южнославянска сатира е речта на персонажа. Героите се изразяват с колоритната си, живописна реч и езикови обрати. Те изнасят потайните си мисли и скрити желания с малокултурната дързост на байганьовци. Пошлостта и безчестието се манифестират без прикритост.

В много творби, в чиято основа е положена умерената или категоричната критика, стигаща до унищожителен сарказъм, личните изповеди на изобразяваните лица очертават тяхното настроение, мисловност, характерите им. Тук най-вече личи, че балканските творци са се учили на хумористично изображение от Гогол, който пръв обрисува комични прояви, сходни с балканските. Да вземем за пример сатиричното самоизобличение у Бр. Нушич и Ал. Константинов. Техните герои сякаш се разсъбличат и показват в естествения си вид. Какво интимно саморазобличение се съдържа в духовитата сатирична пародия, написана под непосредственото влияние на „Ревизор“ — „Съмнително лице“. Йеротие Пантич сам открива алчните си влечения и търгашеската си психология:„Господин министре, във ваши ръце е моето повишение, в мои—вашето съмнително лице. Моля за бърза размяна.“

Както словоохотливо разговарят Нушичевите герои, така на всеослушание „хортуват“ за греховете си Алековите герои. Със същия ефектен метод на обобщение Щастливецът показва безочието на различни „дребни и едри хора на деня“. Зад комичната наивност в мислите на глупавия помощник-регистратор от „Разни хора, разни идеали“ прозира нравственото му падение, нищожната му душица. С таланта на големи хумористи и сатирици Нушич и Алеко разголват героите чрез собствените им думи и така осъждат пороците в съвременността си. У никого от южнославянските писатели не е така ярка артистичността, не е толкова импресивен хуморът, както у тях двамата. С каква пластичност и лекота фиксират чуждите на всяка нормална етика черти на героите си, ламтежите им, фамилиарния стил на говора им. Маркс бе писал, че бичувайки реакционното немско общество, „трябва да накараме да затанцуват тези закостенели порядки, като им пеем техните собствени мелодии“[1]. Пародирайки речта и осмивайки духовната бедност на своите герои, Бр. Нушич и Ал. Константинов по същия начин им напяват „техните собствени мелодии“. Същевременно, нека подчертаем, у Нушичевите творби се смесват два интересни аспекта. От една страна, постоянно се усеща благодушието на писателя, насочено към героите му с полупатриархални навици. Хуморът не е отправен

[1] К. Маркс и Ф. Энгелс. Сочинения. Т. I. М., 1962, с. 402.

директно срещу тях, а срещу общественото битие, обусловило пороците и злото. От друга страна, със своите самопризнания героите от „байганьовската „раса“ непрекъснато оборват мнението на „родителя“ си, че са добри. Така с веселата, забавна, шеговита атмосфера в Нушичевите творби, с каламбурите, пикантните алюзии и двусмислените изрази се смесва „лютивината“ на изобличението, очертава се сатиричната позиция на писателя, който не амнистира обществените пороци. И той израства като един от най-оригиналните, най-тънките комедиографи в балканските литератури.

Без съмнение специфичната атмосфера на Балканите оставя следи, „щемпел“ и върху стилните форми и характеристики на южнославянската сатира, дето порокът е издигнат в норма.[2] При тази форма на сатирична характеристика за нелепото, противоестественото и порока се говори като за нормални и общоприети деяния. Посоченият похват на типизация можа да получи изразителен сатиричен ефект благодарение на оня „поевропейчен“ тип, който не само фамилиарничеше и не се свенеше да говори за своите безобразия и „золуми“, но почувствувал „силата на капиталеца“, с наглост и дебелоочие искаше да утвърди неморалните си деяния като добродетелни подвизи, безчестната си същност — като социална норма. Сега „героите“ на новото време не само откровеничат, но свалят спокойно маскировката си, показват ни се „неглиже“ и с първичната си байганьовска сила налагат пороците си като жизнен норматив. Това са примитивни типове от рода на Нушичевите, Кирковите и Алековите герои — лишени от морални устои.

Другите художници също почувствуваха „чудачеството“ на новата действителност, която им диктуваше както смисъла, така и стилните белези на художественото обобщение. Поразени от нелогичността на буржоазните социални отношения, когато „мирът, вярата и любовта“ бяха изнесени на продан като „стари мебели“ (както писа Нушич в предговора си към „Странички“), те изобразиха несъвместимостта на тия принципи с общоприетите норми. Затова генерализацията на порока в норма е една от най-острите и импресивни форми на типизация, която може да се проследи през цялата балканска сатира. Естетическите корективи и принципи на Гогол, показал като „нормално“ „безумното“, разкрил „атмосферата на безумие, на дива нелепост във всичко“[3], имаха актуален смисъл и за балканските писатели. Сблъскали се с една действителност, в много насоки подобна на античовечната буржоазнокрепостническа реалност в Русия, те използуваха някои от Гоголевите изразни форми. Генерализацията на порока в норма бе форма на сгъстяване на сатиричните багри, чрез което се подсилваше отрицанието на действителността. След като чувствуваш, че светът около тебе е неразумен, алогичен, най-естественото е да се домогнеш до форми за обобщение като генерализация на нелепото, порочното в норма. Така алогизмите в речта на сатиричните типове ще са своеобразно огледало на изобразяваната действителност. И ще се появят персонажи, които ще вървят сякаш „на главите си“. Ненапразно младият Салтиков-Шчедрин бе писал:„Как не искате да разберете, че в ненормалната среда само неестествеността може да бъде нормална?“ Тези му думи като че ли станаха формула за тълкуването на балканската действителност от нейните отрицатели на границата на двата века.

Сатириците, които улучваха най-съществените черти на действителността и обливаха със злъчен смях съвременните им лица и събития, се домогваха до разнообразни методи за обобщаване на жизнения материал, до свои самобитни похвати и жанрове, служещи на разобличаващия патос в творбите

---

[2] Вж. Б. Ничев. Увод в южнославянския реализъм. С., 1971, с. 267.
[3] Г. Гуковский. Реализм Гоголя. М., 1959, с. 252.

им. Та другояче не би могло да бъде. Комичното е индивидуално у всекиго, то е неповторимо и своеобразно, както са неповторими и своеобразни реакцията и чувствителността на писателя към явленията от живота.

Но освен разликите в художествените пътища за обобщение, очертаващи неизтощимото им въображение на сатирици, в стила на балканските творци срещаме и редица прилики. Усвоявайки най-добрите традиции в българската възрожденска сатира, постиженията в публицистиката на Пера Тодорович и някои отлики на народния повествователен маниер, писатели като Алеко Константинов и Бранислав Нушич с необикновено умение се домогват до ефектни сатирични асоциации. В техните фейлетони от извивките на мисълта и своеобразните аберации в повествованието израства сатиричната двуплановост, сложното съотношение между изобразеното и асоцииращото се явление. А оттам и живият, многостранен образ на суровата действителност. И останалите писатели, в чиито творби се оглеждат моралните и политическите белези на живота, така различни от хуманните представи за него, постигат духовити сатирични асоциации и връзки.

Богатите отсенки на хумора на Нушич, Сремац, Константинов, Михайловски идваха също така от смелите илюзии, метафорите, хиперболизацията на отрицателното, от разнообразните нюанси на комичната ирония — все средства за заостряне и сгъстяване на багрите, подчинени на задачата за сатирично осмисляне на жизнените явления. Битовото правдоподобие и колорит се постигат не чрез подробни, разточителни описания на обстановката и средата, а чрез реалистичната убедителност на конфликтите, движението на опростената фабула, боите и живописността в речта на изобразяваните лица. Някои от изредените писатели използуват и класически похвати на очовечаване на животни, фабулирането под формата на сън, пародията.

Завоеванията и сполуките, които постигат писатели като Бранислав Нушич, Стеван Сремац, Алеко Константинов, Стоян Михайловски, гъвкавите форми за сатирична детронация в техните творби попиват в публицистиката и прозата на Георги Кирков и Радое Домановић, чиито произведения са върхът в „стълбицата“ на реалистичното разобличение. Кирков и Домановић доразвиват редица изобразителни похвати в съответствие с националните литературни традиции. Двамата творци използуват като предходниците си асоциативния начин на разгръщане на темата, алюзията и инсинуацията, пародията. И те си служат с формите на съновидението („Клеймо“, „Сънят на един министър“, „Модерно въстание“, „Чуден сън“ у Домановић; „Как си мечтая под юргана“, „Митарствата на една душа“, „Моят сън“, „Патришка вечеря“, „Сън през постите“ у Кирков), на разговорите с животни, в които на животните се придават човешки мисли и страсти („Размишленията на един обикновен сръбски вол“ у Домановић; „Вълци и овце“, „Пред касапницата“, „Вълк-водач“ у Кирков).

Роля на сатиричната алегория

Стремежът на балканските писатели да се ориентират в „хаоса“ и противоречията на действителността подхрани и гротескно-комичното изображение в техните произведения. Хиперболичните детайли преминаваха в гротескни. Същевременно десетките изразителни подробности в гротескно-сатиричния им свят събуждаха чувството за реалност. Естествено гротескната иносказателност на този свят, специфичното виждане на обществено-политическите и етическите отношения се отличаваха от алегоричната двуплановост. За да разберем конкретните проявления на реалистичната гротеска, нека се спрем

преди това на алегоричната иносказателност в сатиричната проза от края на века.

Известно е, че Георги Кирков пръв в българската литература използува нашироко възможностите на алегоричния сатиричен жанр и създава оригинални политически приказки и басни. Неговите остроумноиронични анализи на социалната действителност приемат иносказателна форма („Вълци и овце", „Вълк-водач"). Сатиричната му изобретателност тук достига пълен размах—алегорията е прозрачна и читателят лесно разгадава злободневния й политически смисъл.

Бранислав Нушич в публицистиката си също ползува силното оръжие на алегоричния образ. Понякога в Нушичевите фейлетони яркият алегоричен образ е основа на повествованието (какъвто е случаят с вола в третия фейлетон от „Странички от Пожаровацкия затвор").

Алегоричният начин на изображение (широко разпространен във фолклора и литературата на Просвещението) се среща и у други балкански сатирици. Алегорията е обикнат похват на Стоян Михайловски. В „Книга за българския народ" зад алегоричните образи на източни мъдреци прозират жестоките балкански страсти. Очевидно при тогавашните условия авторът не е могъл да развие замисъла си чрез герои и ситуации от българската политическа действителност и е прибягвал до алегорията.

Но ако алегоричната двуплановост у Кирков, Нушич или Михайловски е само едно от изразните средства, у Радое Домановић е основен белег на творбите му; тя създава особен поетичен ефект и подсилва изобличителните функции на смеха му. Писателят е забележителен майстор на алегорията, създал „почти свифтовска визия" за една епоха, в която всичко е сякаш наопаки поставено.

Най-съществено за алегорията е изобразяването на отвлечени понятия чрез конкретен образ; „образното представяне на едно абстрактно понятие", при което творецът търси „между обикновеното необикновеното".[4] При алегорията съществува едно особено отношение между онова, което е непосредствено показано, и онова, към което е насочено вниманието на читателя, мислещ с логиката на алегорията. Тя подтиква към начин на мислене, при който отделните детайли на физическата илюстрация губят конкретния си смисъл и се свеждат до нещо отвлечено и абстрактно, което на свой ред може да бъде съотнесено с най-разнообразни обекти и явления, но винаги дава възможност за „логическа дедукция". При алегоричния подход в литературата явленията се осветяват по неочакван начин, от непознат досега ъгъл и добиват особена релефност и импресивност. Именно по тази причина похватът да се изразяват чрез конкретни художествени образи отвлечени понятия приляга така добре към стилистиката на някои сатирици, разкрили грубата мускулатура на балканските политически страсти на границата на двата века.

Ако потърсим специфичния „радиус" на Домановичевия стил в кръга на балканската сатира, ще отбележим, че най-главната му особеност е „пренасянето" на явления от областта на абстрактните отношения в материално-физически и конкретно-битови сцени и картини. Двузначността на неговия алегорично-сатиричен разказ, при която авторовото виждане за реалните ситуации, събития, взаимоотношения се разкрива с помощта на „две плоскости", е свързана според нас и с един особен похват за засилване на сатиричното внушение. На визуално уловимата „плоскост" се репродуцират странно-необикновени произшествия. С помощта на хиперболи и гротески са изобразени необичайни фигури, жестове, неправдоподобни ситуации. (Достатъч-

[4] Gero von Wilpert. Sachwörterbuch der literatur. Stuttgart, 1969, p. 12.

но е да си спомним две от най-известните Домановичеви творби—„Клеймо“ и „Вождът“.) Така въздействието се подсилва от необикновеното съчетание на алегорична и гротескна иносказателност, за която ще стане дума по-късно.

Очевидно сръбският писател се отличава от своите съвременници-сатирици най-силно с това, че виждането си за света на лицемерието и фалша ни внушава чрез своеобразната художествена фактура на алегоричния разказ. И в повечето от произведенията си остава верен на този начин на претворяване и оригинално поднасяне на художествената идея.

Трудно е да си представим, че по-сполучливо и с по-голям художнически размах би могло да се отразят робската сервилност, липсата на обществен морал, угодничеството, потъпкването на човешкото достойнство в оная епоха от алегоричното им изображение в Домановичевите творби. Писателят непрекъснато мести своя обектив и улавя света откъм опаката му страна. Картините, в които се репродуцира обществената и политическата ситуация, са изчистени от „лъжливи примеси“. Те отразяват социалните отношения в тяхната пълнота и абсурдна логика. Дори само на страниците на малкия разказ „Клеймо“ се налагат властно всички предимства на Домановичевото алегорично виждане. Със своята подвижна мисъл, с будното си гражданско чувство писателят можа да ориентира своя художествен апарат към широката обществена действителност в Сърбия и да обхване сложните жизнени конфликти в тяхната цялост. „Главното за писателя е да дойде посредством анализа до синтеза“ — пишеше Балзак. И Домановић успява да покаже по синтетичен начин сложния организъм на целия обществен живот. И в най-добрите си сатири той не се стреми към детайлно моделиране на човешките образи, а към алегорично обобщение на масата, на общата поквара и повсеместна нравствена деформация. Неговото сатирично зрение разкъсва външните „обвивки“ и достига до най-болните места на сръбското общество на границата на двата века.

Проследявайки функцията на сатиричната алегория и особеностите на Домановичевия разказ, неизбежно стигаме до използуване принципа на иронията като своеобразно отношение между алегоричната картина и подтекста. Писателят се отнася почти утвърдително или с нарочна невъзмутимост към ситуациите и явленията, нарисувани в гротескна форма в първия „пласт“. Тази ирония тоналност на повествованието поощрява персонажите да играят леки, забавни, благопристойни роли, докато не им се снемат маските и не се разкрие истинската им същност. По такъв начин чрез принципа на иронията Домановић разкрива своето виждане за една действителност, в която страхливостта и безчестието са по-силни от доблестта и безстрашието. Чрез ироничната дистанция и една неангажираност в тона си писателят най-естествено може да покаже, че „царят е гол“. Иронията е най-съществения белег на неговия сатиричен разказ.[5] Тя е и нов елемент в техниката на балканската и южнославянската сатира.

Както другите писатели, негови съвременници, и Домановић черпи темите си от обществено-политическата атмосфера на своята епоха. Но най-добрият сръбски сатирик се различава от тях с цял низ особености, които показва като литературен творец и майстор на алегорията. На неговото сатирично платно доминират крупните явления в тогавашния живот. Тук се натъкваме на индивидуално, неповторимо лично тълкуване белезите на времето. Сатирикът няма афинитет към единичните, изолирани казуси. Вниманието му задържат човекът и обществото в своите най-широки и най-характерни форми. Нито в ранните му,нито в по-късните му творби ще открием

[5] Вж. Д. В у ч е н о в. О српским реалистима и њиховим претходницима. Београд, 1970, с. 178.

подробно описани образи, с неповторима индивидуалност. Той е майстор в представяне реакциите на цели обществени групи, на масовия манталитет.

Същевременно, когато изтъкваме разликите в художествените свойства на творбите на балканските сатирици и Домановичевите алегорични разкази, не можем да не подчертаем едно важно обстоятелство. „Порядъкът", който внасяха художниците сред многоликото разнообразие от факти и явления, се диктуваше от психологическата им нагласа, от цялостното им светоотношение. Но у нито един от тях няма да срещнем герои с психологическа задълбоченост и завършеност. Сатириците на границата на двата века бяха писатели на цяла една социална действителност, а не художници на характери. Отблъскващите черти на живота се открояваха в пресъздадената обща картина на епохата, на една социална система, а не в художествено индивидуализирани образи. В писмо до дъщеря си от 1 март 1924 г. Нушич мотивира своеобразното „обезличаване" на индивидуалността на героите си, като отбелязва, че през онази бурна епоха на социални преломи той е могъл да види не отделните подробности, а общата картина, могъл е „да забележи само големите и общите явления и само тях да внесе в своите комедии"[6].

Гротескно-карикатурна деградация

Постиженията на балканските и южнославянските писатели в отразяването и типизирането на необятния жизнен материал от оня период говорят, че през последните две десетилетия на миналия век реалистичната сатира в тези страни разполага със самобитна система от оригинални стилни форми — мерило за новия обхват, широта и размах на тази сатира.

Домановић е овладял до съвършенство изкуството да акцентува чертите на изопаченото, невероятното, парадоксалното в обществената психология подобно на художника-карикатурист. Гротеската става мощно средство в неговите ръце за реалистично разкриване същността на заобикалящата го действителност. Основната особеност на сатиричния му рисунък е смелото преувеличение на отделните елементи на явлението, нарушаването на външното правдоподобие. Интимният механизъм на неговото комично изображение е механизмът на гротесковото.

То придава на творбите му необикновен релеф, внушава на читателя нелогичността на тогавашната действителност. Домановић-сатирикът приема предизвикателствата на всяка гримаса на своето съвремие, без да се смущава от „хаоса" в него. Напротив, той изпълва алегоричните си разкази с този „хаос", излага го на показ. За неговите произведения е характерно своеобразното сплитане на една фактографска достоверност на изказа с гротесковото начало, на многобройните подробности от действителността с условността. Затова гротесковият му свят и условно-фантастичните сюжети, създадените от перото му комични персонажи имат важна социално-аналитична функция. Като рисува чудноватото и парадоксалното в логиката на една или друга обществена ситуация, писателят изразява в самобитна форма самата същина, естеството на тази ситуация. В творбите му—алегорични или директно сатирични („Клеймо", „Вождът", „Страдия", „Размишленията на един обикновен сръбски вол", „Модерно въстание", „Сънят на един министър")—се откроява антитезата между „прецъфтелия" героизъм и „страхливото" настояще. Във всички тях вниманието на сатирика е привлечено от изопачената картина на мъжеството и храбростта. При това той съзира парадоксалното

[6] С. Паунович. Писци изблиза. Београд, 1958, с. 150.

около себе си не в някакви изключителни колизии и конфликти, а във всекидневието, в житейските нормативи. Абсурдът преминава през повечето от сатиричните му творби, разрушава логичните и причинните връзки между явленията, прониква в тъканта на речта.

Една от ярките форми на комизъм у Доманович е алогизмът в рамките на гротеската. Понякога алогизмът е свързан с отделни комически ходове, откроява се в мотивировката на постъпките и събитията, в речта на действуващите лица и постройката на диалога, а друг път „дирижира" всички епизоди и внушава общото впечатление за неправдоподобност на изобразените явления.

Гротескно-карикатурната деградация на сатиричните обекти откриваме и у Георги Кирков. На страниците на „Работнически вестник" в края на века се появяват все по-причудливи животни, които във фейлетона „Политическа зоология" вече се отдалечават от външното правдоподобие и достигат голяма сатирична релефност. Това все по-засилващо се предпочитание към гротесково обобщение, към отклоняване на сатиричното изображение от границите на реалните жизнени форми и навлизане в царството на странни зоологически типове е доказателство за умението на Мастор Гочу Зуляма да прониква в същността на процесите.

Кирковите животни са разнообразни (консерваторът е кръвожадна хиена и лисица, той има два чифта очи—с единия вижда, а с другия—завижда, демократът е „обикновено гръбначно животно"). Но всички те характеризират изобретателността на сатирика.

Кирков прибягва все по-често до карикатурното изображение като ефектна форма за изява на комичното, създава цяла сатирична менажерия от странни, хищни животни. Тук с един-два щриха предава вътрешната същност на онова, което изобразява. При това сатирикът пуска своите стрели от такава позиция, че веднага смъква многоцветните одеяния от гърбовете на предателите на народните интереси. Сякаш е нарисувал карикатурите на своите обекти, когато те са били в движение, не са имали възможност да се прикрият и с жестовете си, мимиката и фразеологията са оголили хищническия си нрав и вълчи апетит.

Възлов образ в художественото мислене на пролетарския сатирик е картината на мошеничествата и фалша, които се ширят навсякъде. Едно от странните, чудновати животни в неговите гротески е голямата говореща риба от „Прокобявания за през новата година" от Червен народен календар за 1900 г. Мастор Гочу Зуляма предвижда гладни дни, „и тази година мишките ще играят ръченица в държавната каса, както вече плъхове играят в кесиите на данъкоплатците". Дори министрите ще тръгнат по милостиня, „да чукат на чужди капии". В този момент се появява говорещата риба:„Възможно е на брега на Черно море да изскокне някоя голяма риба и да продума два лафа;възможно е след това да се избере една парламентарна комисия, която да разтълкува тия два лафа..." Специалната парламентарна комисия трябва да разтълкува вярно рибешките думи, за да се сбъдне...евангелската притча за Христос, нахранил всички с две риби.

В „Прокобяванията" публицистът и белетристът си сътрудничат по самобитен начин, за да се получи точна картина на фалшивото добруване в тогавашното общество. Кирков е намерил интересна форма, за да развие сатиричната си идея. „Прокобяванията" са изградени по законите на условността и фантазията—в тях авторът излиза от рамките на жизнеподобието.

Куклите и марионетките са също характерни за гротесковите преображения в творбите на Кирков. Тук писателят блестящо показва някои възможности на куклите и марионетките като условна форма за сатирична ти-

пизация. И чрез причудливите екземпляри в политическата си зоология, и чрез странните марионетни представления Мастор Гочу Зуляма изважда на показ язвите на буржоазната демокрация, изопачаването на нормалните схващания за разумно, справедливо управление. Опирайки се на конкретната реалност, куклите не само „подражават", а в заострена, обобщена форма осмислят човешките отношения. Марионетките извършват и фантастични действия, но главното им предназначение е да окарикатурят „самостоятелното" човешко поведение, да тласнат читателя към размисъл за обратен порядък в социалните отношения. Неслучайно „марионетката във фейлетоните на Майстора е социално и политически специализирана — тя винаги означава фигури от буржоазната върхушка и най-често — от най-приближените до княза среди в Народното събрание и Министерския съвет. В сатирата на „Работнически вестник" марионетката е най-често и преди всичко министър. Единственият по рода си марионетен спектакъл „Тарантела" е наречен още в самото начало „данца министериала"[7].

В „Магазията на господина Фърдю Манафски" сатирикът използува различните умения на куклите за продан като удобен трамплин за язвителна и безкомпромисна ирония. В „Тарантела", излязла в „Работнически вестник" през 1900 г., е показан марионетен спектакъл на гастролиращи артисти. Представителите на буржоазната висша йерархия са осмени, подиграни по законите на карикатурното изкуство. Заедно с механичните движения изпъква и одрипавелият им вид. Разобличаващият ефект на произведението се подсилва с алюзията за „пукнатините" в маскировката на съвременните му политически грешници. Смехът се превръща наистина в полемическо оръжие срещу разложението и упадъка на бюрократичната йерархия.

В творбите на Кирков като в силно увеличително стъкло изпъкват тревожните аномалии на новото време. Той създава своеобразен гротесков микромир от хамелеони, магични чудеса, кукли и марионетки, подхваща една интересна тенденция и в съвременната сатира—гротесково обобщение чрез елементаризиране и механизиране на човешките действия;заменя човешкия образ с куклата и марионетката.

Ето защо гротесковото изображение е характерно не само за произведенията на Радое Домановић—връх в критико-сатиричната проза в Сърбия на границата на двата века, но и за творбите на Георги Кирков—първия между изобличителите, който в тогавашната политическа вакханалия стана глашатай на бъдещия обществен строй.

Сравним ли Кирковите гротескови принципи на изображение с тези на Домановић, ще набележим редица различия, които засягат творческата индивидуалност и стиловите предпочитания на двамата писатели. Целенасочеността на Майстора, с която изпробва нови сатирични средства за целите на политическото внушение, е неразривно свързана и със стремежа му да отрази сложността на обществената структура, да съедини сатирата с новия социален идеал. Общественикът и гражданинът изострят слуха и оръжията на твореца-сатирик. Но въпреки различията в гротесково-сатиричния им подход Кирков и Домановић са свързани от някои общи начала. Преди всичко тяхната гъвкава, дирещa мисъл изпробва идейните и нравствените критерии на епохата чрез неумолимите социални факти. Те излизат винаги от суровата действителност. Така домогвайки се до метафорически обобщени конструкции, Кирков и Домановић искат да защитят обезправените, да ги накарат да видят привилегированите и „мъдрите" като марионетки и глупаци. В произведенията им се изявяват нови качества на изменящото се сати-

[7] П. Тотев. Политическата сатира на Георги Кирков. С., 1974, с. 115.

рично виждане. В епоха, когато останалите писатели черпят за творбите си образи от „самия живот“ и рядко нарушават реалните пропорции, те двамата не се побояват да следват логиката на нова художествена необходимост — да използуват за целите на изобличението формите на силното преувеличение, на условността. В творбите им много неща изглеждат странно-необикновени, в причудливи пропорции и очертания. Същевременно и най-неправдоподобното и фантастично по форма се оказва достоверно по същност. Смисълът на Домановичевото „Клеймо“, в което се яздят гражданите, или на Кирковото „демиградско родолюбиво теке“, където дервишите, за да премахнат „гладорията“, ще извадят зъбите на хората, е остро политически. А алегоричните гротескни и пародийни елементи акцентуват социалната критика, засилват присъдата. Фантастичното заостряне на отделни черти от изобразяваните явления и навлизането в пределите на невероятното не водят до деформиране на конкретната реалност. Произведенията на двамата сатирици продължават да бъдат все така свързани с действителността, с ония нейни страни, в които се проявяват най-ярко обществените пороци. С едрите си, гротескови обобщения за пошлото и низкото Домановић и Кирков очертават нови пътеки в поетиката на балканската сатира.

Произведенията на балканските писатели на границата на двата века бяха своеобразен сеизмограф за динамиката на обществените изменения в онзи период. Как ще се улови и репродуцира тази динамика обаче в творбите им, в какъв вид ще се отлее, бе въпрос на предпочитанията и склонностите на самите художници. Основната им техника бе техниката на деградация на сатиричния обект. В основата на всяка деградация се извършваше процес, с който се снижаваше „ценностната система“ на новия буржоазен свят. Бихме могли да кажем, че писателите, които само спонтанно се докосваха до гротеската и предпочитаха „обикновената“ сатирична история, осъществяваха непосредствено обективна деградация (Стоян Михайловски, Стеван Сремац, Алеко Константинов, Бранислав Нушић). Естествено гротескови елементи и мотиви можеха да се намерят и в техните творби. Нушић и Константинов например в стремежа си да открият ефектно облекло на комичните си образи понякога изостряха чертите им до карикатурност и гротескност (преди всичко във фейлетоните си).[8] А Щастливецът в „Молитвата на Велзевула“ и „Тържеството на Велзевула“ използува магическото превръщане и мистерията.

Но гротесково-фантастичното начало, което ни открива цялата съдържателност и дълбочина на комизма на епохата, е най-характерно за произведенията на Радое Домановић и Георги Кирков. Това начало е доказателство за общата устременост на двамата балкански писатели към все по-широки критически мащаби, за развитие на сатиричната форма у тях. За разлика от събратята си хумористи и сатирици те деградираха стойностите в съвременната им действителност със средствата на гротеската. Тази деградация бе толкова уместна и нужна в онзи момент, колкото непосредствено-обективната. И преплитането на двете техники в балканската сатира, съсредоточени в полето на острото политическо изобличение, не бе случайно.

Новата техника на гротеската не бе резултат на импровизаторски игри, а на стремеж към по-точни попадения, бе израз на нови потребности за безкомпромисното художествено мислене на творците, които търсеха скритите пружини на явленията. Разнообразните пътища на сатиричната типиза-

[8] В последните комедии на Нушић времето и човешките отношения вече се оглеждат в по-обемни гротескни форми. Образите не са пълнокръвни, с индивидуална отчетливост, а повече силуетни, приличащи на автомати („Мистър Долар“).

ция в произведенията не се изключваха един друг, а взаимно се допълваха. Неправилно е да се абсолютизира значението на който и да е от тях, тъй като това би означавало да се обедни поетиката на балканската сатира, да се лиши тя от онези форми на релефност и изразителност, които „откърми" в историческото си развитие.

Развенчаването, демитологизацията на новото буржоазно общество се извършваше с разнообразни сатирични оръжия, които често се сливаха в творчеството и на един и същ творец. Така се откроваше още по-добре образът на една действителност с несигурни обществени устои и всеобщ хаос.

Най-характерната особеност на сатирата в балканските литератури през последните десетилетия на миналия и началото на нашия век е, че тя е неразривно свързана с обществено-политическия живот на полуострова. От една страна, този живот я подхранва с обилен материал; от друга — тя се утвърждава като динамична, гъвкава художествена структура, чрез която се осмислят аномалиите и деформациите в действителността. Чрез разнообразни принципи на типизация („обективен", гротесков, алегоричен) творците направиха сатирична „рентгеноскопия" на белезите на епохата, родени от острия исторически преход, и оставиха значително наследство. Самата действителност направляваше техните естетически позиции и узаконяваше паралелизма на гротескните и „обективни" форми.

Паметник на културното самосъзнание на българина

(За характера на един мемоар — „В тъмницата“ на Константин Величков)

Владимир Свинтила

Константин Величков е вероятно най-непопулярният от нашите класици и сигурно „В тъмницата“ е най-малко четената му книга. Причините са много и разнообразни. Но основната от тях е, че двама автори от епохата могъщо са погълнали вниманието на всички — Вазов и Захари Стоянов.

Вероятно ние живеем в годините, в които с най-много почит са гледали на двамата колоси. Мнозина просто нямат потребност да се задълбават в други писатели. Другите буквално само се прелистват—Цани Гинчев, П. Ю. Тодоров, дори Пенчо Славейков, дори несравнимият с нищо и с никого Алеко.

Тук няма да се протестира срещу тази едностранчивост—тя има дълбоките си основания в социалната психология на последните две десетилетия, когато, необяснимо за нашата интелигенция, започва такъв ръст на народностното и културното самосъзнание на българина, та на моменти в нашия живот като че е доловима една „истинска възрожденска атмосфера“.

Този подем в народностната психика е причина да се четат най-ярко патриотичните писатели, тия от тях, които носят в творчеството си най-много елементи на народностната психология. Другите минават за широките читателски среди, пък и за мнозина от литераторите, малко нещо „индивидуалисти“. И сред „индивидуалистите“, наказани с липса на интерес към творчеството им, са несъмнено П. Ю. Тодоров, Пенчо Славейков и най-вече Константин Величков.

Това положение може да бъде поправено само ако критиката успее да покаже на читателя, че авторите, за които става реч, не страдат от такъв предявен недъг, че те са в същото това движение на народностно-националната традиция, но че в нея те участвуват с други страни, с други аспекти на народностната психология, че отразяват други черти от българския натюрел и характер, които са не по-малко значими, но на които не е обърнато внимание и те не са направени популярни като проблем.

В тази насока на първо време ни се струва най-интересен именно Константин Величков, и то именно с мемоара си „В тъмницата“, където по наше мнение са показани най-богати черти на народностния български характер, но с метод, дълбоко различен от този на Вазов или на Захари Стоянов.

Но преди да разгледаме тази страна на въпроса, ние трябва да се върнем назад във времето, за да очертаем типа на традицията, към която спада тази

Константин Величкова книга. Без този поглед редица най-същностни страни на произведението ще ни избягат, както са избягвали досега.

Традицията на затворническия мемоар възниква във Франция. Неговият създател е човек, чийто живот звучи невероятно — Анри Мазерс дьо Латюд (1725—1805). Този благородник въз основа на някаква интрига, „истинска дреболия", е арестуван и хвърлен в Бастилията без обвинение, без процес, без присъда. Той прави несполучливи опити да избяга, бива винаги заловян и най-накрая бива „жив погребан" в подземието на затвора. Дьо Латюд влиза в затвора двадесет и три годишен, за да излезе на възраст петдесет и осем, през 1783 г., благодарение на „щастливо обстоятелство" — благородството на една жена от народа. Тридесет и пет безконечни години прекарва дьо Латюд в Бастилията, във Венсен, Шарантон, Бесетр, от които последният затвор е така ужасен, че от него дьо Латюд като че единствен е излязъл жив.

Той има несломимо здраве и още повече несломима воля. Решението да живее въпреки всичко е така силно, че нищо не може да го угаси. Когато парижкият народ превзема и разрушава Бастилията, маркиз Анри Мазер дьо Латюд става най-популярният човек във Франция. През 1790 г. излизат неговите спомени: „Тридесет и пет години в тъмницата".

Книгата придобива невиждана за която и да било друга френска книга популярност. Тя е настолно четиво. Един от либералните вестници дори настоява тя да бъде въведена вместо буквар в училищата и децата по нея да се учат да четат. Тя участвува във формирането на френските характери, тъй като те са известни от годините 1848 и 1870—1972. Възторжени редове за нея са писани от мнозина, между другото от Мишле, който от юношество е под нейно впечатление.

Мемоарите на дьо Латюд съдържат немалко описания на непредставима жестокост. Но вниманието на автора е съсредоточено повече върху вътрешния мир на затворника. Този френски писател пръв изследва психологията на затворника, състоянието на вечно очакване, самотата. Дьо Латюд пръв ни представя затворника като една „микровселена" и пръв ни показва богатствата на осъдения: глътка свеж въздух, случайно паднал в килията лъч.

Тези мемоари не настояват толкова на претърпените ужаси, колкото на способността човекът да ги понесе. Оказва се, за удивения читател, че човекът притежава много повече вътрешни сили, отколкото би могло да се допусне. При най-нечовечни условия дьо Латюд и неговите приятели оживяват. Но най-голямата грижа на автора-затворник е да остане вътрешносвободен, да не се изравни нравствено и в типа на емоцията със своите мъчители, морално да победи. Доколкото той е нравствено по-силен, той е и свободен.

Книгата е една песен на вътрешната свобода, на моралната победа, на вътрешния триумф от нея. Тя е не по-малко хуманна от първата книга на човечеството, посветена на затворническия мир—„За утехата от философията" на знаменития Боеций, дълбоко обичана през цялото Средновековие.

През целия XIX в. книгата се преиздава. Тя стимулира и други хора в други страни, които са имали сходен опит, да напишат своите мемоари.

Най-виден следовник на дьо Латюд се оказва италианецът Силвио Пелико. Неговите спомени, излезли под заглавието „Моите затвори", стават настолна книга на италианците и книга, по която наистина се учат да четат младите поколения. Съдбата на Пелико е по-различна. Той е италиански патриот, хвърлен в австрийските затвори. Страдайки за каузата на своя народ, той придобива вида на национален светец и неговото име идва веднага след имената на Гарибалди, Мацини, Кавур. Страданията му стават символ на италианския патриотизъм и тегло. Най-страшното в книгата на Пелико—ита-

лианецът не мрази своите угнетители. Той е високоблагородна натура, за да се поддава на омразата. Описва хората и техните съдби край себе си, вглежда се в тях и навсякъде открива човешкото.

Има една вероятност с Пелико и с дьо Латюд да е запознат Достоевски, макар и двамата да не фигурират в списъка на личната му библиотека, издаден от Перски. Общата тенденция на мемоара е същата—откриването на човешкото у човека и при каторжните условия. Същият е и патосът на автора—да остане спокоен и така да остане свободен, за да победи. Естествено тук се намесват руски народопсихоложки черти, които дават друг привкус на творбата. Естествено връзката дьо Латюд—Пелико—Достоевски ще трябва за в бъдеще да се установи. („Записки от мъртвия дом“ е най-малко изследваната книга на руския автор, направо неизследвана. Ще отбележим, че от всичките му творби точно тази е най-четената в Италия, където в частните библиотеки тя се поставя до „Моите затвори“ на Пелико. В Италия връзката между двете книги се приема като нещо разбиращо се от само себе си.)

Тази традиция има последователи и от българска страна. И това е „В тъмницата“ на Константин Величков. В могъщата поредица затворнически мемоари, излезли до края на миналия и началото на настоящия век, този труд е последен. Във връзка със затворническите реформи, настанали повсеместно в цяла Европа, темата на затвора и на невинно страдащия затворник отпада от литературата. Така от българска страна като че се слага последният ред, написан от затворническа ръка. И един българин последен доказва свободата си в затвора, нравствената победа, своя и на народа си, способността си да не се озвери и да остане хуманен и в най-тежките условия. Хуманната песен, започнала с мемоарите на дьо Латюд, ще има финалния си акорд в българската литература — и това само придава на Константин Величковия труд вида на универсална човешка ценност.

Много е странно как тази „филиация“ на жанра се движи през века: Франция—Италия, Франция—Русия, Италия—България. За отбелязване е, че тук остават „глухи зони“. Нищо подобно не можем да открием в английската литература от века, където затворите са не по-малко мрачни. (Единствено един лъч прониква в затвора за длъжници у Дикенс.) И като че нищо подобно в цялата германска литература от епохата. И нито в Испания. И нито в по-малките европейски и балкански страни.

Следователно предпоставка за възникването на жанра е не само съществуването на една безмилостна затворническа система — такава тя е навсякъде по онова време, все още средновековна!, —а и на един особен дух, годен да я оцени, готов на саможертва, с качествата да я възприеме дълбоко психологически като „универсално зло“, като материализация на тиранията, да влезе „в съревнование“ с нея и да я победи с човешките си качества. „В затвора вътрешносвободен.“ Това е девизът на тази литература и за възприемането на този девиз са необходими много — и народопсихологически качества.

Отоманският затвор е губител на българите. В него умират Братя Миладинови. В затвора е отровен, в навечерието на свободата, великият хуманист-художник Станислав Доспевски. В затвора са изтезавани мнозина, преди всичко Левски. В затвора се самоубива Каблешков.

Но в безкрая от мемоари и документи във възрожденската ни литература липсва вътрешен поглед на „цариградските тъмници“ и на други такива „места за изтърпяване на наказания“. И нито един от мъчениците в Диарбекир не ни е описал подробно и ясно затворническите условия и режим. Никаква социална анкета (немислима тогава) не ни е оставена от епохата и още по-малко това свидетелство за вътрешна борба, за оцеляване не само физи-

чески, а за оцеляване на човешкото. И ние като много народи бихме ровили днес из архивите, за да установим психологията, условията на старите деспотични режими, агонията на свободата в килийната дупка, и ние бихме останали чужди на тази великолепна традиция на литературно „усвояване" на затворнически мир, да не бе тази рядка, тази драгоценна книга на Величков, която също така, но по друг начин, ни свързва с традицията на свободата.

Оттук, от това условие трябва да почнем да ценим Константин Величковия мемоар. По него ние трябва да съдим за чувствата, които са вълнували в тъмницата Миладиновци, за характера на емоциите на Каблешков в тъмницата, за самотата и страданията на Левски.

„В тъмницата" е една цепнатина, през която можем да надникнем в тази твърде важна и особена черта на възрожденския живот — годините, прекарани в затвора. Те са определили до голяма степен характера на българите през този период на борби. Особено от Велчовата завера насетне, когато пребиваването в османските тъмници става част от българското всекидневие, почти от българския бит.

През затворите минават стотици и хиляди, може би десетки хиляди. Ние не знаем техния брой. Кратко тук-там се споменава само, че еди-кой си умрял във видинския затвор, че еди-кой си страдал в търновския или патил в пловдивския. Какви са тези патила и страдания, хроникьорите и биографите не казват — те са къси, те бързат да се върнат към деятелността в името на подвига.

Само Величков прави изключение. Той единствен „повдига завесата", паднала (несправедливо и против истината) над тези мрачни „учреждения" на османската администрация.

Благодарение на Константин Величков ние знаем.

Времето, което прекарва в османските затвори, е от няколко месеца — някъде от началото на май 1876 г. до късната есен. Неговият път на затворник почва от татарпазарджишката тъмница и свършва в Одрин. Най-значителната част от престоя му се пада в пловдивския затвор.

Периодът на затворничеството му не е дълъг, но е достатъчен, за да се схване затворническата атмосфера, да се узнаят, възприемат няколко десетки отделни съдби. Неговото наблюдателно око на писател (дебютът му като такъв е от 1870 г. в Цариград, където се установява и връзката му с Вазов) няма дори нужда от повече жизнен материал, за да ни изгради фреската на затворническия живот и на затворническите условия.

Както е известно, той е арестуван след баща си за подозрение относно участието му в комитетските работи. Тези подозрения не са празни. Властта установява функциите му в татарпазарджишкия комитет. В това отношение другите членове правят пълни самопризнания, уличаващи и него. Този факт обаче не е така съществен, както смята имперското правосъдие. Прикрити са много по-съществени неща: връзките му с Каблешков, с Бенковски и с Волов, апостолската му дейност в Брацигово и в отделни села в татарпазарджишката каза. В един единствен момент е издадено участието му в създаването на комитета в Ясъкория. Но и тук той е спасен от мъжественото държание на членовете на комитета с изключение на едного—нещастния поп Ангел.

Следователно Константин Величков е достатъчно сериозно обвинен и разобличен и все пак далече непълно. Провалът е само частичен. Както впоследствие може да се научи, той е съвсем „готов за бесилката" и поради направените разкрития. Но неговата съвест остава спокойна—неговото истинско, главно участие, истинските му и най-сериозни връзки остават неразкрити.

Тези условия определят положението му в затвора. Величков е от вероятните „смъртници“. Но той може да напусне света спокоен—широките му връзки със селата остават неустановени, неподозирани. „На косъм“ е само неговата глава. Делото му е потулено в мрака на неразкритата конспирация.

Това естествено ще се установи с течение на времето. Първоначално той ще изпита големите и реални страхове—смъртната тревога не за собствената си съдба, а за съдбата на десетки хора, така ужасно променени от поражението.

Постепенно, освободен от този страх, убеден, че рискува само себе си, той ще придобие едно равновесие на духа, което ще му позволи да заеме позата на наблюдател, на свидетел — да изследва затворническия бит и да наблюдава със съпреживяване, но и обективно затворническата драма.

За това е предварително подготвен. В деня, в който е задържан, той чете именно „Моите затвори“ на Пелико.

„Четох я вече втори път и един ден седях с нея на масата, дето бяхме яли преди малко, на пруста, когато се почука на външната порта, която от няколко дена затваряхме постоянно с ключ, и слугинята, която отиде да отвори, извика уплашено оттам: „Заптиета“. Трима заптиета се подадоха в същото време в двора.“

Новият арестант става, за да се отправи да изпита сам всичко, което е чел в знаменитата книга.

Оттук нататък книгата на Пелико няма да бъде упомената никъде. Но явно е, че тя представлява една предварителна настройка за преживяванията на героя и за тоналността, в която тези преживявания ще бъдат изразени.

Същата сдържаност на чувствата, същото човешко себевладение ще се съдържа както в поведението на автора, така и в неговата документална проза. Човек би казал, че той целият е настроен по камертона на италианския автор.

Тази сдържана, меланхолна, строга интонация не е присъща на нито едно от останалите произведения на Константин Величков и нито дори на книгата, която се счита негов шедьовър—„Писма от Рим“. Тя също така не е свойствена на нито една литературна творба от епохата, където, обратно, е засвидетелствувана не сдържаност, а експанзия на чуствата. От Захарий Стоянов до Вазов протестът срещу неправдата е вик, който цели да разтърси епохата.

Нищо подобно не може да се открие в мемоара на Константин Величков. Поради своите именно тонални особености той така дълбоко се къса от всичко останало, така дълбоко се чуждее и от мемоарите на други, че в съзнанието на изследователя не се свързва дори с представата за мемоарна българска литература и не се разглежда сред нея, още по-малко като неин шедьовър.

Бихме могли да кажем, че тази особена интонационност е внушена от италианския писател, че този тон на страдащ хуманист, който не се озлобява пред нито една от покъртителните гледки, представлява литературно влияние, съзнателно или сляпо подражание на тоя тип хуманитарна литература, за която говорихме по-горе с нейните интонации, идещи още едва ли не от Боеций. Но дори това в основата си да изглежда достоверно, ние не трябва да избързваме с преценката си. Трябва да се помни, че и да идва „отвън“, тази сдържана музика, това состенуто, в което е написана „В тъмницата“, отговаря твърде много на характера и натюрела на Константин Величков.

Когато се говори за българските апостоли на свободата от революционната 1876 г., винаги се мисли за Бенковски, който е въплътена буря, или за Каблешков, който е самата експлозия на чувствата. Да си припомним поведението му в затвора, описано от Захарий, или намерението му да убие султана, споделено с Величков. Характерът и натюрелът на тези хора ни карат да си представяме всички българи от епохата като „бетховеновско-ботевски" натури. И в основата си е възможно и да преобладават.

Но сред тях, да не забравяме, стои мълчаливият и съзерцателен Волов, от който са запомнени толкова малко думи, но който озарява цялото въстание със своята вътрешна светлина, със своето излъчване на нещо съкровено-свято, с нещо възторжено-несподелимо, с един вътрешен мир, който тържествува над бурите, с една усмивка, вътрешна, дълбока, осмисляща цяло едно съществуване.

Характерологически Величков принадлежи към типа на Волов. Той е естествено спокоен. Черта, която ще доминира в целия му живот, която не е външна, не е привнесена — която е домашна, народностна характерност.

И ако, да предположим, той изпитва въздействието на ненарушимия вътрешен мир на Силвио Пелико, то е, защото този мир е у самия Константин Величков. Италианският писател по-скоро помага на българския да се самооткрие. Да, той е такъв, сходен на италианеца. Не познава ожесточението, не може да взриви сърцето си.

Поводи за такъв взрив Величков ще срещне на всяка крачка в дългия си път из османските затвори.

В Пазарджик той е свидетел на първите ужаси—мъже, изтезавани по ориенталски начин, висящи на вериги, като краката им опират само с върховете на пръстите земята. Когато и това изтезание се оказва недостатъчно, върху им ще се стоварят ударите на камшика. Сцената би могла да бъде описана направо като „бичуването на Христа". Но Константин Величков ще я обрисува скъпернически с няколко щриха само. И скъпернически ще ни поднесе чертите на един неописуем живот.

Вонята в малкото затворническо помещение е такава, че затворените се прилепват до тесните процепи (като при това се сменят), за да поемат една глътка чист въздух. Нощем от двора на тъмницата и от коридорите долитат стоновете на изтезаваните. Измъкнат от смрадната дупка, първата сцена, която ще види, е страданието на собствения му баща — повален с приклад без всякаква причина от едно заптие, потънал в собствената си кръв. Но и над тая несъмнено сърцераздирателна за него сцена писателят няма да се спре повече от половин страница.

Той ни описва непредставими гледки: окованите в железа арестанти, които на път за Пловдив са нападнати от собствената си стража, обрани и ограбени от нея, лишени от последните си бешлици при невъзмутимото неучастие на турските полицейски офицери. Той скъпернически ще ни опише страданието на това пътуване, убиването на ранените, които не могат повече да ходят, волските коли, които вървят с конвоя и се напълват с трупове, глада, жаждата, изтощението и постоянно надвисналата смърт. Той е немногословен в описанието и на най-страшните зрелища:налитащата пловдивска турско-гръцко-еврейска тълпа, която иска да унищожи, модерно казано, да „линчува" въстаниците, и простонародно — „да ги убие с камъни".

Константин Величков по-скоро „хроникира" тези събития. Те сякаш будят неговия най-дълбок патос. Той намира най-вярното измерение на събитието, успява да го обрисува в неговата пълна реалност и грозота. Но успява да направи това с необходимата сдържаност—един жесток детайл в обща-

та фреска — и да продължи почти невъзмутимо своя разказ за нови и други ужаси, изменящи се и неочаквани, които човешкото въображение не може да предвиди.

Писателят е лаконичен по отношение на своето собствено следствие. Целта му е най-малко да привлича вниманието върху себе си. От неговите следствени часове остават почти изключително литературнопортретни зарисовки на неговите следователи. Той винаги вярно намира техния социално-психологичен тип. И в това отношение ни оставя една галерия от портретни ескизи, отнасящи се до представителите на османската администрация: хора от старите поколения с будно чувство за истината и справедливостта, наранени в честолюбието си чиновници-кариеристи (чиято кариера е злепоставена от въстанието), представителите на младите европеизирани поколения, но които още не са възприели манталитета на младотурската партия, гръцки фанариоти, врагове на българския народ и блюдолизци на империята, откровено тъпи и оскотели следователи. Във всички случаи той успява да отгадае какви мотиви ги движат и какво ще бъде тяхното поведение в процеса.

Неговият разказ бърза да ни отклони от собствените му премеждия. Това, което го интересува, са патилата на другите. Неговата главна потреса е от картината на поражението. Народът, който се е видял буквално „върху буреносни облаци", сега е представен в пълното си падение — владеят уплахата, страхът, стенанието, горчивото осъждане на предишния ентусиазъм. Хора, които са блестели в комитетите и във въстаническите си униформи, сега го гледат с бледи лица, разтреперани и със засъхнали устни. Не липсват окайванията и дори разкаянията. Тук-там се извършват предателства. Но над всичко това стои твърдият стоицизъм на българските селяни, безропотното понасяне на съдбата, вървежът с твърди стъпки към бесилките, смъртта — без стон!

Тук за пръв път в българската литература се изказва едно удивление пред характера на българските селяни. Остава страшна и паметна сцената на бащата, който утешава своя син с думите: „Смъртта не боли." И паметна — вестта за тяхното обесване на съседни бесилки.

Въстаниците с униформи, от които не са успели да откъснат отличителните знаци, отиват със спокойствие и твърдост към смъртта. Уплахата, болката, страхът от смъртта преобладават. Но те не са пречка да се мълчи и да се понася.

Старият свещеник е пребит, капитулирал е, приема да подпише невярния протокол, с който осъжда на смърт себе си и близките си. И когато му подават перото за слагане на подписа, той намира сили отново да отхвърли обвинението и хвърля самото перо.

Старият поп от Ясъкория прави с искреност пълни самопризнания пред лицето на четиридесетте членове на комитета. Но въпреки тия признания останалите правят знак на Величков да не признава сам той. И всички до един отричат показанията му. Нищо не може да разруши тази гранитна стена от единодушие. Величков знае, че това упорство спасява и него.

Но той не се спира надълго дори на този колективен подвиг. Оставя на читателя да направи съответните изводи, а именно, че поражението е военноорганизационно, но не и морално.

Финалът на епизода е блестящ — един от върховете в книгата. Старият свещеник, комуто е счупен гръбначният стълб и който е принуден да пълзи, долазва до краката на младия Величков и го моли, отдръпвайки с ръка падналите на очите му коси, за прошка.

„Беше гологлав като при следователите, клекна на земята, изправи главата си и като отмести косата от очите си, каза ми с развълнуван глас, в който се чувствуваха, че треперят преглъщани с мъка сълзи:

„От много време търся да те видя, но не мога от заптиетата. Зели са ме под око и не ме пущат на никъде да се мръдна. Прости ми, прости ми! Много сбърках. Голям грях взех на душата си. Ще отрека всичко. Прости ми!“ И сега, като си припомням тая сцена, чувствувам се покъртен до сълзи. Видях много мъжествени примери. Видях хора да висят цели дни на синджири, увиснали над земята, на която едва допираха с пръстите си, видях други, които падаха в несвяст от изтезанията, които се повтаряха по няколко пъти на ден, без да издадат тайната си, видях трети да отиват на бесилката, без да проявят най-малко скръб за живота си. Никой не можеше да се сравни по душевно мъжество с този човек, който, останал с половин живот, идеше да изповяда пред едно дете угризенията, които го мъчеха, че е изпаднал в една слабост, за която никой не може да го вини.“

Поп Ангел намира сили да отрече показанията си. „Той умря в Родос“ — кратко съобщава Величков.

Младият изстрадал писател-апостол ще намери сили у себе си за една необикновена постъпка. Затворът е посетен от група европейски журналисти и общественици. При нейното влизане затворниците се струпват около автора, избутват го напред: „Говори! Говори!“

Ето за какво той е изучавал френски език и литература. Ето за какво ще послужи натрупаната от него култура.

Той излиза пред другите и започва своята реч на френски. Показва на изтръпналите гости задържания просяк, когото обвиняват, че е комитетски куриер, разказва за страданията, свои и на другарите си, за личните отмъщения и за необоснованата омраза, за това, че хиляди хора са задържани без всякакво основание.

Ние можем да си представим величието на картината. Младият писател, читател на френски философски трактати, на трудове, посветени на свободата и хуманизма, в един мрачен ориенталски затвор апелира към хуманна и либерална Европа, заклева я в нейните собствени свободни институции, говори за световната съвест и за мъките на собствения си народ.

Но и тази величествена за нас сцена е описана немногословно със свойствената на автора сдържаност, не дори без следи на известна самоирония.

Очаквали ли са европейските „пратеници“ един човек да ги посрещне с думи, изречени от техните духовни учители, от собствените им свободни духове?

Никъде в европейските анали и анкети този случай не е описан. Ние го знаем само от Величков. Той би звучал твърде тревожно за европейското обществено мнение, за да бъде отбелязан в пресата. Европейската съвест е предпочела да прескочи и този „звезден миг“ с мълчание.

Но Величков сякаш не държи много на тази си постъпка. Неговото внимание е постоянно привличано от могъщите „херкулесовски“ фигури на простите селяни-въстаници. Той със скъпи думи рисува и тяхното мъжество в грижите си да не наруши никъде характера на своята проза, която сякаш не е предназначена да „взриви“ — която има по-важното предназначение: да свидетелствува!

Хуманистът Константин Величков държи да остане обективен. Той рисува както зверствата на османските чиновници, така и блестящите примери на високохуманно чувство и на човешко поведение. Негови съученици-турци от Цариград ще си припомнят за него, ще се постараят да му помогнат в името на простото старо приятелство и дружба. Дълбоката бездна меж-

ду двете нации не е все пак достатъчно дълбока, за да скъса всяка връзка между един човек и друг. Отделни офицери ще се възмутят от начина, по който арестантите са третирани. Въстаниците ще се сблъскат и с трогателни и искрени прояви на човещина. Нито един от тези случаи няма да бъде подминат от автора. Величков не е тесногръд националист, още по-малко шовинист. Той умее да цени човешкото у човека. Незабравима остава сцената, в която старият турчин, присъствуващ ням на разпитите, скача срещу следователя за това, че той е залепил плесница на един вързан човек. Следва един къс поглед върху турската народностна психология, който ни дава да разберем, че въпреки всички страдания авторът не е изпълнен с омраза към своя противник.

Величков много добре схваща, че политическото следствие и процес освен всичко друго са и една борба от морално естество, че печели този, който запазва човешката си същност непокътната.

В мемоара на Величков не липсват прекрасни зарисовки на народностни характери. Това е преди всичко почти митичната фигура на доктор Соколски. Неговата пламенност, неговият нестихващ ентусиазъм, наивното му „увлечение в литературата", чрез която той смята да създаде (чрез собствените си стихове) едва ли не „общонароден метеж", преклонението му към българската революционна поезия. Вечно весел, несломим духом, той умира по непредставим начин. Бесилката се счупва под тежестта на огромното му тяло. Той чака спокойно да я заковат, „без да подаде никакъв знак на слабост". Поискал само да му дадат в това време да изпуши една цигара.

Един от най-интересните характери обаче остава Орчо. Този човек, порядъчно затънал в комитетските работи, се бори само със средствата на простонародната хитрост. Бил е само готвач на въстаниците — взели го насила. Клал е само добитък. На човек да посегне? Къде ти (тук в очите му блясват и насмешливи пламъчета)! Той вечно обещава на тъмничния надзирател да се признае — без самопризнание според шериата не може да бъде обесен, — но не намира „сили" да стори това.

Ако Соколски е толкова близо до д-р Соколов от „Под игото", почти един негов прототип, Орчо напомня малко нещо на Чардафон Велики. И тези два случая е необходимо да се упоменат, за да се види колко ясно Величков е различавал основните характерни типове у народа. Два от най-пластичните характери, срещащи се и у Вазов, и у Захарий Стоянов, се откриват и в неговия мемоар.

Този строг човек, Величков, който ни най-малко не е приятел на смеха, ще забележи и особената фигура на българина „алафранга", на възрожденския ексцентрик. Това е Матакев. В годините на революционен ентусиазъм Матакев се е заел да изчете не друг, а Пол дьо Кок, най-откровения, „най-безнравствения" от френските полубулевардни автори. (Съвременното социалистическо литературознание вижда в него ако не разобличител на буржоазните нрави, то най-откровен техен описател и най-откровения буржоазен писател на всички народи.) Той изпълва тъмницата със своите пикантни разкази от Пол дьо Кок, на който Питигрили е безпомощен имитатор. И тези парижки анекдоти се слушат със смях от брациговските „селяни" и от светиня му, поп Пей, който естествено тук-там запушва устата си.

Заедно с хитреците, със „смешниците" са обрисувани и трогателни образи, като този на Хаджи Димитър Бояджиев, които завинаги и при всички условия ще останат чужди на всякакво душевно падение. „Със стоична съвест и независим дух, като не допускаше никаква двусмислена постъпка за себе си, той не търпеше безчинствата на другите и с риск на жертви се хвърляше

да ги изобличава и бичува... Беше брат по душа на Бобекова. Умът ми ги сближава всякога, когато мисля за едного от тях."

В същност „В тъмницата" е една галерия от характери. Може би не точно в аспекта на Вазовата „галерия от типове", но все пак една добра сбирка от народопсихологични ескизи за утрешни по-обстойни портрети, едно свидетелство за душевността на българина, едно нейно добросъвестно и внимателно изследване.

Неминуемо е във връзка с една такава задача Величков да се спре върху отделни извисени личности, ръководители на въстанието. Тук приматът се пада на Каблешков. Неговият литературен портрет, излязъл от ръката на Величков, не е по-беден и нито по-малко ярък от този, нарисуван от Захарий. Естествено Величков е забелязал черти на вътрешен героизъм, които са останали недостъпни за Захарий. Както за Величков са останали недостъпни други черти от Каблешковия характер, доловени от автора на „Записките".

Така ние разбираме, че строго „личният" тон на „В тъмницата" е все пак нещо измамно. В началото ние сме очаквали да видим само една „персоналистична литература", едва ли не някакъв тип на отечествен „екзистенциализъм", във всеки случай някакъв характер на хуманистична проза, която издига нейния автор „над схватката". И така главно е възприеман Константин Величковият мемоар, на което се дължи и слабата му популярност.

Присъствието на един „безотечествен стоицизъм" в книгата наистина не може да се отрече. В нея има ехо от една хуманна литература, която никога не е делила хората нито на народности, нито на социални слоеве—общочовешката традиция примерно на един Дионис Златоуст. (Да не забравяме, че Величков отлично чете новогръцки, катаревус, и че чрез него той има достъп и до най-старите пластове на гръцкия език.) Тази общочовешка традиция е наистина патосът на Величков, патосът, който го движи да изследва чуждите литератури пръв не само в България, а и на Балканите, поставяйки основите на една друга, „европейска" традиция в нашето литературознание — далече преди появата и влиянието у нас на един Кохан.

Този човек е една амалгама, в която влиза и немалко българска благородна пръст.

И тук трябва да бъдат намерени справедливите пропорции между европейското, общочовешкото начало и собствения български елемент (стихия). В творчеството на Величков те са в някакво отношение помежду си.

Какво е това отношение?

Вечната, всеобща човешка природа, тъй като тя се представя в универсалната литература на границата между XVIII и XIX в. и в представите на един по-абстрактен хуманизъм, се оказва фонът, върху който се открояват българските проблеми и характери. Тези универсални черти дават измерения на българското, показват го като вид на всеобщото, показват присъствието на всеобщото в частното и особеното (българското). Това е направено с мярка и вярно. Няма никакъв опит да се припише на българина една героика примерно от Шилеровия тип, но ние можем да чуем отгласи от „Легенда на вековете" на Виктор Юго, от страниците на хуманната хроника на Силвио Пелико, от патоса на Уордсуърт, който брани великото в малкото. Тръгвайки да изследва това „универсално", което присъствува в българския живот, изследователят на западноевропейските литератури Константин Величков не е движен от шовинистично чувство. Той пристъпва към задачата си като истински реалист. Българите не носят черти нито на байронизъм, нито на шилерианство. Но те са сродни с „Морските труженици" на Юго или с италианските гарибалдийци. Ако едните са представителни за човека и човечеството, представителни са и другите. Идеята за някаква универсалност на българ-

ските характери, за универсалната им стойност е справедливо защитена. В идеята за тяхното извисяване не са им приписани несвойствени и фалшиви черти.

В кръга на плеядата писатели все още с възрожденска „закваска“ от края на миналия и началото на новия век Константин Величков заема едно особено място. То може да бъде разбрано, като бъде показан писателят в своята популярност спрямо останалите си съвременници.

Пред всичко той е автор в най-непопулярните от всички жанрове — сонетната поезия, епистоларната проза, литературоведческите есета, посветени на чужди автори, поетическия превод, мемоара от персоналистичен и интроспективен тип. Освен всичко това той е и художник — един отличен, един великолепен художник, на който все още мястото далеч не е намерено в отечествената живопис. Освен всичко е творец на културни институции—на Художествената академия и фактически на Народната библиотека.

Колко странна е този тип деятелност, съпоставена дори с тази на най-близкия му приятел — Вазов. Колко далечна е тя от любимия на всички, заслужено любимия наистина Захарий Стоянов. Колко далече е той и от Алеко. Колко е далече и от д-р Кръстев с неговите измислени модели за българска литература. Колко остава встрани дори от автори като младия Пенчо Славейков и младия П. Ю. Тодоров. Той би бил пълен чужденец в този свят, владян от фигури като Стамболовата, ако не бе неговата парламентарна деятелност. И е толкова странно, че този човек е постоянно избиран от „верната му Иробазка околия“, че той има такова единение с народа си, че може така добре да бъде оценен в десетина села, където не е проникнал още никакъв лъч на „универсалната литература“.

Несъмнено той представлява една полярност на всички други. Само отстоянието между „Записките“ и „В тъмницата“ може да ни покаже градуса на това противостоене. Но ако следваме логиката на „полярностите“, ние би трябвало да заключим, че той е европеец, докато Захарий е „самоделен“, че Величков е безотечествен универсалист („Цариградски сонети“, „Писма от Рим“, картини като „Флорентинец“!), докато Захарий е целият от „българско тесто“, че Величков е персоналист за разлика от Захарий, който е само народопсихолог и представителен само за колективната душевност.

Но точно тази логика не е оправдана в случая.

Величков е точно типът възрожденец, но не най-масовият. Спрямо Захарий той стои по същия начин, по който Волов стои спрямо Бенковски. Той е по-близо до Каблешков и до Дюстабанов. И със своето присъствие говори за други потенции в българския възрожденски дух. Неговата традиция е „по-малката“, тази на Д. К. Попов (като поет неоценен до днес, да не говорим като поет-преводач!), до Димитър Маринов (етнограф и народопсихолог), до Йордан Иванов, пръв занимал се с философията и с историята на българската култура, до Христо Силянов, автор на „Изповедите“, в които се смесват високоцивилизованият човек и патриотът. Величков е представителен за този особен случай, в който патриотизмът се смесва с една висша култура, в който патриотизмът е едновременно прогрес и цивилизация, а патриотичното чувство, оставено без едно високохуманно и висококултурно съдържание, е празна приказка; в който патриотизъм и лична висока култура се намират в отношение на синонимност.

Тези начала като синтез се намират в мемоара „В тъмницата“. Тази книга е могла да бъде написана от всеки със същата „изповедност“ — от Волов например, да бе останал жив. И тя е била отправена до еднакво мислещите. Била е техен патос и тяхна настолна книга. Евангелие не на „европеизираната интелигенция“, на тази част от интелигенцията, която е носила дъл-

боко научния патос на своето време, необикновения стремеж към всеобщо култивиране, без който Българското възраждане е немислимо. Тази книга е паметник на културното самосъзнание на българина от епохата.

Така несъмнено тя носи и своето ограничение. Не прави съпричастни всички. Но не е „аристократичен буквар". Не изключва всички. Напротив, предполага ги, но по-различно стилизирани, отколкото тези „всички" са стилизирани у Захарий. Ако Захарий е епикът, представителят на масовостта, Константин Величков застъпва камерното начало в българския живот — и на това камерно начало той придава също така един обществен характер. Величков е писател на българската съкровеност. Той не познава неистовството на Захарий. Но не го отвергва. Пленен е от него, както е пленен от неистовството на Бенковски. Той не изключва Захарий, не е негово отрицание — с великото спокойствие на своя съзерцателен дух той отразява сумрачните небеса, под които се носи Хвърковатата чета или Захарий пише. Величков не е основен наистина в българския дух — но той е комплементарен, допълващ цялото. И все пак е толкова народностен и национален, колкото е самият Захарий. И неговото значение в изучаването и представянето на народностната психология, макар далеч да не е равно с това на Захарий, все пак не може да бъде пренебрегнато — освен с риска да се накърни самата пълнота на българската обществена и социална природа и психика.

Така „В тъмницата" съвсем не е нещо противостоящо на „Записките", споредно с тях и отхвърлящо ги. То е тяхното необходимо допълнение. В този смисъл мемоарът на Величков има своето съществено място в народопсихологизма, в народопсихологичната българска литература, с претенциите си да свърже особеното с универсалното и да изяви този трескав хуманизъм, който живее зад картината на яростните събития.

„Открито е челото ми за цялата вселена...“
(Към характеристиката на Александър Геров)

Катя Янева

Стиховете му неизменно донасят усещането за неспокойствие. Докосваме нещо тревожно, напрегнато, заредено с изненади. Всяка следваща страница тласка в неизвестното и ние се питаме сигурен ли е човекът, комуто се доверяваме да ни води. Защото ни е трудно в тоя мъчен словесен свят да открием няколко азбучни истини за неговото поведение — то изглежда причудливо променливо. Привлича и озадачава до такава степен, че продължаваме години наред да се лутаме между суперлативите и порицанията, повече развълнувани, отколкото преценяващи, готови да спрем с облекчение — странен.

Има нещо, което особено впечатлява, и то се отнася до реакциите на Геров спрямо реалността — това е рязко сполитащата го сила на изживяването, крайната вдаденост в момента. В стиховете му познаваме човешко същество, жадно за живот, изправено самоотвержено пред милион проблеми, деликатно в безкрайната си отзивчивост, богато и в нюанси чувствуващо, бурно отдаващо се на емоцията, в спор с разума неведнъж. Бихме казали, че този поет приема света под високо напрежение. Неговите стихове бързат да „хванат“ битието — земята, хората, птиците, летящите планети и звезди, безначалния космос — всичко е предизвикателство, влече го. Жив и прям, той заявява пристрастия. В трескавата смяна на впечатления напипва нова истина, пламва за нея, готов на клетви. Щастлив от способността си да „взема“ живот, благодарен на своята будност, неспособен да се огражда и пести, той познава мъката на човека, отдал се без остатък на вълнуващия го огромен свят: „Умирам от нестихващи възторзи, умирам, о земя, от свойте мисли“. . .

Като че причината за всички драми в поезията на Геров се крие в една свръхвъзбудима психика, за която кризисните състояния са обичайни. Изглежда логично да се говори за болезненост, екзалтация, дори за неадекватност на реакциите, по-нататък — за нравствен максимализъм, начало на душевни сривове, за колебание на убежденията, идейна нестабилност — т. е. обяснението за вътрешната напрегнатост на един поетически свят да клони към негативния план. Докато в същност трябва да се започва от настойчивото признание на поета, изричано кратко или пространно, като вопъл, ликуване или безстрастна констатация: „Открито е челото ми за цялата вселена.“

* * *

Ранните стихове на Геров побират битието калейдоскопично — разноцветно, бягащо, в множество моменти. Усетена е изменчивостта на жизнената повърхност, човекът е възбуден от необгледното движение пред себе си. Напрежението до голяма степен е в жестовете, поведението, облика на лирическия субект (който се е появил за кратко време вътрешно цялостен), в раздвижения градски декор, немирната природа. В течащите картини на ежедневието навсякъде оставя следите си физическа виталност, дръзко и щедро хвърлена енергия.

Аз минавам по теб като вятър —
мойта дреха издута бучи.
Тротоара нагоре ме мята
и асфалта с наслада цвърчи.

(„Улица")

Природната картина у автор, който и в ранните си години няма интересите на живописец, се появява често — човекът в общуването си с природата е показван достоен за буйството на неодухотвореното, неговата жизненост ликува. Ако приведем характерния пример с „Пролетна нощ", ще илюстрираме умението и желанието на младия поет да „хваща" енергията на разбушувалата се природа и приобщения към нея човек, афинитета на твореца към зримата динамика на света, нещо, което у зрелия Геров не се наблюдава:

Кой чука неспокойно по стъклата?
Навън дими и диша влажен мрак.
И облаци разкъсани се мятат
по мътния небесен похлупак.

Ослушвам се: в деретата надолу
потоците размътени шумят.
О, туй е дълго чаканата пролет
със буйната и накипяла гръд.

Аз скачам и разбивам с гръм стъклата.
Навън е кален и пиян разкош.
Във стаята нахлува топъл вятър
и пламналата разпиляна нощ.

Аз се задъхвам в черната ѝ грива,
прегръщам мекия ѝ, топъл мрак
и като младо вино ме опива
разгърдения долетял южняк.

В недрата на земята лава дреме.
Един могъщ инстинкт сега зове.
И всичко се върти в любовен шемет
без граници, без ум, без брегове.

О, тази нощ! О, тази страст безумна,
преляла от природата във мен!
Аз знам, че утре радостно ще лумне
един зелен и цъфнал слънчев ден.

Този стремеж да си част от стихията издава висок жизнен тонус, чисто физическо удоволствие от движението, живи рецепторни възможности — всичко отнесено към характеристиката на лирическия герой и всичко поставящо един акцент върху сетивното възприемане на реалността в ранната лирика на Геров. По-късно, в зрялото творчество, картината като че се поуталожва. Позабравяме бесния напор на вятъра, живия асфалт на гърчещата се улица, изоставя ни образът на танцуващия под дъжда човек. И при това видимо „успокояване" на стиховете можем да разберем, че усещането за напрежение е идвало не само и не толкова от множествеността и смяната на картините, не от приобщаването към шемета на сетивното, а от силното, типично геровско, разтърсващо дълбоки пластове духовно неспокойствие.

Още по времето, когато гласът на лирическия герой не е строго индивидуален, когато портретът му не се е освободил от чужди черти, имаме доста уверения, че поетът е ориентиран към далеч по-пълноценно общуване с битието от това, което му предоставят сетивата. Той изрича предизвикателства към света и демонстрира самоувереност — във всички случаи говори за намеренията си да бъде активен, контактен, отговорен, по-задълбочен:

Нещо грубо,
стихийно, безбрежно
ме поглъща,
увлича,
зове.
Пред световните
бурни събития
аз високо
изправям
глава.

(„Грубост")

Или: „Мой живот, ти, зъл вълк, ти, снежнобял гълъб. . .", предшествувано от:

Здравей, живот! Някоя засада нова?
Покажи си всички оръжия. Аз ще се бия.

. . .

Ето мойте гърди, пронижи ги, смажи ме.
Удари ми юмрук, събори ме в калта, подигравай ме.

(„Изповед")

Не би имало основание да се обръща внимание на подобни младежки дръзновения, можехме да ги отминем с иронична усмивка, ако не бяха последвани от безчислените по-нататъшни „схватки" на поета с живота, ако не се оказваха начален момент на неговото напрегнато всеоръжие и то не подхранваше трайната и плодоносна будност спрямо битието.

Първият сериозен случай да се изяви характерно отношение към реалността е изострената обществена ситуация на Втората световна война. За поета войната значително е усложнила картината на действителността, в която той и без друго съзира вече твърде много проблеми. Сега епохата го предизвиква до крайност. Събитията са взети присърце, граждански и нравствени вълнения пораждат у него състояние, близко до душевен

потрес. За Геров тогава би била безсмислена, а е и невъзможна постъпката на връстника му Вутимски:

Аз съзерцавах дълго през нощта
луната, тъмните дървета, есента,
за да забравя воя на града,
тътнежа на световните събития
и треската на моите съвременници.

Поетът навлиза в треската на „световните събития", без да се щади. Търсенето на истината, отмерване вината и заслугите за ставащото, обръщане към духа на миналото и предвиждане на бъдещето — това за него означава „реагиране" на войната — изтощителен стремеж да се разбере и прецени настоящият момент. Особеното възбудено състояние на лирическия субект при третирането на явленията в тези стихотворения за войната е забелязвано от всички критици на Геров. Често е изтъквано какво губи гражданската му лирика от прекомерната развълнуваност на автора. Неговото горене в ставащото — проявявано в споменаваните творби и покъсно — на мнозина изглежда да е неговото нещастие. А то е единственото възможно дишане на неговата поезия. То е въпрос на съществуването й. (И до днес ще се уверяваме, че излезне ли от треската, уталожи ли напрежението си, Геров губи. Не много, а всичко — себе си. Изчезва неговото присъствие в творбата; вяла и многословна, тя сякаш е писана от друг. Поетът разгръща възможностите си, когато темата го е стреснала, разбунтувала съществото му. Не е способен да описва — той идва, за да спори — с привичното, неясното, със света, с хората, със себе си, да доказва, да иска отговорност. При най-зашеметяващия удар ще бъде жив — способен да откликне, да изкрещи; дълбоко уязвен, той е пълен с жизненост. Но загуби ли „тръпката", която го „гори", своята жажда да „вземе" живота, той е изгубил перото си, онемял.)

* * *

Обещанието за „събития" в света на Геров се намира още в *широтата на неговите интереси,* в неговата „откритост" за битието. За него да се „заключваш", да се „отделяш в спомени и време", е начин да се подготвяш за смъртта, да вървиш към нищото („Дълбока старост"). Обратно, живителен е досегът с многозначната реалност. За интересите на Геров ограничители няма. Човекът и социалната среда, човекът и природата, човекът и битието — проблеми, които не обещават спокойствие. Погледът към реалността се оформя във въпроси: „Има ли разум в тебе, вселено?", „Защо е тази болка жива?", „Дали не бият нашите сърца напусто?", „Дали изкуството не е една лъжа?", „Коя е възрастта на щастието?". . . Виждаме поета развълнуван от поредното чудо, готов да посегне към тайната, да я вземе на длан и разгледа. Колко пъти за него нещата са „странни", колко пъти започва една творба с признанието „не знам", за да върви понататък към знанието, колко пъти ще каже „Не виждам смисъл във това...", за да посочи в какво вижда смисъла и колко пъти кратките му стихове ще съдържат една дискусия... Непресекващият интерес към реалността, подхранван безсъмнено от съзнанието за нейното богатство, диктува разширяваща се тематично-проблемна обхватност на поезията му, съсредоточаване върху невралгични въпроси, смяна на ракурсите. Фактът, че активният интерес е налице винаги, ни кара в развълнувания свят на Геров

да виждаме треската на изследователското начало, ентусиазма на откривателството. Изпитваме желание да говорим за проучването на човешките проблеми от поета, да проследяваме извървените пътища от неговата мисъл, перспективите ѝ. Увличаме се да отчитаме какво е попаднало в неговото полезрение и дали е обстойно разгледано. И в най-високата вълна на неговата емоция намираме енергичен рационализъм.

Поразен и запленен от видимото богатство, неуморен да обмисля, да се наслаждава и терзае от превращенията, поетът доказва своето *диалектическо виждане* на нещата. То е в основата на мирогледната му характеристика и е така органично, че го приемаме най-напред като психологическа нагласа на личността, като качество на неговото мислене. Интелектът на този поет е непригоден за доктринерство — буден и остропроницателен, той никога не е едностранчив, бегъл. Никога не се задоволява с очевидното. Разностранната информация на сетивата попада в жестоката лаборатория на аналитичен ум, който дълбае към същността. Явлението е търсено в неговите плюсове и минуси, в кръга на познатото, в тайните на неизвестното, в течението на времето. Истините на света — това е естествената цел на поетовата мисъл, голямата амбиция на съществуването му.

Геров търси сложността на света и я изживява всеотдайно. Мисълта обхваща явленията в движение, отчита вътрешната им многоплановост, събира контрастите, опитва противоречията. У Геров няма чувство леко докоснало го, у него има разтърсващо преживяване, няма хрумване, сянката на светкавична мисъл — има драматичен размисъл за нещата. Коя негова творба е само поетичен дъх? За него необходимостта от осмисляне идва с такава естествена наложителност, както самото изживяване на нещата, при него всеки досег събужда разума, всяко осезание тръгва към обяснението си, всяко вълнение — към извода.

Този поет никога не се заблуждава, че е открил крайната истина. В неговата лирика всеки „камък" е готов „с гръм да се разпука, та нова истина да се роди". Изживяванията му носят противоречията в себе си. Всичко издава неумолимото движение. Всеки уловен миг съдържа поне зърно залог за промяна — в него настоящето присъствува със своята история, с обещание за бъдеще. Лирическият субект изживява самота, в която нахлува вече топлотата на човешкото общуване, и обратното — дори любовният миг съдържа угрозата на отчуждението; умората предвещава бодрост, покоят е жаден за деятелност. Чувството се явява в своята вътрешна връзка и преливане — в емоционалната атмосфера наблюдаваме непрестанно разместване на пластове, резки промени — живот в процес. Амплитудите в настроенията са безкрайно големи, цели пропасти лежат между откровенията на мрачно униние или радостта на духовния подем, но тук нищо не напомня застиналия пейзаж на мъртва планета. . . Светът е приет в лириката на Геров щедър и богат, разлял се е многообразен и подвижен. Усещаме го плътно жив, истински, виждаме го да сияе в багри или да помръква в тревога, доближава ни — ясен и просто достъпен, — отдалечава се във вековните си загадки. . .

Фактът, че Геров е неспособен да пусне завесите на нито една илюзия, че е пределно *зрящ*, че „хваща" реалните конфликти, обяснява до голяма степен вътрешния драматизъм на стиховете му. Неговият порив към идеалното носи в сърцевината си знанието, че идеята няма плът, че самото нейно „съществуване" я усложнява, че явлението от живота кипи от унижаващи и възвеличаващи идеята сили. В стиховете му смъртта е красива, но и страшно отблъскваща, любовта е велика и жалка, старо-

стта — мъдро-спокойна и физически дотеглива. Поетът не може да се избави от многогласието на живота:

Животът е във мен,
но и смъртта е в мен.
те всекичасно нещо разговарят.

Алтернативите на битието му се натрапват в обръщението му към всеки поетически обект. Интерпретацията на кой и да е мотив добива особената геровска напрегнатост. Ще познаем неговото изживяване — то става пред лицето на своето отрицание. Самотата се оплаква в близост, любовта избухва в равнодушие, злостта идва от обич. Мисълта на поета снове между противоположните полюси. Смисловият акцент може да се движи в различните творби по един мотив — създадени са условия за нюансирана оценка на явленията. Така осмислянето на човешката близост, което израства върху контрастната представа за самотата, дава и общото отрицание на отчуждението, и все пак не еднакво отрицание — в едно стихотворение то е почти отчаяние („Самота“), друг път носи следите на изживян ужас („Проклятие“), трети път е надежда („Равнина“).

Любопитни доказателства за многоплановото виждане на явленията може да ни даде наблюдението върху образната система у Геров — нещо, с което не се заемам, но което заслужава да му се обърне внимание. *Обичайни* са образите, които съдържат плюса и минуса на едно понятие. Поетът например се интересува и разработва темата за смъртта. В заниманията му по тази съществена тема се очертава доста ясно следното становище: смъртта е момент от живота. Отношението към нея е регулирано от съзнанието за нейната неизбежност в безкрайния кръговрат на живота. При това разбиране емоционалната атмосфера на творбите, разработващи мотива за смъртта, варира от безизходната болка през успокоеното наблюдение над нейното присъствие в едно индивидуално съществование до своеобразно наслаждение от нея — явлението край—начало. Сцеплението живот—смърт като момент на битието Геров предава в стиховете си по неповторим начин:

Смъртта подготвя хората и нежно
ги моделира в своите ръце.
Грижливо тя им страстите изцежда,
замрежва с бръчки морното лице.

И ти разбираш мъдро и спокойно,
че се смирява буйното море,
че те люлей на длани слънце знойно
и че така е много по-добре.

(„Пашкул“)

Морето не мълчи бездушно.
Морето е самата смърт,
която своя пулс прислушва
в дълбочините на светът.

(„Вик“)

Фрапантното е, че поетът налага парадоксалния образ — живата смърт. Смъртта *подготвя* хората, *нежно* ги моделира, *грижливо* изцежда страстите им, дори ги *люлее* в ръцете си (една поредица от действия, означа-

вящи „положително“ отношение на неживото към живото) и вече крайното — *прислушва пулса си,* т. е. мъртвото усеща живота си. В първото стихотворение *слънцето* — този стародавен образ на живота — очевидно поема задачата да олицетворява смъртта, действието, с което *слънцето* е „натоварено“ — *люлей те на длани слънце знойно,* — еднакво успешно отвежда към представата за младенческата люлка, зората на живота и противоположното — успокояването, отмаляването, замайващото отпускане в слабост — пред края. Подобен случай на подчертано двуединство в образа срещаме и в стихотворението „Слънце“:

Нашите майки седемдесетгодишни
са вече малки момиченца.
Те се разхождат под цъфнали вишни
и кткат пиюкащи пиленца.

Гледа ги слънцето с нежност и страх,
милва ги и им се радва,
и предпазливо надвесва над тях
своята огнена брадва.

Майките седемдесетгодишни представят дълбоката старост, древност, като че ли безначалие, вечност (а този, последният смисъл на образа е събуден от прибавеното определение *малки момиченца* и от смисловото съдържание на пролетния пейзаж). В *майки седемдесетгодишни* краят и началото са се слели, отиващите към смъртта са не само родителките на живота (това се напомня), а и самият живот; старостта и детството вървят ръка за ръка — такива те са красиви, предизвикват *нежност,* милост, тревога, *радост* — само такива — двуединни. *Слънцето* е отново противопоставяне — сливане на понятията живот—смърт в един образ. То е *животворно* над цялата битова картина — пролетната земя, цъфналите вишни, пиюкащите пиленца, подмладените старици. То е *живот* — дарява топлината, светлината, енергията на тоя пробуден свят. Но то е и смъртоносно — *огънят* му не търпи нежния цвят на вишните, безпомощните пиленца, крехките старици — то унищожава, изгаря, изпепелява. Нещо повече — то е *над* цялото това суетливо ежедневие, неговото възхождане, зенитът, залезът, неговият път над хорската земя отмерва времето, изтичащите дни, години — за момиченцата, за майките, за цъфналите и прецъфтяващи дървета, за всичко, на което се радва — то е изтичащият живот, то е смъртта.

Такъв тип образи, характерни за стиховете на Геров, щяха да бъдат трудно обясними, ако не го познавахме като поет с изострен усет за диалектичността на явленията.

* * *

За Геров човешката *способност да познава* е най-висшата проява на човечност. Хората, у които „мисълта стене“, които будуват, докато другите безгрижно консумират ежедневието, са пазители на съкровено човешкото, най-съвършените представители на хорския род. В стиховете му се появява образът на мислителя-мъченик („Улица“). Защото мисълта е и непомерна тежест. Поетът налага едно противопоставяне — мъката на осъзнаващото се съществуване и безметежната хубост на неодухотворената материя, терзанията на човека и простотата на животинския свят. Не само нежният залез, белите вишни, упойващите дъждове, а и сгуше-

ните врабчета, гълъбите, котките, мишките — всичко това се е появявало в стиховете на поета като олицетворение на щастливата слепота и като контрастно доказателство за неизмеримата тежест на съзнателността.

Едно проследяване на творби до най-ново време би ни навело на мисълта, че в стиховете на Геров изчезва не само усещането за физическа бодрост, но и че радостното удивление от света се уталожва. Засилва се внушението за мъчителността на познанието, за неговата изтощителност, впечатлението за изстрадването на истините. Не са редки случаите, когато се признава всемерна отпадналост. Новите стихове нямат оная младежка нетърпеливост, оная развълнуваност, която издава насладата от докосването до нова загадка, оня порив да се разсече възел. Явява се образът на смъртно изтощен, като че примирен с пораженията си човек, който жадува спокойствие, доволен от малките радости на „всекидневния" си ден.

Аз се докоснах до сърцевината на нещата.
Беше хубаво и страшно.
То е все едно да се разтвориш в космоса. . .

Не ви съветвам да се докосвате
до сърцевината на нещата.

(„Не ви съветвам")

Можем да се поддадем на илюзията за успокояването на поета, за съзнателното му самоограничаване, обуздаване на интересите, отказване от проникновенията. . .

Ще бъде неуместно да се пропуска споменаването на творби като „Познание", „Глухарче", „Отчаяние", „Поетическа старост", „Грешка", „Смисъл и безсмислие", „Не ви съветвам" и др. Пропуски от такъв характер ще означават не предпочитание да се затворят очите пред нещо, което нарушава една вече изградена представа за поета, а нежелание да се приеме неговият действителен облик.

Тези стихотворения показват поета изтощен от своята мисъл, разколебан в способностите на човека да *познае,* „спокоен, тих и примирен", отказал се от съществование, усложнено от големи проблеми, готов да сподели философията на наслаждението от простия сетивен досег с битието. Понеже такива творби не са малко, бихме могли да се увлечем: старателно да ги съберем от различни години, за да съставим някаква история на отдръпване в пасивността, на сключване на хоризонтите. Тогава можем да започнем с ранните стихове:

От какво се боиш? Не си струва да страдаш така.
Няма толкова страшни неща, недей философства.
Погледни как небето прилича на златна река —
погледни как наоколо всичко е нежно и просто.

(„Равнина")

и да стигнем до една от миниатюрите в „Прашинки":

Много пъти главата ти експлодира
като атомна бомба.
Вече имаш право да си починеш.

(„Поетическа старост")

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

Но да заключим със „Смисъл и безсмислие", звучащо като прокламация и затова — скандално:

Живей със простота насъщна,
с парчето хляб, със пролетта,
със въздуха, що те обгръща,
и слънчевата топлота.

Тренирай се за проста твърдост
като скалата и пръстта.
Плюй на мисловната си дързост,
приемай като сън света.

Не е трудно да се състави вече схемата — един човек тръгва по пътищата на познанието, изчерпва силите си, загубва вярата си и приключва един етап от своя живот. Вторият ще да е живот на човек, благодарен съзерцател на прекрасното видимо. . . Така в битието на поета сме готови да съзрем движение, отнасящо се до философските принципи на личността — тенденции към агностицизъм и дори увлечение в скромното епикурейство. Схемата ще бъде изкуствена, разбира се.

Постоянна максима в поведението на лирическия субект е в същност оня стих, посветен на мисълта: „Не се страхувай никога от нея, каквато да е тя, отдето да е тя.“ Геров наистина има горчиви признания за умора. Напрежението би било игра, ако не вземаше сили. В поразителната напрегнатост на човешкия дух естествено се долавят моменти на съпротива, една въздишка за покой. На поета са познати състоянията на разочарование, смут и невяра, на изтощение, което го кара да завижда на немислещите твари. Проклет ли си да презираш очевидното и да дириш дълбини, когато можеш да се оставиш на галещите звуци и нежните багри? В съдбата на лирическия герой се утаява цялата мъчителност на прозрението. Човекът не докосва света, а се врязва в неговата сложност, за да изтръгва истини, неговият трескав дух безмилостно откопава тайни, колкото и горчиви да са те, не спира вълненията си, не мери ангажиментите си. Оттук, от този *ламтеж да познаеш* започват всичките му мъки и тържества, неговият неравен път.

Творбите, които споменахме, говорят не за идейна метаморфоза, дошла с разумния хлад на зрялата възраст, не за духовно остаряване на поета. Те отвеждат към нещо характерно в творчеството му — в поезията на Геров се изживява с цялата ѝ сериозност *драмата* на човешкото познание. В тези стихове впечатлението за мъчителната тежест на познанието се налага от осъзнаването на редица проблеми, отнасящи се до *неговата същност*.

Първият въпрос, който жадният за „истини“ поет трябва да решава, и той се занимава с него от младежки години, е въпросът за възможностите на човешкото познание. (И днес има критици, които твърдят, че поезията на Геров е дала отрицателен отговор на този въпрос.) Най-мрачните изповеди на поета от 40-те години са свързани с тези непокорни и непостоянни истини, които „се разсипват“, „гаснат“ пред очите. Непостигнал едно, мозъкът е омаян от ново „чудо“. Способен ли е тогава човекът да се ориентира, да овладее света? Невралгичните точки на това съмнение се напипват в съдбата на Геровия лирически герой, който по човешки мъчително свиква с мисълта, че „всяка истина е предпоследна“, че неоткрито ще остава винаги, че светът никога няма да ти предложи покой, ако самият ти не се оттеглиш от него. При третирането на въпроса за резултатността на познанието в поезията на Геров се активизира драматичният заряд на отношението ограничено индивидуално време — вечност на битието, също — индивидуална човешка мисъл — огромност на света. С разбирането за относителната немощ на човешкия индивид (което поражда неподправени страдания)

Геров утвърждава неотделимостта на *познаващия* човек от човечеството въобще и перспективите именно пред мислещото човечество. Така че всички тези „не“-та, които поставя в „Обръщение“ пред способностите на един човек и съответно пред възможностите на едно поколение, са решителни „да“ за по-нататъшния човешки род:

Аз бях смутен, безпомощен, объркан.
Не можех да си служа с мащаба на вселената,
да преработвам електричеството в плът,
във всяка жива твар да се превръщам
и да използувам мозъка като антена.

Това стихотворение — обръщение към бъдещите поколения — най-малкото може да се чете като оплакване от безсилието на човека. То е виждане на познавателните способности в тяхното развитие, увереност в предстоящото овладяване на света, признаване силата и безсмъртието на проникновената мисъл.

Геров усложнява битието на своя лирически герой и с подклаждането на друга тревога — познанието и човешката жизненост. Съвместими ли са, каква е взаимовръзката им? Какво носи на човека познанието — самочувствие, сигурност, сила? Не отнема ли нещо? Дори — не убива ли нещо съкровено човешко? Нов конфликтен заряд за стиховете. Още юноша, поетът е написал: „Познанието — страшното в сърцето се всели и вече няма радости и нищо не боли. Пред теб е механизма на целия живот и всяка болка бризнала в упадък и възход.“ Оттогава та до ден-днешен човекът в неговата лирика е разпнат на кръста на собствените си възможности — да осезава, но и да осмисля, да чувствува, но и да анализира вълненията си, да ламти за истини и да понася гнета им. Познанието е безогледно — в стиховете на Геров чуваме не един вик на болка, не едно дълбоко човешко стенание. Слепият покой е взривяван, простият нагон за живот получава удари, неспособен е сам да възстанови равновесието на разбунения от прозрението свят. Раняван от своята мисъл, човекът е готов да я тъпче, да моли за покоя на незнанието:

О, благословена простота,
нека твойто щастие ме грее!

Нека в простия и ясен труд
красота и смисъл да намирам.
Сладък сън да ме люлей на скут.
Свойто слънце сутрин да съзирам.

(„Ако не умре. . .“)

Като че това е всичко — човешка близост, прост и ясен труд, сладък сън, слънце. Когато човешкият дух крещи за „милост“ пред някое жестоко откритие, прозрението е станало ад, мисълта — наказание за човека. Но не Геров е този, който ще сметне възможно излизането на човека от тази драма— тя е негова вътрешна драма, тя се отнася до неговата същност — до способността му да съзнава.

Заплахата за човешката жизненост от страна на разсъдъка според Геров идва не от безпощадността на прозрението, а от стремежа на мисълта да подрежда, схематизира, „изчиства“ жизнената картина, от разкъсването на живата и прекрасна в богатството си видимост, от заменянето на дишащия живот с безцветните понятия.

Всяка истина се удава с мъка, тя изгрява, убивайки илюзии, жестока със своята законност. Всяка истина прави света по-ясен, заплашва с тревогата да стане той непривлекателен. Геров е ужасѐн от възможността на битието да се налага черно-бяла схема, нещата да бъдат опростени и сведени до техния знак, за човека да престане да съществува оная пъстрота от багри, ония изненади на незначителното, които опияняват. Ако в стиховете му има боязън от интелектуалния порив на човека, то не е отрицание на разума, а предупреждение за жилото в него. Поетът иска за човека не „механизма" на живота, иска неговото красиво *многообразие,* докосващо всеки нерв, иска да го разбира, но и да го „усеща" „плътно и чудесно". Дидактиката на творби като „Сфинкс" е изстрадана от човечеството и поетът, който и друг път е бивал съдник, сега сурово порицава безогледната разправа на разума с нежната материя на чувствата:

Възникват чувствата, копнежите. . .
Би трябвало да ги щадим.
Би трябвало да ни разнежват те
и в щастие да се топим.

Но ние лошо сме възпитани.
Ний искаме да проверим,
да разберем и да изпитаме,
додето всичко умъртвим.

И този, в който са възникнали,
остава сам под свода син;
и стават каменни чертите му
като на страшен древен сфинкс.

У този поет, пристрастен изследовател на човека, идеята да се поставят прегради пред вездесъщата мисъл, трябва да се разбира като оценяване и обичане на света в неговото живо *богатство,* като признаване правата не само на разума — на всичко, което прави човешкото същество пълноценен човек.

Във връзка с казаното може да се обърне внимание върху един интересен проблем в лириката на Геров — проблема за човека и цивилизацията, човека и рожбата на неговата мисъл. В третирането на този проблем, заинтересувал го впрочем твърде рано, поетът е социално, политически и философски мислещ човек. В първата му стихосбирка „Ние, хората" (1942) е особено любопитно именно социално-историческото конкретизиране на проблема, в по-късната лирика противоречието е посочено с подчертаване на философската страна. Стихотворенията „Приказка", „Скитник", „Улица", „Хора", наситени с драматизъм, в битов план, що се отнася до ситуации, поведение, преживявания, очертават един конфликт с по-общо значение — между човека и цивилизацията, т. е. между човека и резултата от неговото същностно проявление — познанието. Поетът вижда човека и да разговаря с мълниите, горд и силен с разума си, но и да застава плах, „с неопитна усмивка" пред гигантското творение на мисълта си. Цивилизацията и враждува с човека — потиснала го, стоварила върху му студа на отчуждението, „сякаш на шега" изхвърлила го „през оградата". Рожба на неговото интелектуално могъщество, тя е способна да заплаши неговата жизненост, да му отнеме вкуса на нещата, да го натика в „равномерния ход" на механичното повторение, в машината на дните. Тези стихове неминуемо извикват приказката за вълшебния дух, излетял от стъкленицата, застрашително ра-

стящ. Човекът и цивилизацията — у Геров това е въпрос на сложни, нееднопосочни, динамични отношения.

Така или иначе, когато разглеждаме драмата на познаващия себе си и света човек, засягаме характера на хуманизма у Геров.

Още по повод първата си стихосбирка „Ние, хората“ поетът заявява специалния си интерес към човека: „С това заглавие съм изразил едно свое схващане за универсалността на човека. Всички хора — бели, жълти, черни, представляват за мен една единствена същност, която трябва да се разкрие. Хората са един биологичен вид, една биологична и социална същност. Да се изрази тя и да се разреши — ето кое ме е занимавало в цялото ми творчество.“ Това е казано през 1942 г., но безспорно може да се отнесе и към последвалите литературни занимания на автора. Прави впечатление (при това продължително внимание към човека) сменянето на зрителния ъгъл. Веднъж поетът е сред самото вълнуващо се човечество, сам зает с проблемите му, сам много вътре в ежедневието му. Друг път ще погледне от високо, от много високо със съзнанието, че човекът е само едно проявление на живота, едно превращение на материята. Трети път ще измине разстоянията на времето, за да прецени днешните хора през очите на бъдещето — тогава ще открие несъвършенствата им, ще оцени поривите им.

В никакъв случай поетът не е най-силен там, където славослови човека за неговите ежедневни добри дела и победи. Нито в случаите, когато порицава срещнатото в бита зло. Хуманизмът му се проявява в действителния си вид тогава, когато извежда наблюдаваните деяния в нравствено-философски план, когато преценява възможностите на човека да съхрани своята жизнена пълноценност.

За Геров човешката жизненост е както неизмерима наслада от простия сетивен досег с битието, така и много повече — неспокойствие пред неговите проблеми, страстна заинтересуваност, непримиримост с неразкритото. Накърняването на човешката пълноценност може да стане и с отказа от будната мисъл, и с ограничаване на първичните контакти с материалния свят. Стиховете защищават неотклонно разбирането за сложността на човешкия мир, за двустранността на неговата жизненост. Съществува едно постоянно напрежение между двете страни — проницателното съзнание и очароващото осезание. При разработката на различни теми именно конфликтът между двете жизнени начала поражда атмосферата на безмерно страдание или на цялостно духовно пречистване. Геров следи човека в процеса на борбата му за отстояване на собствената същност, на всичко, което го прави значителен в огромния мъртъв свят.

Лирическият субект в тази поезия притежава дух, пленен от зримото, осезаемо богатство на прекрасния материален свят, човешки дух, извличащ безкрайна наслада от съзерцаване на природата, но и дух неудовлетворен, винаги тревожно устремен към осмислянето, към познанието. В моменти на върховно доволство от видимата прелест на картината той ще извика своите въпроси, ще разкъса хармонията на удовлетворените сетива, за да ни хвърли в треската на размисъла. Интелект и сетива — едно покоряващо, динамично единство — свидетелство за живот на човека.

Дъждът вали през мене и измива
мъчителния слой на мисълта
и пак сърцето младо и щастливо
предвкусва на живота прелестта.

Душата ми, от бреме натежала,
преследвана от своята съдба,
готова е да се разтвори цяла
под плискащите струи на дъжда.

(„Танц“)

Геров има множество такива творби, запечатали момент на благословена отмора, щастливо отпускане, отдаване на сетивната радост. Може да е миг без бремето на мисълта, миг пред ново втурване в неизвестното, преди новото „в упор“, но в съдбата на лирическия герой тези състояния са закономерни и от съществено значение. Духовната отзивчивост към зримата красота е човешко достояние, което не може да се подценява. Всяка заплаха да бъде изтласкан първичният свят от света на човека е заплаха за неговата пълноценност, човекът ще бъде ощетен непоправимо. И веднага — а това е характерно за Геров — нищо по-ужасяващо за човека от съня в чаровната люлка на сетивата. Това би означавало духовна смърт, самоотказ от най-съкровено човешкото — съзнателността. Няма нищо, което да плаши повече поета от изчерпването на интереса. Непоносимо е за него истините да се „вкаменят“, да се спреш пред илюзията за край на познанието. Човекът ще загуби себе си във фалшивото самочувствие, че „всичко знам и всичко съм разбрал“. Той би бил „опустошен и стар“, всичко у него ще заговори за „изстиване“, за смърт.

Човекът в лириката на Геров не се отказва от нищо — нито от свежестта на сетивата си, нито от будуването на мисълта си, нито от завоеванията на науката, нито от чудото на природното. В порива към пълноценна жизненост се стига до невероятните съвременни молитви на поета:

О, грохот суров, въздесъщ, неизбежен!
Едното със другото ти съчетай.
Недей ни лишава от шепота нежен.
Дъжда и света, и простора безбрежен
със свойта желязна десница ни дай!

(„Дъжд рано сутрин в слънчево време“)

Двадесетият век (цивилизацията в апогея си, победилата мисъл) е умоляван да . . . остави на човека простото усещане на живота.

В лириката на Геров се откроява едно съпоставяне, което е от особено значение, за да се разбере характерът на неговия хуманизъм — съпоставянето човек — природа.

Човекът е пред властната красота на материалния свят, той е и пред неотвратимите закони на неговото съществуване — пред осезаваната и опознавана природа. Привличан от нейния дъх, цветове, мелодии, той, живият, е чудовищно съпротивление срещу бездушните й постановления, възел от нерви, впиване в надеждата. Да, той стига до големите истини на материята:

Нали ний знаем, че в пръстта
изгниват, раждат се, цъфтят, копнеят
треви и птици, хора и цветя.

Но как ще се примири?

Но аз съм живо същество. Аз още
от ласки имам нужда, от копнеж,

от ясни дни, от ароматни нощи,
от огнен устрем и от въздух свеж.

И в гневен изблик бродя аз из стаите
и моля близките около мен:
— От свойто просто щастие ми дайте,
от своя хубав всекидневен ден!

(„Сълзи")

Геров е способен да започне с една аксиома („Ах, всяка болка прегорява"), но не за да наблюдава човека жалко примирен, а за да усети неговата борба за всяка капка живот пред желязната наложителност на природния закон — да, човека ще го „осени забрава", но не е само знанието, което прави човека, неговото същество от плът и нерви ще мине през ада на страданието („За милост твоя дух ще вика и ще издъхва ужасен."). Геров е целият в тези ужасни и чудесни дарби на човека — да разбира голямото, вечното, да изпитва жестокостта им с цялото си същество. И коя от тях е по-истинска? Бездушната мъдрост, която увенчава болящите мигове, или разтърсващото, дошло неясно като вълнение, което затваря устата на толкова истини. . .

Човек — природа — в лириката на Геров тази среща съдържа моментите на наслада, познание, съпротива. Отношението на лирическия герой към природата е един устрем да я разбереш, постигнеш, да я включиш в себе си. Човекът има жадността да поеме природата в своя свят — нейната красота, мъдростта на нейната безпощадност, успокоението на нейната вечност. Обърнал се към природата, той я иска за себе си. Настойчиво я обсебва — нейното слънце, нейния дъжд, цъфналата вишна, звездното небе и . . . тайните ѝ. В същото време той не се отказва от нищо свое. Под витошкото слънце и сред облаците пеперуди човекът на Геров притежава и всички човешки проблеми в тяхната острота. Нито за миг не се отдава на илюзията, че природата може да му предложи разрешаване или заменяне на неговите човешки проблеми, да ги омаловажи с вековечната си хубост. Никога не срещаме в тази поезия човешко вълнение, омаловажено от величието на природата, обезценено от неумолимото движение.

Човекът е, който придава на тоя къс материя — земята — живия трепет на стремежа, осмисленост на съществуването. Той с неговото несмирено сърце, във величието на мъртвилото, на „голямата тишина", на „дълбокия космос", има своята стойност именно защото е *живо* нещо. За поета величието на мъртвата природа, обемността на хладния космос внасят болката от съзнанието за мащабното превъзходство на неживото, усещането, че човекът е прашинка сред огромната тишина на космоса. Но това е *жива,* пулсираща, топла прашинка — „жадна и в светлина". Стиховете носят трепета на поета за човека — нежност към неговата топлота, благодарност за неговото съществуване, възхищение от неговия стоицизъм.

В общуването човек — природа в лириката на Геров не е трудно да се открие философската концепция за единството на битието. С особена сила се усеща принадлежността на човека към огромния свят, и в същото време той не е изгубен сред мъртвата му вечност — той е неговата топлота, неговото чудо. Природата му *принадлежи.* Поетът осъществява среща на великото мъртво с великото живо, в която се откроява красотата на единното величествено битие.

* * *

Геров е философски мислещ поет. Философската проблематика се налага като основна в лириката му с течение на годините. Дори не насилственото

разделяне на творбите му в цикли „Живот“, „Смърт“, „Мисъл“ (както е направено в сборника „Най-хубавото“) говори за оформени проблемни ядра на творчеството му. Независимо от тематичните предпочитания обаче у него е закономерен стремежът да търси философското осмисляне на нещата. Ако говорим за творческа зрелост у този поет, за когото обикновено се казва, че не е претърпял особено развитие, то трябва да подчертаем именно разширената обхватност и зрелост на неговото мислене. Към зоната на философската проблематика се привличат наблюдения върху бита, политиката, културата, психологията. Младият Геров беше способен от едно изживяване на синовна обич да направи творба за величието на жизнеността („Портрет“). Днес той е неспособен да направи едно стихотворение на собствено равнище, ако от гражданското равнодушие например не тръгнеше по ония пътеки, които ще го отведат до размисъла за отчуждението, обездушаването, „абсолютното нищо“, ако от една изповед на любов не стигнеше до противопоставянето живот — смърт и т. н. Нормално за неговите творби е повседневното явление да се свърже с високите сфери на кардиналните за човечеството проблеми. В този смисъл може да се говори, че философското мислене в лириката на Геров става по-обхватно. То става и по-резултатно. Първите стихосбирки издават нетърпение да се проумее и обясни видимото. Контактът на лирическия субект с реалността предизвиква чести състояния на духовна пренапрегнатост, преодолявани с мъка. Сегашните творби бележат изградени разбирания, установена в основните си черти представа за света. Решителната сигурност и яснота в отношението към окръжаващото не дава място за предишните непомерни страдания по един или друг повод. Не, и днес човекът в лириката на Геров не е постигнал всички тайни, но треската на неудовлетворения ум не се превръща в паника пред гаснещите истини. Дошло е съзнанието за реалната неотделимост на индивида от човечеството, на мислещия смъртен от безсмъртната вечност. В сегашната лирика на поета човекът много повече е способен да гледа света в очите, без да губи своето самочувствие.

Може да се добави, че вечните въпроси на битието в творчеството на този поет-философ са ангажирали мисълта и събудили вълненията на един съвременен човек, който има своята исторически детерминирана идейно-психологическа и интелектуална характеристика. Към „проклетите“ загадки се тръгва именно от равнището на съвремието, поводите за философски размисъл са ежедневно-банални, предметната обстановка — обичайна. Размисълът е „заземен“ в една определена обществено-политическа действителност и в стиховете се получава плодотворната симбиоза на актуално и извънвременно, на конкретно и общозначимо.

* * *

Ако продължаваме да наблюдаваме този поетически свят, той няма да ни се стори по-беден: ще продължава да ни привлича и смущава с дръзките преходи на мисълта, с резките и менливи импулси на чувствата, с едно почти загадъчно поведение на лирическия субект. Ще намираме все нови доказателства, че в същност тук е допускана и получава власт многоликата реалност, че Геров има постоянното съзнание за щедрото богатство на битието и е способен да пресътворява живота в неговите противоречия, в динамиката на сложно преплетени явления. Напрежението в творбите му е дълбоко вътрешно, естествено обусловено — признаваме ние, — затова е притегателно качество на неговата поезия, обещание. . .

Едно становище за „На острова на блажените“

Камен Михайлов

В спомените на съвременниците може да се открие интересно противоречие относно литературното четене, което предшествува излизането на книгата „На острова на блажените“. Така например издателят на антологията Ал. Паскалев само споменава факта; К. Константинов изтъква, че е станало в аудитория № 45, „дето обикновено се уреждаха литературно-музикални забави“; Хр. Миндов уточнява, че това става през есента и във вестниците се появява разгласа; Малчо Николов[1] твърди, че четенето се провежда в аудитория № 10 през пролетта на 1910 г. Най-стриктен е Ив. Карановски,[2] според когото четенето се провежда преди излизането на книгата, през ноември на 1910 г., в аудитория № 10, неделя. За съжаление от прегледаните вестници и списания (около 20 на брой) не можахме да извлечем нужната информация, въпреки че обяви за литературни вечеринки и сказки на различни теми открихме по страниците им. Наистина някои от тях споменават в книгописа или в реклама на издателство „Паскалев“ за „На острова на блажените“, други отбелязват излизането на книгата с рецензии,[3] но податка за интересуващото ни литературно четене не можахме да открием. За щастие в музей „Петко и Пенчо Славейкови“ в София се пази ръкописът на встъпителното слово, с което самият Славейков, без официални представяния и встъпления, както свидетелствуват съвременниците, открива тази нова форма на духовно общуване у нас. Ето и пълния текст на това слово:

„Четението поетически произведения у нас е известно само в три форми, най-примитивните: 1) декламация по училищни актове, дето невръстни деца избърборат десетина-двайсет несвързани фрази — за удоволствие на бащите и майките, които са дошле там да чуят как наша „Ганка или Станка“ ще се отличи! Стават втори такива четения и по тъй наречените литературно-танцовални вечеринки, дето някой юноша по-напред ще „бръсне“ вдъхновено ръка по косите над челото си, които и нарочно по тоя случай, може би са паднали над челото, ще извика, колкото му глас държи, или

[1] Всички спомени дотук са от книгата Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров (в спомените на съвременниците си). С., 1963, с. 106, 233, 237, 240.

[2] Вж. Литературни възпоминания — Яснина, 1923, кн. 2, с. 101.

[3] С бележки и рецензии отбелязват излизането на антологията следните вестници и списания: Из дневника на Иво Доля.— Ден, бр. 2383 от 1911; „На острова на блажените“.— Свобода, 1910, кн. 8, 9, 10, с. 176; „На острова на блажените“. — Демократически преглед, 1911, кн. 6, с. 822; „На острова на блажените“. — антология от П. Славейков — Литературна беседа, 1911, кн. 4, 5, с. 157; „На острова на блажените“. — Наблюдател, 1911, кн. 1, с. 64; С песни, с бръскалка и цепеница.— Съвременна мисъл, 1911, кн. 9, с. 661.

„Отечество любезно!“, или „Стани! Стани! Напред! И поврага тирана!“ — и събраната публика пляска, дано само да се свърши по-скоро и да се почнат танците, защото нозете на младите хора отдавна вече са нетърпеливи, защото и главите не са дошли с намерение да слушат поезии! Само третия вид литературни четения имат колко да е образ и подобие на четения, каквито стават и по другите страни: социалистическите, в които обаче малко внимание се обръща на това „как“ се чете и „какво“ се чете и онова, което е поезия, художество и цели естетическо възприятие и наслада, се хваща за гушата и безмилостно задушава от жилавата и кокалеста ръка на агитатора!

А отдавна вече по други страни, дето има и по-висши културни потребности, отколкото у нас[4]. . .

И ето аз правя пръв опит у нас — поне не зная друг някой да е правил подобен — един цял час (ще извините, ако малко надскочи и отгоре!) да ви чета с чисто естетически цели няколко стихотворения от поетите на Острова на блажените, придружени с характеристика на литературата на Острова и две, тъй да се каже, биографии на най-видните поети.

На О[строва] на Б[лажените] досега положително се знае да са ходили само трима знаменити пътешественици: стария спокоен Омир, Бьоклин и Дионисиеца Нитче!

Омир го описва в Одисеята си и казва, че там живеяли лотофагите, хора, които се хранели с плодът на лотоса и пиели само негова дъх, поради което имали погледи чисти, обърнати винаги към по-висшата действителност на живота, и стария поет не може да нахвали тяхното гостолюбие, като не скрива обаче, че те биле твърде своеобразни хора, нервни, нетърпеливи, много прилични на днешните поети, обичат малко да послъгват, т. е. да говорят за неща, които не съществуват. Мога да ви уверя, че макар и аз да съм от еснафа на поетите, не се храня с лотос и не пия негова дъх — защото у нас тая миризма не е популярна — и макар моя поглед да е обърнат винаги към по-висшата действителност, когато ви говоря за О[строва] на Б[лажените], не ми е намерението и аз да ви лъжа, да ви говоря нещо въображаемо — защото ето ви реалния свидетел за моето пътуване на тоя остров. Понякога може да ви се стори от това, което ще чуете, че вие не сте на Остров, а на полуостров, т. е. у дома си. За това не съм крив аз. Както хората, тъй и земите си приличат: и там има реки, планини, равнища, градове, села, хора богати и бедни, умни и глупави, търговци, депутати, дори полиция има — въпреки че това е остров на блажените уж, а може именно за това!. . . Бьоклин е видял там само гробове. . . пардон, забравих да ви кажа, че Виктор Берар в книгата си . . . А Нитче в книгата си Т[ъй] Р[ече] З[аратустра] нарича остров на блажените Ишия, в неаполит[анския] залив. Остров на Блажените, онзи, на който аз в продължение на двайсе и пет год[ини] често ходя, не е тъй далеч от нас, не е страна на гробовете, ни на надеждите, а на действителността, и аз тъкмо оттам сега се връщам и пред вас тук, от катедрата, дето се преподава от толкова капацитети положителна — най-положителна наука — няма да ви разказвам въображаеми неща, а най-положителни, реални; но естетическата цел, която аз имам пред очи, ме заставя да не ги искарвам тъй преко пред вас, а да позаобиколя, както прави добрия ловец, когато отива за благороден лов.“[5]

Под този текст следва списък на предвидените за прочит творби. Някои от заглавията са задраскани с молив, други са добавени. Срещу някои за-

---

[4] Мисълта е оставена недовършена от П. П. Славейков.

[5] Езикът на оригинала е запазен.

главия има означени страници, които отговарят на мястото на съответните текстове в антологията. Ето този списък:

„Литература — 182—84; Сто двадесет души [зачертано]; Незнайник; Народ; На кръстопът [зачертано] — 175; В грях [зачертано] — 168; Перикл [зачертано]—162; ИВО ДОЛЯ: Жрец на живота, Баща ми в мен, [добавено— В църква]; Тихо Чубра, В пустинята, Моето внуче [цялото зачертано]; Кошмар; В механата [зачертано]; Лятна вечер [зачертано] — 189; МОЖЕ БИ МОЯ; Фингар; Народ; Аменготеп; Скерцо (Ела); Обичам — 77; Хорото на живота — 168; Епитафии."

Както се вижда от приведения по-горе текст, Пенчо Славейков е открил четенето с очерк за състоянието на литературата на Острова, който очерк е част от бележката за Ралин Стубел. Прави впечатление и на два пъти споменатата естетическа цел, с която авторът обяснява дори избора на представяне на творбите: характер на литературна мистификация. Дали той действително се е ръководел изцяло, или в основата си от тази цел, струва ни се, не е толкова съществено да се отговори. По-важна в случая е пряката илюстрация на дългогодишната борба за преход от фолклорен към художествен тип съзнание. Борба за повишаване знаковия характер на самото изкуство.[6]

Трудно е да се установи дори с приблизителност началото на единственото по рода си дело в нашата литература за съставяне антология от творби на един поет, но представени като литературно наследство от различни личности. Трудно е, защото специални указания за това няма както от страна на автора, така и от страна на неговите близки или съратници. В същност заблуждение би било и да очакваме да открием някаква бележка с текст от рода на „От днес започвам работа върху такава и такава книга". От друга страна, както се знае, книгата „На острова на блажените" съдържа стихотворения от различни периоди на творчеството на Пенчо Славейков, някои от неговата ранна стихосбирка „Балкански сонети" от 1890 г., останала в проект. В нея са и редица творби, печатани най-вече в „Мисъл", но и другаде, в нея са и работи, писани в „последния момент". Така че хронологията на отделните произведения би могла да тласне доказателствата в нежелателна посока. До неособено сигурен резултат биха ни довели и думите от първия предговор към „На острова на блажените", ако ги вземем за ръководно начало. Те разказват за тихата майска вечер на 1909 г., когато корабът спира на тази далечна и близка земя.[7] Или препратката от втория предговор към статията „Българската поезия" (преди и сега).[8] Пък и необходимо ли е да се проследява зараждането и развитието на идеята, щом е налице резултатът ѝ. Щом от десетилетия поколения българи общуват с нейното конкретно претворяване. Недостатъчно ли ни е да възкликнем подобно древните римляни: „Думите отлитат, написаното остава!" Та нали самата книга съществува със следната кратка история:

Очаквана с голям интерес, за което свидетелствува и тиражът ѝ — 2000 бройки [това е най-многотиражната книга на поета приживе], тя разбунва до крайност духовете. Далеч преди обявата на издателството по страниците на някои периодични издания[9] за нея вече се носят слухове, „че е някаква поетична мистификация, че е сборник от най-хубавите работи на Славейков,

[6] Вж. статията на Б. Ничев Естетически проблеми около кръга „Мисъл". — В: Юбилеен сборник по случай 100 години от рождението на Пенчо Славейков. С., 1966, с. 151.

[7] Публикуван в Златорог, 1921, кн. 6, с. 305.

[8] Статията е публикувана на два пъти — Българската поезия (преди) — Мисъл, 1906, кн. 2, с. 73 и Българската поезия (сега) — Мисъл, 1906, кн. 6—7, с. 355.

[9] Вж. Камбана, бр. 1011, 27. септ. 1910; също Съвременна мисъл, 1910, кн. 9, с. 754.

че е просто том преводни неща и др."[10]. И наистина за учудване ли е подобно отреагиране към творчеството на един спечелил си толкова омраза поет, щом в определенията за новата му книга фигурира и „литературна мистификация". Факти за литературни мистификации са били известни от западноевропейската литература и все пак книгата не е била прецедент само у нас. Литературни мистификации с такъв характер липсват и на Запад.

И тук е мястото да се върнем на въпроса относно идеята за съставяне на антологията — за жалост. Казваме „за жалост", защото в нашата литературна критика е създадено мнение за прякото влияние на двутомника „Книга на маските" на Реми дьо Гурмон върху Славейков, когато създава „На острова на блажените". Въпросната книга се намира в личната библиотека на поета, съхранява се в музей „Петко и Пенчо Славейкови" и вероятно е била закупена от Славейков през 1905 г., по време на пребиваването му в Париж (книгата е издадена през 1896—1898 г.; превод на руски излиза през 1913 г.). „Книга на маските" съдържа очерци за действителни поети, придружени с рисунки-портрети, направени от художника Франсоа Валотон. Стихотворения не са дадени или са цитирани само отделни части за илюстрация. В предговора към първия том съставителят в есеистичен стил отправя злъчни стрели към нормативизма в естетиката и литературознанието, като излиза от позициите на Шопенхауер. Вещта в себе си е непознаваема, светът е моята представа за него, колкото творци — толкова и естетики — това са някои от основните формули, които изтъква дьо Гурмон. Съществува и голяма близост между определенията, дадени за символизма тук, и тези, които Гео Милев дава 23 години по-късно. Обединяващото звено е индивидуализмът, свободата в изкуството, разбирана като неподчиняване на никакви норми. Книгата представлява и реакция срещу естетиката на натурализма, прокарвана от Зола, чието име е и специално упоменато. Ето в същност как самият Реми дьо Гурмон изказва своята основна идея при съставянето на антологията: „Да приемем впрочем, че символизмът е изразът на индивидуализма в изкуството — бил той краен, ненавременен или претенциозен. Временно ще си служим с това много семпло, но много ясно определение. Вероятно ще имаме възможността да го разширим при описанието на портретите, които следват по-нататък. Вложеният в него принцип ще ни бъде и занапред водач, подтиквайки ни да търсим не това, което би трябвало да правят новите писатели по силата на заплашителни правила и тиранични традиции, а това, което са искали да направят. Естетиката също се превърна в личен талант. Никой няма право да налага на другите готова естетика."

Заслужава да се отбележи и идеята за приемственост между поколенията или, както самият Гурмон се изразява, цъфтежът на новите писатели не се явява изведнъж, защото преди цвета е имало зърно, самото то паднало от цвят. Този предишен цвят са учителите на новото поколение: Верлен, Вилие дьо Лил Адан, Маларме. . . За абстрактното разбиране на символизма говори и разнообразието на включените автори: от предходника на символизма Рембо и родоначалника на декадентската поезия във Франция Верлен през белгийските писатели Метерлинк и Верхарн, първият от които е символист, вторият е експресионист, до братя Гонкур — писатели с реалистични и натуралистични тенденции. В антологията е включена и една жена — Рашилда. Безспорно тази книга е направила впечатление на нашия поет, за което свидетелстват редицата подчертавания на текста, едно от

[10] Вж. Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров (в спомените на съвременниците си), с. 234.

които е пряко използувано от Пенчо Славейков. Става дума за „рецептата" на Сен Пол Ру, дадена в съответния очерк на „Книга на маските". Акцентувайки върху своеобразието и чудатостта на Ру, Гурмон дава за пример някои образи от творчеството му: вместо петел — акушерка на светлината, вместо жаби — листа от жива салата, вместо полет на гарван — гробище с крила. Преведени с още по-сполучливо сравнение, същите образи са цитирани и в „На острова на блажените" в очерка за Нягул Кавела. Но как е изменена простата констатация на Гурмон! Целта надскача чисто пародийното цитиране на подобна образност, за да се характеризират „ония рошави телета с гайди, които дремят по масите на Ерменското кафене и които външно оригиналничат по примера на разни европейски символисти в названието на най-обикновените неща по най-необикновен начин". Сред изброените по-горе причудливи замени на петел, жаби, гарван Славейков вмъква и своето: „вместо министър — мушмула на царска трапеза". Тази пряка характеристика е лост, с който поетът отмества вниманието на читателя от дребното, несъщественото — в случая една модна тенденция, към неща далеч по-сериозни, засягащи една политическа система. Малък, но значим е този елемент и като мост между реалността и художествената измислица. В него характерно се отразява една от основните линии на антологията — да се даде картина на съществуващата действителност.

Биха се открили и някои сходни, асоцииращи изказвания, като например (срв. с предговора на „Книга на маските", т. I): „Поезията има един закон на законите — чрез нея всякой да твърди само онова, което чувствува той и както го чувствува той" (от очерка за Стамен Росита). И все пак само предубеденото око би отдало тези сходства на копирането, а не на идеите на времето. Що се отнася до силно метафоричния език на очерците от „Книга на маските", струва ни се излишно да доказваме, че подобен стил не е и не може да бъде приоритет на един или друг автор. Дори беглият прочит-сравнение ще ни увери както в различните цели на използуване на този метафоричен стил, така и в различния характер на използуваните тропи. Струва ни се също, че заради творческите инвенции на един автор би било алогизъм да отричаме друг. Наложително е да отграничим още една посока, в която би могла да тръгне мисълта на критика, поставящ си за цел да свери фактите. Става дума за ономастиката като подход към „На острова на блажените". Явна е системата от значещи имена, използувана от Славейков. На тази основа биха могли да възникнат нежелателни асоциации във връзка с някои от имената на Гурмоновата антология: от Ру-рижокос, Фор-сила (Сен Пол Ру, Пол Фор) и т. н. В случая обаче става дума за имена на *действителни* личности, които не са могли да бъдат в зависимост от автора на антологията Реми дьо Гурмон. На второ място ще посочим техния ограничен брой (или наложителността от сериозно етимологическо изследване, за каквото няма бележки). На трето място — десемантизацията на подобни конкретни представи в посока към чистите имена. На четвърто — специфичния характер на образуване на човешките имена от съответните предметни или абстрактни съществителни, качествени или относителни прилагателни, числителни и т. н. Срв. например: МИРски, Свобода, Бойко, Тихов, Червенков, Първев и др.

И така ще обърнем внимание на цикъла „Шарки" (публикуван в Мисъл, 1893, кн. 9, превел Пенчо Славейков). В първата публикация на този цикъл (те са две: от 1893 г., год. II, и от 1893 г., год. III) източният поет Ферхад Меддахи е представен със следната биографична бележка: „Ферхад Меддахи, което значи Ферхад Певеца, е по произхождение Ферзистанец, а роден е в градеца Газих, Разер, 1866 год. Той се е доста скитал по чужбина и се ски-

та и до ден-днешен — че поради политическите му убеждения за него са затворени вратите на родний му край, чийто хубав образ тъй испъкнало се рисува в неговите песни. Ферхад Меддахи Ефенди по настоящем се намира в Лайпциг, слуша немска философия, храни се с немски картофи — и бленува за родний си край, който е оживял на сърцето му и чийто печален образ тъй испъкнало се рисува в неговите песни. Често приказваме двама с него, залутани по улиците и лапайки северната мъгла, и каквото и да говорим, Ферхад все ще свърне дума към своя роден край, чийто нещастен образ тъй испъкнало се рисува в неговите песни."[11]

Следва зачертан от автора текст, в който се казва, че „преводачът" имал намерение да преведе цялата книга, но засега предоставя на публиката само този цикъл. Без да говорим за „славейковския" стил на тази бележка, който е напълно изявен в очерците за поетите от Острова, тук не могат да не направят впечатление още няколко неща. Ще започнем от най-дребния факт — назованият град Гразих, който по-късно, в очерка за Олаф ван Гелдерн, ще се видоизмени в Грасдорф, но който все запазва основното си значение: Тревен град и оттук да асоциира с Трявна. Ще отбележим и търсеното значение на името на мнимия Ферзистанец — Меддахи (певец). На второ място ще посочим изграждането образа на представяния поет по начин, който твърде малко засяга самия поет и твърде много — родината, нещо, което е в основата и на антологията — мистификация: да се създаде образ на духовния, политическия и социалния живот на Острова. На трето — това е положителното отношение на политическия прокуденик към отечеството. Критичността и „черната ирония" идват от позицията на загриженост и съучастие в съдбата на страната, а не от позициите на пълна негация и песимизъм, резултат например, както би могло да се очаква, от една подобна негация към самия автор в собствената му родина. Тези именно черти родеят двете произведения. Ако изтъкваме случая „Шаркй", то е, за да укажем в хронологичен план интересната идея, която владее ума на поета най-късно през 1893 г. — годината на публикуване на цикъла. Казваме „най-късно", защото в случая визираме резултата, а ясно е, че идеята предхожда осъществяването си. За това впрочем свидетелствуват и архивни документи[12] — тетрадка на Славейков с цикъла Меддахи, в която най-късната датировка е от 1891 г. От коментар в същия том (с. 186) проличава намерението на поета да включи този цикъл в „На острова на блажените" като част от творчеството на Боне Войдан. Дори да вземем за сигурна най-късната дата (на публикуването), пак с достатъчно основание можем да кажем, че по това време „Книга на маските" се е намирала не само извън обсега на погледа на Славейков, но твърде вероятно е и да е била известна само на своя автор под формата на още неизбистрени идеи, мисли и творчески планове за създаването ѝ. А цитираният факт е само един от поредицата такива. В архива на поета се пази тетрадка, в която намираме стихотворения от 1884, 1885, 1888, 1889 г. и биографичен очерк за поета Райко Райков, с който очерк е било замислено да започне стихосбирката на същия с оглавление „Стихотворения". Известно е, че дядото и рано починалият брат на поета са носели същото име. Преди очерка е поместена малка бележка на „издателя" П. Детелинов (псевдоним на Пенчо Славейков), която гласи: „На мене се падна скръбний дял да оплача още приживе злополучний си другар и, после ранната му смърт, да издам неговите стихотворения. Той умря на *двадесет и пет* (к. м.) годишна възраст, след дълги и ужасни стра-

[11] Езикът на оригинала е запазен.
[12] Вж. Литературен архив на П. П. Славейков. Т. III. С., 1967, с. 55.

дания. В тази малка книжка са сбрани всичките въздишки на скърбящата му душа, всичките надежди, що са го поддържали в безнадеждний му живот, всичките лъчи, що са го сгрявали до студений му гроб.

Някои от стих[отворенията] той е печатал приживе под псевдоним П. П. Славейков."[13]

Най-долу в левия ъгъл на листа Славейков е написал следното:

$$\begin{array}{r} 91 \\ 66 \\ \hline 25 \end{array}$$

Явно поетът е сметнал годините си. Тази сметка насочва към извода, че в най-лошия случай и този очерк е писан през 1891 г. Ако съдим обаче по датировката на стихотворенията, а най-късната е от 1889 г., можем да изкажем мнение, че е писан по-рано; или че идеята, която ни занимава, е с по-ранна дата. Но дори да се спрем на годината 1891, тя пак предхожда излизането на първия том от „Книга на маските" с 5 години. И за да бъде пълна изнесената фактология, ще припомним още едно произведение. То се нарича „Олаф ван Гелдерн" и е публикувано в сп. „Мисъл" (1903, кн. 1, с. 18—24) с подзаглавие „Литературен силует". Този биографичен очерк, предхождащ цикъл от 14 стихотворения, притежава същите характерни особености, които отличават и биографичните очерци от „На острова на блажените". Налице са иронията и самоиронията, направени от мъдрата позиция на отминалото време, литературните тенденции на периода, охарактеризирани и като възпитаващ фактор. Налице са и нравствените възгледи за битуващата действителност, както и славейковският афористично-изповеден стил. Внимание заслужава и заглавието на последното стихотворение от цикъла на Олаф ван Гелдерн: „Пред Острова на блажените".

Макар фактите да говорят достатъчно ясно, струва ни се, наложително е да се подчертае, че Пенчо Славейков от дълги години живее с мисълта за литературна мистификация от рода на „На острова на блажените" и не само живее, но и последователно, на различни етапи от своето творческо развитие осъществява тази мисъл. Фактът, че тези опити е извършвал под различни имена и е представял с различни биографични очерци и различни по мотиви стихотворения, говори, че идеята за антология от различни образи, представящи един автор, не е заимствувана. В същност с характера си на литературна история книгата на Гурмон и не би могла да повлияе в такава посока. В последна сметка въпросът за влиянието би могъл в най-добрия случай да се сведе до оформлението на „На острова на блажените". Буди съмнение обаче становището, че „Книга на маските" е единствената творба, в която очерците за представяните автори са съпътствувани от портретите им. Що се отнася до някаква „традиция" в тази насока, бихме споменали само антологията за деца под редакцията на Ив. Арнаудов и Ст. Чилингиров, подготвяна през същата 1910 г., както и по-късните сборници „Български белетристи" и „Прокълнати поети".

* * *

В основата на книгата „На острова на блажените" е залегнала подготвяната за печат стихосбирка „Преди мълчанието", останала в коректури. В спомените си Мара Белчева изтъква, че върху стихосбирката е работено дълго. „Преди мълчанието" е отбелязана и от самия Славейков във втория предго-

[13] Вж. Литературен архив на П. П. Славейков. Т. III, с. 51.

вор на „На острова на блажените“ по начин, от който може да се разбере, че е проектирал представянето на шестима автори от Острова в нея. Тази стихосбирка е от 1909 г. и представлява за нас освен всичко друго и творческо дело, което е още едно от поредните стъпала в развитието на идеята за антология-мистификация. Редица творби, влезли в „На острова на блажените“, са обаче от други стихосбирки или печатани поотделно в различни списания. Голяма част от стихотворенията са били написани или основно преработени в годината на издаване на антологията. Свидетелство за това намираме в датировката на поредица творби в съответните ръкописи и коректури: „Лятна вечер“ — 11. III. 1910 г., „Некролог“ — 18. II. 1910 г., „Безгрижник“ — 7. III. 1910 г., „Паметник“ — 26. VIII. 1910 г., „Висота“ — 8. II. 1910 г., „Незнайник“ — 12. II. 1910 г., „Химн“ — 18. II. 1910 г., „Хорото на живота“ — 22. II. 1910 г., „Над него ден изгрява“ — 28. II. 1910 г., „Може би моя“ — 1. III. 1910 г., „Епиталамии“ — 3. III. 1910 г., „По главната улица“ — 25. III. 1910 г., „Биволи“ — 3. III. 1910 г. и т. н. Както може да се заключи от сгъстените дати, съвпадението на някои от тях и присъствието на стихотворения като „Паметник“, „Висота“ и др. в по-стари стихосбирки, някои от поставените дати не отговарят на момента на написването, а на последното редактиране преди публикуването им. Същият факт говори и за изключителната работоспособност на поета. В същност в спомените на някои от съвременниците му се изтъква, че за периода далеч преди 1910 г. Славейков се е задоволявал с по 4—5 часа сън в денонощие. За интензивната работа съдим и от броя на редакциите на различните видове текст от антологията: от най-големите — очерците на поетите и стихотворните текстове, до най-малките — имената на поетите, заглавията на творбите и т. н. Характерно е развитието на идеята за цялостното оформяне на антологията в посока от елементарно установимата мистификация през алегорията към създаване на единици, подчинени на художествено-естетически цели. Да проследим в тази насока редакциите на имената. Известна е статията на К. Куев,[14] която уяснява въпроса за заемането им, с подробност се отличават и бележките на т. II от Събрани съчинения на Пенчо Славейков. С., 1958, под редакцията на Ангел Тодоров. Ние ще се спрем на значението на самите имена. В коректурите на архива на Пенчо Славейков, съхраняван в БАН, четем следния списък: 1. Боре Шотор 2. Видул Фингар 3. Саздо Цаклин, поправен на Сълза Бистрин и накрая на Доре Груда 4. Витан Почек, поправен на Витан Габър 5. Велко Меруда 6. Китан Вътаф, поправен на Китан Вечер и на Китан Дожд 7. Горо Шумангала 8. Димо Горготина, поправен на Нено Вечер 9. Силва Мара 10. Климе Латина, поправен на Стамен Росита 11. Райко Подрумче, поправен на Драго Подрумче (в последната публикация, както е известно, името е Чевдар Подрумче) 12. Иво Доля 13. Тиме Разделина, поправен на Росна Раздяла, сетне на Райко Раздяла 14. Тихо Чубра 15. Секул Саламб, поправен на Секул Скъта 16. Нягул Каравела, поправен на Нягул Кавела 17. Недан Лодов, поправен на Недан Ветко (под въпрос е отбелязано името Ветко Бутата) 18. Ралин Тумпалла 19. Боне Войдан, другаде има засвидетелствувана по-първа редакция Буне Войдан 20. Сабо Лаперда, поправен на Спиро Година 21. Рале Таталия, поправен на Спиро Година 22. Туле Мантек 23. Солун Тарле 24. Павел Шате. От съществено значение е според нас още един лист от същия архив, в който поетът е набелязал кои действителни български личности да има пред вид в една или друга степен. От този план именно можем да за-

[14] Вж. Имената на поетите в „На острова на блажените“. — Родна реч, 1936, кн. 2, с. 76.

ключим, че вероятно първоначалната идея за характера на сборника е била насочена съвсем пряко към действителността. И оформянето на по-нататъшната концепция е станало под влиянието на дълбокото противоречие между желанието за представяне на собствена идейна и естетична платформа, на собственото творчество, и посоката на експликация на съответните биографични данни, ако биха били осъществени по такъв начин, че да прозират ясно и недвусмислено фигурите на определени предшественици и съвременници. Така бихме могли да си обясним изчистването на всички факти, които категорично говорят в полза на една или друга фигура, и в последна сметка получаването на такъв резултат, при който, макар и да се фокусират определени известни за читателя факти (например биографията на Велко Меруда), те да говорят не толкова за изграждане образа на една действителна личност, която очаква акта разпознаване, колкото за изграждане образа на една действителност чрез вземане на категорични позиции спрямо някои характерни черти и порядки. Ето впрочем и самия списък: 1. Боре Шотор — Ботев 2. Буне Войдан — [да] пом[исля] 3. Видул Фингар — Белчев 4. Витан Почек — [да] пом[исля] 5. Велико Доля, поправен на Велко Меруда — Великс[ин] 6. Горо Шумангала — Милар[ов], зачертано и поправено на Андр[ейчин] 7. Доре Груда — Петко Рачов Славейков 8. Китан Вътаф — Алеко [Константинов], било е написано Никола Козлов, но впоследствие зачертано 9. Димо Горготина — Алеко, зачертано и поправено с К[ирил] Х[ристов] 10. Силва Мара — М[ара] Белчева 11. Климе Латина — Вазов 12. Райко Подрумче — Вел[ичков] 13. Иво Меруда, поправен на Иво Доля — П. П. Славейков 14. Тиме Разделина — Явор[ов] 15. Тихо Чубра — [да] пом[исля] 16. Секул Саламб — [да] пом[исля] 17. Недан Лодов — нищо не е отбелязано 18. Нягул Каравела — Милар[ов]. Срещу имената на Ралин Тумпалла, Сабо Лаперда, Рале Таталия, Саздо Цаклин, Туле Мантек, Солун Тарле, Марко Шате, поправен на Павел Шате, нищо не е отбелязано. Както личи от сравнението на имената в двата листа, вторият отбелязва по-ранна редакция. Характерно в това отношение е името Иво Меруда, под което авторът е смятал да представи себе си. За хода на мислите у Славейков, разбира се, можем само да гадаем, но все пак ни се струва, че първоначално асоциацията, която е трябвало да предизвиква това име със значението си, е била (изхождаме от очебийната връзка Меруда — мерудия) нещо дребно наистина, но без което „гозбата“ не може, което в последна сметка придава вкус и цвят на всяко дело. Възможна е била и друга експликация на името, подкрепена от фолклорната действителност — „На всяка манджа — мерудия“. Изказани така, горните мисли са несъответствуващо груби, особено прилагани към контекста на философското и естетическото дело на Славейков. Но затова пък, струва ни се, съвсем в тон с „цветистия“ език на поета, с желанието да постави себе си, своите мнения и оценки като „последна дума“ върху дейността на другите. Впоследствие обаче се е породила и експликация в обратна посока: нещо дребно, незначително, просто, треволяк. Нещо, което в крайна сметка си остава подправка към друго, съществено. Основание за подобно предположение ни дава антологията в последния си вид, в която под името Велко Меруда се визират някои факти от дейността на Вазов и Величков, към които, както се знае, Славейков е имал подчертано отрицателно отношение. Това отношение е ясно изразено и в самия очерк. Язвителната ирония е доста съществен елемент, който отличава наред с другите характерни черти антологията от всичко онова, писано от други автори до нея. Пък и след нея. Още през 1937 г.

П. Динеков[15] развива мисълта, че подобен начин на представяне е особено силен в очерка за Уланд (Боденщедт и Грайф — бихме добавили ние), а върху иронията, макар от по-друг тип, изцяло са изградени тези за Бусе, Фалке, Лилиенкрон, три немски поетеси и т. н. В същност този типично славейковски маниер, познат още от стария Славейков, присъствува във всички очерци къде повече, къде по-малко. Новото, което се внася, е самоиронията (макар елементи от нея да откриваме и съвсем рано — в Житието на Софроний Врачански например, в творчеството на Петко Славейков и т. н.). Дори когато в бележките за Велко Меруда тази ирония е уж насочена към други творци, не можем да не вземем под внимание главното, че Пенчо Славейков представя преди всичко себе си. Още повече, че след името Меруда следват негови, а не на Вазов или Величков стихове. Подобно е положението и с дадения по-горе пример от антологията „Немски поети", макар този път въпросът да засяга подчертано други творци. Та нали и в този случай именно Славейков си поставя за цел да представи на читателската публика определено творчество, а чрез него и собствените си вкусове и разбирания. На практика се получава парадоксът „търговецът да кори собствената си стока". А това е вече нещо съвършено ново, върху което не може да не се замислим.

От промяната на редакциите на имената могат да се посочат следните линии на художествено и естетическо внушение. Първо, стремеж към адекватност между име, биография и творчество. Срв. например Боре Шотор, поправен на Боре Вихор (борба, вихър), има се пред вид Ботев, революционна проблематика в поезията („Марш", „Сто двадесет души", „Бачо Киро"). Промяната на самото име от нищо неговорещото Шотор на Вихор, ясна асоциация с вихър, при това съчетано с Боре — борба, боря се (като вихър, срещу вихъра) говори достатъчно ясно за тази линия в антологията. Първоначално така замислено, но впоследствие осъществено в обратна посока е и името Буне Войдан — Боне Войдан. От буна-вълнения, размирици, бунт и съчетание с войвода (Войдан). В подкрепа на това говори и планът на творбите, които е трябвало да бъдат отпечатани под неговото авторство: „Шаркѝ", а знаем, че в този цикъл, печатан първоначално като произведение на Ферхад Меддахи, влизат сатирите „Опак край", „Манго и мечката" и т. н. Вероятно обаче името е станало прекалено обвързващо (сам Славейков радее да се „развързва" фантазията) и особено подчертано революционният характер на второто име, какъвто характер именно и не достига или липсва в посочените стихове. Те не правят крачката зад границата на размирицата. Така бихме могли да обясним и една от причините, поради която личността с това име отпада от антологията. Подобна линия на съответствие следват и имената: Нено Вечер, Горо Шумангала (очебийна връзка с „гора зашуми...") Велко Меруда, Тихо Чубра и т. н. Интересни са асоциациите, които поетът е закривал или откривал за сметка на други. Например Димо Горготина — от Медузата Горгона. Витан Габър е загубил първоначалната си редакция В-е-тан, от вет(стар), съответствуващо и на старостта на носителя си, и на мъдростта на кратките характеристики, които слагат точка в писмото на живота — епитафиите. Аналогично е и с имена като: Китан Вечер — от китна вечер, поправено на Китан Дожд — близост до китен (свеж) дъжд и последната, отскачаща от алегорията форма — Китан Вътаф; Велико Доля — велика съдба, но също и велика (голяма) мъка, се зачерква от десемантизиращото *и* в *о* — Доля; Драго Подрумче — т. е. мило цвете

[15] Вж. Литературните характеристики на Пенчо Славейков. — Българска реч, 1937, кн. 8—9, с. 265.

(подрумчето е вид цвете) е поправено на Чевдар Подрумче — име, което отново губи подчертаната си семантичност за сметка на по-обобщени асоциации, свързани с друм, пътник и т. н. (В плановете и на тази антология отново срещаме името Райко, за което стана вече дума). В същност последните няколко имена се отнасят до втората линия в редакциите — оттласкване от еднозначната експликация на системата име — биография — творчество и сравнително елементарната семантика. Още по-развита степен е пълното откъсване на името от значението до превръщането му в „чисто" име, знак за личност, въздействуващ само с алюзията за необичайност и чуждоземност и заедно с това носещ и нещо родно, българско. От този тип са Силва Мара, Вита Морена (не води до резултат заместването на Морена — славянска богиня на смъртта със самото понятие смърт: би се получило Вита (извита, виеща се Смърт), Климе Латина, Ралин Тумпалла, Доре Груда и т. н. Прави впечатление името Павел Шате, което води до известния солунски атентатор Павел Шатев, занимавал пресата 7 години преди излизането на антологията. Наред с него е записано още едно име, което навежда на „солунски" размисли — Солун Тарле, с допълнителна експликация, свързана с качествата на асоцииранoто животно таралеж. Интерес представлява и планът на Славейков за разпределението на произведенията сред представяните автори. Но тук ние само ще отбележим проекта за включване на „Интернационала" под авторството на Горо Шумангала, цикъл „Политика" от 5 стихотворения към Солун Тарле. Многобройни са данните от различни по характер редакционни поправки. Някъде авторът е търсил подчертано сатиричния момент. В биографията на Спиро Година първоначално името на споменавания изследвач е Коприва. В последната печатна редакция — Кропива. Явно и тук асоциацията се е оказала твърде пряка. А в този случай Славейков е трябвало да преодолява и две по-първи зафиксирани форми на същото име — Татул и Стърчиопашка. В биографичната бележка за Видул Фингар, когато се говори за „При гроба на убития другар", е написано, че това се отнася за Китан Боте (подобно Павел Шате). Наистина стихотворението и описаното в очерка са твърде далече от личността на Ботев, но за нас е важно намерението на поета да го включи в антологията като *свой другар*. Този факт може да се окаже от значение при едно по-друго разрешаване на проблема за създаденото „непоклатимо" становище относно литературнокритическите възгледи и оценки на Славейков за Ботев. Името Китан Боте е поправено на Китан Леко, което също поради явната връзка (с Алеко Константинов) е заменено с Ракита.

* * *

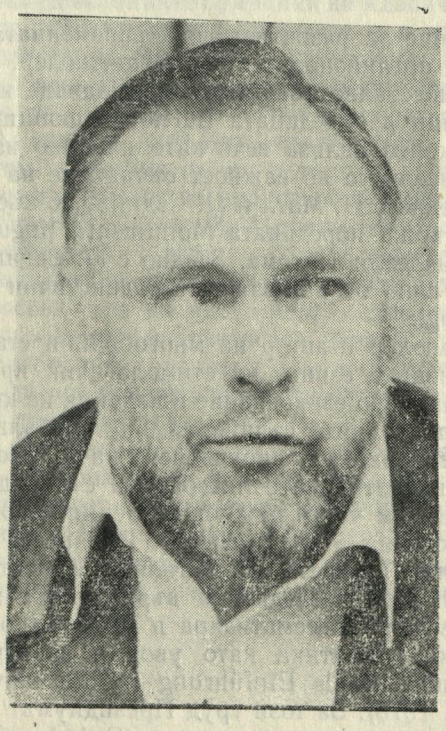
След направените бележки относно някои насоки в работата на Пенчо Славейков за създаването на литературната мистификация „На острова на блажените" ни се иска да обърнем внимание върху известни характерни и повтарящи се в хронологичен ред моменти в творческата нагласа на поета. В споменатия тук план за стихосбирка от 1891 г., в очерка за представяния поет Райко Райков, Славейков си определя ранна смърт — на 25 години, а животът до тази дата предрича да е изпълнен със страдания — физически и душевни. В подобна светлина е представил Славейков живота си и в очерка за Ферхад Меддахи — допълнено е политическото прокуждение, което ферзистанецът търпи поради своята борба за правда, борба срещу политическите диктатори и утеснители на човешкия дух. Такова пророчество откриваме и в биографията на Олаф ван Гелдерн — интересуващите ни моменти: смърт, страдание, нравствен и духовен стоицизъм. От 20-те поети, предста-

вени в антологията (тук имаме пред вид и невлезлия в нея Боне Войдан), само 7 са представени за живи, като при това един от тях — Недан Ветко, постоянно боледува и го очакват да умре, а друг — Секул Скъта, сам пише в предговора на втората си книга: „Краят наближава“. От починалите 13 трима са с изрично указание за ранна смърт. Към тях може да бъде причислен и Спиро Година, ако се съди по релефа на надгробната му плоча. Заслужава да се отбележи също, че в първата редакция на антологията поетесата Силва Мара е представена с ранна смърт. Съществен момент е и самопредричането и предчувствието за близка смърт, което откриваме в биографиите на Секул Скъта, Витан Габър, Вита Морена. Неколцина от представените автори полудяват. Мнозинството от поетите другарува с несретата, търпи унижения и неволи, страда. Случайни ли са тези повторения? Този въпрос би могъл да бъде разяснен, ако припомним някои основни моменти от живота на Пенчо Славейков. През 1879 г. умира съвсем млад брат му Райко. В две от тетрадките (1889 и 1891 г.) на автора на антологията се пазят стихотворения, посветени на Райко Славейков. Още в тях се чувствува характерното „пенчославейковско“ отношение и разрешение на проблемата живот — смърт. Какво значение е имала за младия Славейков тази ранна смърт на скъп човек, говорят освен посветените в памет на починалия стихове и плановете за литературна мистификация, в която Пенчо Славейков представя себе си и творчеството си под името Райко Райков. Стихотворенията в тази тетрадка са обединени в няколко цикъла, между които ще посочим „Траурни сонети“ и „Библейски мотиви и народни песни“, от 1888 и 1889 г. Четири-пет години след злополучното замръзване на леда на Марица, през 1884 г., Славейков съсредоточава мисълта си върху големия въпрос на битието, върху разрешаване вечната загадка на живота, върху темата за страданието, върху използуване на библейски и народни мотиви при разрешаване на въпросите, поставени в творчеството му. Същите основни мотиви, разбира се, по-задълбочено разработени, ние откриваме и в по-нататъшното му развитие като поет. През целия свой съзнателен живот великият творец се е намирал в надпревара с времето, в борба за по-бързо осъществяване, за осъществяване с по-голяма стойност.

И ние, следходните, виждаме победителя от тази надпревара.

Проф. Рудолф Айцетмюлер

В съвременната славистична наука изследователското дело на проф. Р. Айцетмюлер олицетворява най-добрите традиции на немската и австрийската славистика от края на XIX и началото на XX век. Голяма филологическа ерудиция, прецизно критично отношение към изворите, текстологически проучвания и подготовка на критични издания — това са основните и същевременно най-общите характеристики на научното дело на Р. Айцетмюлер.



Роден на 12. XII. 1923 г. в гр. Линц (Австрия), Р. Айцетмюлер следва индоевропеистика и славистика в Грац, където защищава докторска дисертация на тема „Към проблема за номиналния суфикс — nt“ (1950). През 1958 г. той се хабилитира с първия том от многотомното критично издание

„Шестодневът на Йоан Екзарх". По-късно е доцент в Хайделберг (1962—1964), професор в Тюбинген (1964—1967) и от 1967 — професор във Вюрцбург.

Зад външно спокойния ритъм на тази солидна научна кариера се крият дълбоките вълнения и трайните постижение на почти тридесетилетна научноизследователска дейност. Още в издадения през 1955 г. в съавторство с проф. Линда Садник „Наръчен речник на староцърковнославянските текстове" (Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten. Heidelberg, 1955) е залегнал в най-висока степен стремежът към прецизност и систематичност — черти, така характерни за по-късната дейност на Р. Айцетмюлер. Речникът включва, съпроводени с немски превод, всички лексеми, регистрирани в класическите старобългарски книжовни паметници от X—XI век, обратен речник и етимологичен дял, които действително го правят наръчен за изследователите както на старобългарския език, така и на старобългарската литература. Важно и много полезно допълнение към индексите в изданията на старобългарските ръкописи е обобщаващият пълен списък-индекс на всички засвидетелствувани в старобългарските паметници глаголни форми (Belegstellenverzeichnis der altkirchenslavischen Verbalformen. Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Tom XI. Würzburg, 1977). Още един особено съществен принос към проучването на лексиката на славянските езици са седемте свезки на първия том от „Сравнителен речник на славянските езици" (Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen. Bd. I. A-B, Lieferung 1—7. Weiesbaden, 1975), излезли през периода 1963—1975.

От голямо значение за развитието на съвременната славистика са издателските поредици, организирани от Р. Айцетмюлер. Заедно с Л. Садник и С. Хафнер той осъществява фототипно преиздаване на класическите старобългарски паметници в поредицата Editiones monumentorum slavicorum verteris dialecti, в която излиза вече като наборно издание на самия Р. Айцетмюлер изключителното по важност съчинение на Й. Екзарх „Шестоднев". От 1964 г., заедно с И. Матл и Л. Садник, по-късно — и с Е. Вайер, Р. Айцетмюлер поддържа поредицата Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris, от която са излезли 12 тома. Заедно с Л. Садник и С. Хафнер той издава от 1966 г. и едно от най-важните славистични списания „Anzeiger für slavische Philologie".

Проф. Р. Айцетмюлер е автор на многобройни статии из областта на историята на славянските езици, на етимологични приноси, на рецензии върху трудове по славянско езикознание и издания на книжовни паметници. Заниманията му с преводните съчинения в старобългарската литература обогатяват палеославистиката и проучването на взаимоотношенията между старобългарската и византийската литература с паралелни текстове в покъсни руски преписи към части от Супрасълския сборник и с установяването на гръцките извори на „Житие на Павел Препрости" (също от състава на Супрасълския сборник), на което той допълва и липсите в старобългарския текст. Многогодишните си изследвания върху езика на старобългарските паметници Р. Айцетмюлер систематизира в излезлия от печат през 1978 г. труд „Старобългарска граматика като увод в славянското езикознание" (Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft. Freiburg i. Br. 1978). За този труд Президиумът на Българската академия на науките и Академическият съвет на Софийския университет „Климент Охридски" му присъдиха Кирило-Методиевска награда за 1979 г. От 1980 г. той е почетен доктор на Софийския университет.

За Р. Айцетмюлер е непоклатим факт, че в началото на славистиката стои изучаването на старобългарския език, а старобългарската граматика

е основа за изучаване на славянската филология. Той използува данните на старобългарската граматика за очертаване на една нова картина на праславянското състояние и на диахронните процеси в неговите рамки. От друга страна, Р. Айцетмюлер отделя изключително внимание на старобългарския литературен език като оръдие на старобългарската култура. Особено голям е интересът му към Симеоновата епоха. В този огромен комплекс от въпроси от изключително значение за старобългаристичните изследвания е неговото седемтомно издание на „Шестоднева" на Й. Екзарх. (Das Hexaemeron des Exarchen Johannes. Graz. т. I —VII, 1958—1976 г.), което може да се смята за едно от най-добрите досега издания на старобългарски автор. За Р. Айцетмюлер важността на делото на Й. Екзарх се определя и от това, че той „извежда славянската книжнина вън от чисто религиозната сфера и прави достояние за славяните произведения с философски природонаучен характер, като приобщава по този начин славянските народи към европейската култура". При осъществяването на това издание проф. Р. Айцетмюлер е принуден да търси и да предлага решение на редица текстологично-издателски проблеми, които и до днес продължават да бъдат предмет на дискусии в едиционната практика на палеославистите: въпросът за основния ръкопис, разночетенията и отношенията между преписите, необходимостта от реконструкция на текста и пр. Заслужава внимание почиващата на солидния издателски опит на Р. Айцетмюлер констатация, че при издаването на славянското ръкописно наследство не могат да бъдат прилагани като модел и без всякаква уговорка едиционните принципи на класическата филология и теологията. Това свое убеждение той провежда и в изданието на „Шестоднева". То съдържа текста на най-стария ръкопис от 1263 г. според изданието на Бодянски, реконструиран „в нормализиран старобългарски", старобългарски текст въз основа на съпоставяне на останалите по-късни преписи (5 на брой), гръцки паралели, изчерпателен коментар и немски превод. Последния том представя пълен индекс на думите и словоформите, който е извънредно ценен принос за проучването на старобългарското лексикално богатство. Извършената от Р. Айцетмюлер текстологическа работа показва, че реконструирането на текста е било в известен смисъл неизбежно поради грешки и изменения в текста на най-стария препис, които засягат яснотата на текста, освен това на много места само сравнението с другите преписи дава правилно четене на съответни изрази. На читателя обаче е предоставена възможност чрез критичния апарат да прецени сам съображенията на издателя и да приеме предложеното от него четене или да интерпретира текста и по друг начин.

Изключителното значение на това издание за съвременната славистика и старобългаристика тепърва ще се оценява. Именно то даде възможност на изследователите да пристъпят към всестранно изследване и по-детайлно очертаване на мястото на Йоан Екзарх в създаването и изграждането на старобългарския литературен език, в литературата на Симеоновия век, както и за по-задълбочено проникване в духовните измерения на старобългарската култура.

Ангелина Минчева

СОФИЯ

Мария Грубешлиева

Тази литературна анкета е плод на един чисто външен повод. Причината е съвсем обикновена. Бях се хванал да пиша очерк за творчеството на Мария Грубешлиева, но ми липсваха помощни материали за нея, за произведенията ѝ, за начина на работа и творчески навици у нея, за живота ѝ и пр. Тези животописни и психографски материали бяха поне за мене онова необходимо градиво, без което ми се струваше, че не ще мога да пристъпя към работа. Ето защо помолих писателката да отговори на някои мои въпроси, да ми разкаже по-подробно за себе си. Тя с видимо желание прие предложението ми, вместо да разговаряме, да ѝ задам писмено въпросите и тя от своя страна също така писмено да ми отговори. По този начин се гарантираше по-голяма точност и прецизност в изработването на помощния материал. Въпреки че аз прекалих с броя на въпросите, които ѝ отправих, тя добросъвестно отговори, доколкото беше възможно. Така се получи една малка непретенциозна анкета, част от която неотдавна беше публикувана.

Предлаганата тук втора и последна част от тази литературна анкета е посветена на произхода, на жизнения и творческия път на Мария Грубешлиева. Естествено тя не знаеше какво по-точно ме интересува от нейния живот, което би ми било необходимо за градежа на очерка. Затова се наложи да определя кръга на въпросите, на които тя пое грижата да отговори. Ето защо изработих един доста голям блок от въпроси, по които тя трябваше да състави по възможност един по-цялостен разказ за своето житие-битие. Разбира се, въпросите бяха подредени в сравнително точна хронологическа последователност и по такъв начин, отговаряйки на всеки един от тях, писателката неизбежно щеше да оформи по-обхватен биографичен разказ. Въпросите засягаха широк кръг от факти из живота ѝ, като се започне от деди и прадеди, та се стигне до последните ѝ години. Семейство, братя, роднини, семейна и битова среда, обществено-политически условия, години на учение и интелектуално развитие, първи увлечения от изкуство и литература и т. н. — всичко това влизаше в кръга на анкетните въпроси.

В разказа си, в отговорите Мария Грубешлиева се движеше в рамките на исканията, които бях определил. За съжаление на някои въпроси тя не успя да даде отговор, а в други случаи — да бъде по-обстойна, защото се налагаше да прави немалко справки и уточнявания, особено на многобройните дати. А тя нямаше възможност да стори това, тъй като беше заета по същото време със своя срочна творческа работа и намери възможност да отдели няколко дни на анкетата едва когато отиде на почивка на Слънчев бряг през лятото на 1960 г. Ала там тя нямаше под ръка необходимите ѝ материали и не можеше да прави справки. От друга страна, и в този случай исканията ми бяха прекалено големи и дори в отделни случаи ненужни за

един такъв литературно-критически очерк. Въпреки това тя отговори на грамадна част от въпросите ми, в резултат на което се получи тази автобиографична анкета, ако мога така да се изразя.

Като отговаряше на въпросите ми, Мария Грубешлиева не беше си поставяла задачата да даде добре изработен текст, предназначен за повече читатели и за печат. Тя знаеше, че това е работен материал, определен да ме снабди с най-необходимата информация за живота ѝ, а не автобиографично художествено четиво, целещо да постигне предварително предпоставени идейно-творчески ефекти. Затова и в изложението се забелязва известна фрагментарност, липса на логична връзка тук и там и пр. В този смисъл не е трудно да се забележи, че писателката е отговаряла на въпроси, а не е създавала по свой план и по свой художествен замисъл автобиографична творба. Тя неведнъж подчертаваше пред мен, че отговаря на въпросите ми на прима виста, без да полага грижи за едно по-прецизно изпипване на текста. В писмо от 26 юли 1960 г. от Слънчев бряг тя пише за приготвените от нея „данни": „Нахвърляла съм ги съвсем небрежно. . ., но мисля, както вече и говорихме, че това е само съвсем суров материал, който няма никакви други претенции освен осведомяване. Писала съм много работи, които само ще ви покажат релсите, по които се е търкулнал моят живот." И по-нататък в същото писмо отново се връща към въпроса за характера на текста, който ми даваше: „Обаче пак предупреждавам: наброските ми са писани на първа ръка, нито стил, нито език ще търсите в тях. Това са само сведения."

Тези именно автобиографични „сведения" изпълват две ученически тетрадки, изписани с молив, с ясен, четлив почерк. Въпреки това, вече след като се върна в София, тя ги даде за преписване на машина, тъй като се плашеше, че „може би няма да разберете почерка ми" и „така едва ли ще Ви свършат работа". По тази причина сега притежавам както ръкописния оригинал, така и машинописния препис, който е почти без каквито и да било поправки.

Тук предавам точно, без особена редакторска намеса автентичния текст на Мария Грубешлиева. Само на едно място, за да се избегне вмъкнало се по недоглеждане повторение, прехвърлих няколко израза от една страница на друга. На няколко пъти се наложи да добавя по една или най-много по две думи, очевидно изпуснати от авторката, за да се премахне неяснотата в структурата на три-четири изречения. Това е всичко, което си позволих сега вече като редактор на предлаганата тук автобиографична анкета с Мария Грубешлиева.

* * *

Дядо си — сърбина — не помня. Той е бил втори мъж на баба ми, самоковка, оженила се с голяма любов за тоя „ябанджия", както сама го е наричала, човек с необикновено зъл нрав, който е пропилял огромното богатство на баба ми, наследено от първия ѝ покоен стар мъж. От сърбина, Пера Милованович, баба ми, голямá красавица в цяла Самоковска област, е народила четири момичета и едно момче, които бащата е обожавал, но това не му е пречило да ги гони с брадва, ако най-малко не му се подчиняват. Той е всявал ужас на всички, и на своите деца, а особено на момичето от първия брак на баба ми. Какъв е бил този сприхав характер, че дълги години за него се е говорило като за лоша легенда! Помня, че по-късно за най-големия ми брат, художника, се казваше: „Носи кръвта на сърбина! Същата злина!"

„Сърбинът" е бил някакъв чиновник в тогавашната Софийска община, но какъв точно и каква е била културата му, не знам. Знам само, че по-късно

идваха писма от Белград до баба ми от неговия брат — министър в Белград. Дядо ми е бил голям гуляйджия и франт и може би точно затова е умрял от тежка туберкулоза в бедност, пропилял всичко до грош. Децата му са останали просто без всякаква издръжка. Баба ми — Виктория Петрова — е била подкрепена от познати дюлгери, които са ѝ направили къщичка от две стаи на изплащане, за да отгледа шестте си деца с наема от едната стая.

Баба си помня много добре. Тя беше красива, възпълна жена, без бръчки по лицето, макар че умря на 80 години в София. От нея наследих много приказки, някои от които съм преразказала в „Игла самошийка". Освен приказки тя ми е разказвала страшно интересни случки от живота си „през турско време", през „чумаво време", както и много суеверни случки за вампирясали хора, за таласъми, самовили, в които тя сама вярваше. Беше неграмотна, но много будна и дори на ония години ме молеше да я „огramотявам", но аз все се канех и не намерих време за това. Когато тя не ми разказваше нещо, аз пък ѝ четях. Седнем на двора двете — и се забавляваме взаимно, като отвреме-навреме аз ставах да ѝ варя кафенце. В спомена ми тя и сега живее като едно от най-любимите ми същества, прекосили живота ми. Тя умря в 1918 г. от бронхопневмония — умря с непресъхващата надежда да дочака безследно изчезналия единствен свой син Йово в Балканската война. Това е най-тъжният ми спомен от детските ми години — безкрайното очакване на тоя обичан вуйчо Йово (чиновник в Народната банка). Изобщо изчезването на вуйчо ми Йово е най-силното ми преживяване. Помня как баба го чакаше, как недобросъвестни хора я лъжеха, че лежали уж заедно с него на остров Крит или другаде, че бил жив и че скоро щял да ѝ пише писмо. Искаха от баба ми пари да му пращат и тя вярваше, вярваше и... чакаше. Оттогава още мразя войната. Това е, което знам за баба си и за дядо си по майчина линия.

Дядо, баба и роднини по бащина линия не знам. Някакъв техен потомък се яви едва миналата година от Разград — земеделец с голямо семейство — и повече не го видях.

Старите са убити нейде в Разградско. Баща ми е оцелял жив и е отведен след Руската освободителна война от един руски офицер — княз генерал Халдаков в Петербург, който е почти осиновил баща ми Иван Жибаров (Грубешлиева съм на името на първия ми мъж). Баща ми е живял в аристократична среда, отгледан сред гувернантки, няни, готвачки и слуги. Завършил е висша военна генералщабна академия, владеел е отлично няколко езика, но изглежда (по думите на майка ми по-късно), че тая среда не му е харесвала много и той се е върнал едва 23-годишен в България, не твърде благодарен на своя благодетел генерал Халдаков. Някакъв социален протест ли е било това от страна на баща ми — майка ми не можеше на времето да ми обясни.

Пристигнал е от Петербург в София и попаднал като квартирант в къщичката на баба ми, влюбил се е в моята майка и веднага се оженил за нея. Другите две от сестрите на майка ми също се омъжили за офицери — квартиранти на майка им (единият от тях — полковник Вариклечков е също отгледан от руснак в Петербург и се върнал в България също млад).

Баща ми е умрял в Кюстендил, когато аз съм била на 18 месеца. През време на маневри го повлякъл кон и го е убил. От тази внезапна смърт на едва 38-годишния ми баща майка ми стана много тревожна и винаги очакваше ново подобно нещастие. Искаше децата ѝ да са все край нея, да не ги стъпче нещо — трамвай, кола — и предаде и на мен тая вечна тревога за виснещо като дамоклиев меч над главата ми нещастие.

Имам трима братя — живи и до днес. Най-големият беше сприхав, буен, страшно неспокоен и недоволен от живота. Обичаше до болка изкуството — страдаше, че мама не му дава пари да ходи по театри, концерти на гостуващи прочути артисти. Свиреше чудесно на цигулка, но мама престана да му дава пари за частни уроци. Това го гневеше, той хвърляше де каквото му попадне и наричаше майка ми еснафка. И с право. Тя получаваше тогава военноинвалидна пенсия от баща ми — равна на заплатата на най-висш държавен чиновник. И вместо да гледа да ни храни, облича и възпитава добре, тя късаше от залъка ни, за да пести пари. И защо? На три пъти успя да купи в покрайнините място — и държавата и трите пъти го отчужди — за улици, площади и пр. Поне да беше купувала урегулирани парцели! Така при цялото пестене на семейството ни си останахме без „собствена стряха" — мечта на всички ни освен на големия ни брат. Тоя брат — Александър, нашият вечно сърдит недоволник Саша — свиреше прекрасно не само на цигулка. Той носеше тухли през летния сезон, за да си плаща уроците по флейта, китара и балалайка. В къщи беше цял музикален магазин. Имаше и чѐло, и цитра, и мандолини. В къщи се събираха негови другари и до среднощ свиреха в огромния ни двор (ъгъла „Ангел Кънчев" и „Солунска"). Това са най-прекрасните ми години — да заспивам сред заглъхващ струнен оркестър!

Баща ми е бил комендант на гарнизона в Рилския манастир и майка ми там се е сприятелила с княгиня Мария Луиза. Получавала е подаръци от нея, а баща ми от Фердинанд — кехлибарен цигарлък със златен мундщук, златна табакера, джобен златен часовник, копчета за ръкавели с брилянти, портрети с автографи на царското семейство и, изглежда, това е побъркало горката ми майка на аристократическа мания. Тя пазеше като скъп спомен атлазените си пантофи, веера, ръкавиците, когато е танцувала в двореца със самия цар Фердинанд.

По-късно ние със Саша и Тодор избодохме с игли очите на престолонаследника Борис, на Кирил и княгините от „саморъчно подарения портрет" и мама се ужаси, когато видя това „светотатство".

Но майка ми вечно се караше със Сашо — възмущаваше я „сръбската му кръв", а не търсеше вината у себе си. У нея имаше някаква аристократическа мания — кореше го, „че се унижава, като работи лятос за глупави уроци". Искаше да го направи офицер — по завета на баща ми. (И досега ми е чудно как тоя мой баща е съгласувал у себе си тоя протест против царщината с тази си мечта — един от синовете му непременно да бъде военен!)

Но Саша не устоя на еснафския режим на мама и един ден избяга от дома неизвестно къде. Бави се малко време — месец само — и се върна: бил в Югославия, мислели с три други момчета да постъпят в някакъв оркестър, но ги излъгали и се върна разочарован.

Офицер не пожела да стане — имаше по всичко двойки освен по рисуване. Тогава постъпи в „Рисувалното училище" — спомням си, че Мърквичка го смяташе за много даровит — и завърши с отличие, после отидоха с Кочо Щъркелов в Петербург, но не изкараха и година там. За първото му участие в изложбата се писа много за него, хвалеха го, сравняваха го с Алфонс Муха (чешки художник), откупиха му много картини, но скоро той се ожени неудачно за еснафка-жена, постъпи в Народния театър и там се загуби като художник. Той беше 13 години по-стар от мене, но него аз най-добре разбирах и обичах. Негови приятели бяха диригентът Асен Карастоянов, Чанчи, не помня името му, Щъркелов, покойният артист от Музикалния театър Матю Македонски.

Вторият брат, Асен, осем години по-стар от мене, беше интересен, но огъващ се характер. Най-добрият му приятел беше Крум Кюлявков. Като сега ги виждам — анархиствуващи ученици с черни рубашки. . . Ходят по тайни събрания, правят опитни взривове в двора (веднъж обгориха лицето ми дори) и дойде полиция. . . Пишеше тоя брат и хубави стихове, (но не ги печаташе), изнасяше разни реферати, беше любим ученик на Божан Ангелов. . .Но после тоя „анархист" стана протестантски пастор, след като майка ми не му позволи да се запопи (да стане поп) като следствие на една нещастна любов. Мечтаеше да стане селски учител, но майка ми и това не му разреши и тогава един от нашите влиятелни роднини го настани в „Софийска банка" с голяма заплата, която отиваше само за книги. Този брат пък ми вдъхна любов към книгата.

Още от времето на дружбата му с Крум Кюлявков аз, десетгодишната, почнах да пиша стихове за самота, за незнаен войнишки гроб, за русалки и нереиди и пр. и Крум Кюлявков казваше: „Гледай го това джереме. . . Как добре ги нарежда!"

Брат ми правилно ме насочи да не чета книги, без да знам автора им. До четиринадесетгодишна възраст прочетох толкова много книги, че когато после той почна да си набавя нови, нямаше какво повече да чета. Той ми вдъхна любов към Толстой (беше „толстоист" и над леглото му висеше портрета на Толстой в огромна рамка). Запозна ме с Горки, Чехов, Ибсен и с нашумели тогава автори като Хамсун, Келерман и др.

Когато се ожени за едно най-посредствено момиче, и тоя брат се прости с мечтите си. Тя му продаде библиотеката за по-реални нужди.

Третият брат — Тодор — е най-практичният, най-земният. Обожаваше майка ми, мене и изобщо беше ангел-хранителят на семейството. Износваше дрехите на по-големите братя, пазаруваше, бавеше ме, помагаше на мама в чистенето — изобщо беше се принесъл сам в жертва за „благосъстоянието" на семейството. И стана офицер — изпълни заветната мечта на родителите си. Той се грижеше за майка ми до последния й ден — тя умря в село Голяновци, където бе евакуирана с неговото семейство — няколко дни преди Девети септември 1944 година. Този брат е помагал и на мене в най-тежките ми години. Той беше и си остана най-стабилен и сериозен в добрия смисъл на думата — пет години по-стар от мене. Никога не се е захласвал по изкуството (т. е. сам не се е занимавал с изкуство). Помня само веднъж домъкна от гимназията огромен барабан, включили го в оркестър, но Саша му се подиграваше и след седмица барабанът изчезна от дома, без да сме чули звука му.

Сега за себе си. Не обичах много лудите игри — жмички, гонениці, дами и др. Не че съвсем не играех: понякога така успявах да се скрия, че никой не можеше да ме намери. Например веднъж се скрих в долапа в стаичката на ординареца у едни съседи (момиченцето им Лени ми беше най-добра приятелка). Но така ми хареса тишината в тая стаичка на дъното на двора, миризмата на вакса така ме опияни, та съвсем забравих, че се крия, и престоях там сгушена в скритото одеяло цяла сутрин и измечтах най-хубавите си мечти. . . за пътуване по далечни морета и океани, макар че бях виждала само езерото на Борисовата градина.

Всичките деца от нашата улица „Солунска" ходеха по курорти — Княжево, Костенец, Варна. . . А ние — никъде. . . Скрия се в някое тихо кътче в двора или легна в тревата под високите пъстри ружи и мечтая, мечтая. . . Гледам звездите и мечтая да стигна до тях. . . Как — не съм мислила много. . ., но навярно с балон! После отивам при мама и почвам да я моля и ние да заминем за някъде — поне в Княжево! (Не бяха ме водили

дори и там.) А мама — вечно сърдита и недоволна — ще ми изсъска: „Ти само почакай: утре тръгваме за Карлсбад. . . А може и за Мариенсбад!“ Каква жестока злъч имаше в думите ѝ! Отивах в бараката при кокошките, да не ме зърне никой и да се наплача от обидата! Жалко е, че мама не доживя да види как дъщеря ѝ седем-осем години подред ходи и в Карлсбад, и в Мариенсбад, и къде ли още не! Колко ли би се радвала! Не разбирах тогава нейното вечно лошо настроение — но сега така добре я разбирам и оправдавам! Да остане вдовица на 32 години с четири деца, да не се омъжи повторно и да пропусне цялата си младост и животът да отмине край нея! А каква красавица беше тя! Аз обаче приличам на баща си.

Мечтата ми беше да пътувам, да ходя по театри, балети, концерти. . . А на 12 години отидох за пръв път на операта „Фауст“! Оттогава животът ми в къщи съвсем се вгорчи. Добре, че имах баба си— на нея изплаквах много, много от своите болки, надежди и мечти. После Саша почна да ме води често гратис на театър (той беше художник в театъра).

Освен че пишех стихове, захванах и да рисувам. Саша искаше да следвам в Рисувалното училище, но мама енергично се опълчи срещу тая идея — за момиче трябвало гимназия. . . и толкова. После трябвало да се омъжи. Не ми се вярваше да е точно това най-правилното, но се подчиних. По цели дни стоях в къщи и рисувах. Саша ме хвалеше, но после поезията взе превес — усилено занизах стихове, започнах да свиря и на цигулка — но там съвсем нямах успех. Започнах уроци по пиано и ми вървеше, но мама рече: „Много пари отиват.“ И спрях. Започнах уроци по цитра (по-евтино се плащаше), инструментът е нежен, лесен и се научих добре да свиря — дори излязох на ученическа забава с едно тиролско парче. На забави участвувах и с декламации.

Като 7—8-годишна пеех в хора на Рамаданов. Една наша роднина — тогавашното колоратурно сопрано Пенка Тороманова — казваше: „От това дете може да стане световна знаменитост.“ Пеех наистина много хубаво. . . Чудесно мецосопрано, което, ако бях разработила, може би наистина би станало нещо от мене. . . Но мама рече: „Певачка в къщи не ми трябва!“ И край!

Пак на тая възраст (7—8 години) се записах в балетната детска школа на Пешо Радоев. Страшно ме увличаше и балетът! Таксата беше много малка и сигурно бих продължила дълго там, ако не дойде страшното — на продукцията всички деца трябва да имат балетни рокли. . . А майка ми отвори такива очи, като ѝ съобщих това, че аз в миг разбрах: край и на балетната ми кариера. . . Напуснах школата, но съм изплакала цяло езеро сълзи. . .

По-късно исках да стана актриса. . . Всички наоколо ми казваха: „Боже, как хубаво декламира това дете. . . А как имитира. . .“ Но за това мое желание не посмях дори да кажа на мама. Знаех какво ще ми отговори. Тогава реших твърдо: ще стана писателка — като Селма Лагерльоф (току-що бях прочела „Гьоста Берлинг“ и ужасно много ми бе харесала книгата). Пишех, пишех стихове и мечтаех да напиша нещо толкова хубаво като „Ековете“ на Вазов. Съвсем зарязах игрите. Четях и пишех. Учителката ми по литература Славка Томова разнасяше тетрадките ми с поезия от клас на клас и ми предсказваше, че ще стана писателка. Една друга учителка дори ми отмъкна цяла тетрадка със стихове, дълго я молих да ми ги върне и дълго плаках за стиховете си.

Учих в Първа девическа гимназия. Литературата вървеше отлично, френски, руски и латински — също, физика и химия не обичах особено, макар да получавах по хатър петици, но историята ми беше смърт. Имахме

лош учител, който не можа да ни вдъхне любов към историята — и до днес срещам мъчнотии в работата си, когато допре до историята. Същото беше и с географията — лоши учители, които нямат подход към учениците, за да ги заинтересуват с предмета. А математиката ми вървеше. Най-обичах часовете по латински език. Учител ни беше хърватинът Макс Базала, човек на около 30 години, в когото всички ученички бяхме влюбени. Той е и моята първа любов. (Разбира се, човекът си беше женен и никога не обърна внимание на моите влюбено-просълзени очи!) Само че казваше: „Ако да имаше бележка 12, бих я писал на Жибарова Мария!“ А аз потъвах в блаженство!

От моя випуск съученички излязоха две актриси: Надя Илкова (почина съвсем млада!) и Иванка Сладкарова, която умря преди 2—3 години.

Като ученичка влязох в един литературен кръжок (Стубел, Стратиев, Симидов, Харалампи Златанов, Вл. Полянов, Спространов, Сия Балабанова), но щом мама узна, че „ходя с момчета“, ме наруга и ми забрани да се срещам вече с тях. И аз пак безропотно се подчиних.

Майка ми беше неописуемо властна жена. Освен Саша всички ѝ се подчинявахме безусловно. Неин принцип беше: върви си по „царския път“ (т. е. никакви отклонения от него), за момчетата никакви „анархизми и социализми“ — главата им трябва да е „умна“, за да остане на плещите им. Момичето — да е скромно, работливо, послушно — за да не остане стара мома (като леля ми Люба — вече трийсетгодишна мома, чието омъжване беше страдание за цялото семейство).

Владайските събития за мен се съсредоточиха във връщането на брат ми Саша от фронта, където беше военен художник. Той дойде без пушка, полугол, полубос и. . . вълшлясал. Тръшна раницата си на пода и рече: „Свършихме я и войната!“ Беше много радостен от тоя край.

Тогава аз бях в последния клас на гимназията и вече сгодена за един приятел на брат ми Тодор и чаках да се върнат годеникът и Тодор — офицери (поручици), от фронта на Беласица. Щом свърши войната, веднага се оженихме и след година се роди синът ми Леонид. След това боледувах дълго от някакво отравяне, от авитаминозна храна, от оскъдиците през време на войната. Боледувах тежко близо две години. Исках после, след оздравяването си, да се запиша във Филологическия факултет въпреки детето, но майка ми пак не позволи. Мъжът ми също ѝ се подчиняваше, макар че сам много искаше да продължа образованието си. Той ценеше моите литературни опити и ме насърчаваше да пиша. Сам беше културен момък, беше завършил френски колеж в Солун, говореше 2—3 чужди езика. Покъсно завърши право и когато намалиха армията и го уволниха като офицер, стана адвокат и го назначиха в Атина в Гръцко-българската смесена комисия по репарациите. Там, в Атина, преживях 3—4 месеца освободена от опеката на майка си. Пътувах до някои острови (вече не помня и кои), посещавах музеи и старини и сериозно почнах да пиша поезия. Имам няколко стихотворения за Гърция, които, щом се върнах в България, веднага ми отпечатаха във „Вестник на жената“. И оттогава редовно ми печатаха, каквото им занасях. Тогавашният редактор Хр. Чолчев много ме ценеше и ми плащаше (нещо рядко за тогава) и хонорар.

Но трябва да се върна малко назад, в детските години.

По-голямата част от моите роднини бяха генерали, полковници, адвокати, висши държавни чиновници, депутати!. . . Само децата на заварената дъщеря на сърбина бяха сетни сиромаси. Сърбинът бързал да ожени омразното заварено момиче на жена си за първия случаен човек. Този човек е братът на Борис Хаджисотиров, комунистически лидер на Самоковската комуна. Колкото издигнат е бил братът (Борис), толкова пък мъжът на моята

леля Катина е бил разтурен и мързелив. Бил е някакъв незначителен адвокатушка на времето в Самоков, после се е занимавал с търговия, дори е държал по едно време и публичен дом. Имаха много деца — много умни и способни, но бедни до неописуемост. Спомням си в каква къщурка на Искъра живееха. Реката на няколко пъти беше отвличала кочината с прасето, насмалко да отнесе и къщата. Най-големият им син умря от холера през войната, дъщерята загина от туберкулоза, по-малкият син Методи пък беше разстрелян след атентата в черквата „Света Неделя" заедно с чичо си Борис Хаджисотиров и още цяла група комунисти.

Спомням си как се вълнуваха богатите софийски роднини, когато ни идваше на гости Методи. Тогава аз бях малка, смътно си спомням как разпалено говореше за „утрешния комунизъм", как се червяха от гняв разните преуспели вуйчовци и чичовци и как Саша и Асен го слушаха със зинали уста.

Веднъж той дойде късно през нощта у нас и мама, мърморейки под нос, му постилаше дюшек на пода. Чувах в просъница как мама го ругае: „Ти ли се намери да оправяш света? Ще ти счупят главата, ако не се опомниш навреме!"

На сутринта погледнах на пода — нямаше ни дюшек, ни братовчед. Попитах мама къде е — тя ми каза да не приказвам много, никакъв Методи не бил идвал, била съм сънувала. Но Асен ми каза, че наистина е бил, но се скарал с мама и си отишъл. Той беше черната овца в семейството и като научиха за смъртта му, дори не пожалиха майка му, а критикуваха и нея, че навреме „не му свила сармите".

От политика и философия не съм се увличала. Условията, при които отраснах, не благоприятствуваха за това. Мама се плашеше от политиката като дявол от тамян.

В атентата загинаха моята първа братовчедка с мъжа си Георги Кисьов, тогава комендант на София. Спомням си тревожната нощ, когато не се завърнаха в къщи, а майката, моята леля Елена, жена на починалия полковник Маринчев, подозираше какво е станало и цяла нощ зловещо плачеше у дома и скубеше коси. На сутринта изровиха мъртви из развалините на черквата дъщерята и зетя. Тогава цялата фамилия непрекъснато ругаеше комунистите, които „устроили атентата", а у мен зреше едно отвращение към всички тия богати думбази и въпреки мъката ми по убитата ми обична братовчедка, която имах като сестра, стоях на страната на тия като другия ми братовчед Методи, когото по това време търсеха под дърво и камък. Към убития комендант Кисьов (съпруга на братовчедката ми) не изпитвах жалост, защото си го спомнях с каква настървеност преследваше комунистите, спомнях си деня скоро след деветоюнския преврат, в който той с група полицаи запалиха една къща нейде зад Руския паметник с неколцина анархисти, млади момчета, които и през пламъците на пожара не бяха се предали, а пеели „Сижу за решеткой в темнице сырой. . .". Спомням си как комендантът разказваше, че сам той е командувал стрелбата, как се върна у дома (тогава ние с майка ми и малкия ми още син бяхме у тях на гости) с пробита през чизъма пета от някакъв голям гвоздей, как вулгарно псуваше и даваше на ординареца си да му изуе чизъма, за да превърже раната си. И непрекъснато и той, и майка ми, и леля ми, и братовчедка ми ругаеха такива „като оня мръсник Методи". И досега се чудя как в тая среда съм могла да се държа настрана от тях и да съчувствувам точно на ония, които те мразеха и презираха. По-късно може би ми е влиял съпругът ми, който беше честен прогресивен човек, без да е комунист, но това чувство аз имах още от ранна детска възраст.

От малка виждах несправедливостта около себе си. И в училище. Учителят ми в отделенията покровителствуваше богатските деца, а бедните оскърбяваше и безнаказано биеше. В спомена ми живее бедният Велизар Керемидски, син на прост тенекеджия, който зиме и лете ходеше бос (в най-големите студове навличаше едни мъжки галоши на боси нозе). Когато изписваше една тетрадка, трябваше да я изтрива (и то не с гума, а с овалян хляб) от първа до последна страница, за да я използува отново. Учителят просто ненавиждаше това нещастно момченце и постоянно го биеше до разкървяване на носа. Веднъж Велизар намери някакво червено копче край училищната чешма и аз го дърпах от ръцете му, защото много ми хареса. Учителят видя това и понеже аз бях добре облечена, с бяла кордела на косата, той дойде, издърпа копчето от ръката на Велизар, като безжалостно я изви, и даде копчето на мен. После наби момчето, а аз се разплаках от мъка, защото той невинен пострада зарад мен.

Срещу нас, в сутеренната стая на едно учреждение, живееше семейството на един разсилен — 9 души в една стая, постилаха черги на пода и там спяха. Всяка година се раждаше по едно бебе и умираше някое от поголемите. Запомних тоя нещастен разсилен бай Илия. Колко често отнасяше покойните в нерендосани ковчежета като калъфи за цигулки. Подобна мизерия едва ли е виждал и Горки, и Зола. . . Децата нямаха и хляб в къщи. Ровеха в сметта и гризяха отрупаните с мухи динени кори. У нас, не знам защо, идваха често разни калугерки на гости на баба, постоянно се кръстеха и говореха за „милостивия бог", а престъпеше ли прага ни някое от дечицата на бай Илия, те му се заканваха с тояжките, докато ние ядяхме пъпеш или диня. Аз се разплаквах и в знак на протест лягах в стаята на леглото и не исках да ям. Тогава някой от братята ми се възмущаваше и почваше да носи на децата да си похапнат. Но те, наплашени да не ги бият, бягаха.

Много болка и съчувствие се е набирало в сърцето ми. Аз постоянно мъкнех в къщи разни просяци и молех мама да ги нахрани, като хитро я залъгвах: „Мамо, бе, нали е за душата ти!" (Бях я чувала да казва така, когато подхвърли хляб или пари на някой беден.) Тя се засмиваше и даваше хляб и сирене или ако е останало нещо готвено от обед.

Питате какво е било отношението ми към женското движение. Никакво. Защото у нас така зле се е говорило за тия жени, че дори и аз съм вярвала, че тия „мъжкарани си оставят мъжете и децата, за да хойкат свободно".

Относно печатането на стихове.

Всяко ново стихотворение печатах веднага, без да го преработвам и това според мен е голяма грешка. Трябваше да не бъда толкова небрежна. Но аз се някак възгордях, че каквото и да предложа, се приема безусловно. И всичко написано печатах във „Вестник на жената", „Литературен глас", в. „Заря", в списанието на слепите „Съдба" и изобщо във всички литературни списания. Един ден Теодор Траянов, редактор на сп. „Хиперион", ме покани да му сътруднича. Дадох веднага цикъл стихове и той много ги хареса, но реши, че с такова грозно име „Грубешлиева" няма да стигна до Парнас и ме подписа Мария Балина. Аз не протестирах и известно време се подписвах така, дори и първата си стихосбирка „Хляб и вино" подписах с тоя псевдоним. Но после се върнах на „Грубешлиева". Още първата ми стихосбирка се посрещна много добре. Имаше само няколко статии, в които имаше и отрицателни неща, но изобщо критиката се отзова много ласкаво и още с тая книга аз си извоювах място под литературното небе. С тая книга ме приеха за член на Писателския съюз. Смятам, че голяма част от критиците бяха разбрали добре поезията ми. Някои, разбира се, я наричаха „епику-

рейска поезия“ (особено за „Езически песни“), но те не бяха прави, защото повечето от тези стихове бяха приглушена меланхолия, недоволство от хората, които не ме разбират, някаква резигнация, дневник на самотна жена. . . (Това бяха годините, когато се разделих с първия си мъж по моя вина.) В „Езически песни“ вече се прокрадваха първите плахи социални мотиви, още неосмислени, неизживени (такива мотиви има дори и в „Хляб и вино“). Но тук влияния на моите братя няма. Те вече бяха потънали в лични семейни грижи и неудачи и някак се отчуждиха от мене и аз от тях. Майка ми продължаваше да се меси в моя живот. Сърдеше се, че се срещам с разни хора, а това беше неизбежно, не ѝ харесваше никак, че почвам да се проявявам в литературата, още повече, че това не носи печалба, а някакви си там стотина-двеста лева на стихотворение. За „Езически песни“ получих награда за поезия от Министерството на просветата (1933).

През 1933 г. веднага след „Езически песни“ полека-лека, чрез дружбата ми с Людмил Стоянов се запознах и с прогресивните тогава писатели: Крум Пенев, Гьончо Белев, Орлин Василев, Хр. Радевски, Георги Караславов, Младен Исаев, Тодор Генов и др. Те посрещнаха с радост първите ми стихотворения със социална подкваса („На един сляп кон“, „Роман без лъжа“, „Човекът и кучето“, „Стаматова Елена“ и т. н.). Започнах да пиша във в. „Щит“ (редактор Л. Стоянов) и не само стихове, а и разкази, дори и остри жлъчни статийки за някои излезли буржоазни книги, които подписвах понякога с името си, понякога с „Б. Струмски“ или „Мария Брулева“. Прогресивните писатели истински ми се радваха, че минах на тяхна страна. Бях редовен сътрудник на „Щит“, „Брод“, „Литературен преглед“, „Кормило“ и след кормиловската история (която сега се премълчава) преминах в „Литературен час“.

Участвувах в извънредни броеве за Пушкин, Тарас Шевченко, Горки, Асен Златаров.

Подписвала съм протести против гонението на евреите и разни други протестни апели в защита на арестувани писатели в чужди страни и др.

Яви се статия от Ангел Тодоров за моето творчество. Писа и покойният вече Иван Вельов, голям подлистник за моя „творчески завой“ написа с голяма любов и Стоян Даскалов. Но, разбира се, най-много се радваше на този „завой“ Людмил Стоянов. И литературната ни дружба се превърна в голямо чувство, което ни свърза неразривно до ден-днешен, което никакви полицейски заплахи не можаха да угасят. Точно тогава Л. Стоянов пишеше своята „Холера“ и много беше доволен, че на мен особено ми харесваше. Излизахме ние, левите писатели, на литературни четения и всички те се посрещаха с истински възторг от работници и студенти.

Л. Стоянов вече почти не ме остави да давам стихове на други вестници и списания. Всичко поглъщаше „Щит“ (а той, уви, не плащаше на сътрудниците, защото нямаше с какво да плати). Тъй че и малките ми „доходи“ пропаднаха. Живеехме от днес за утре, като птичките божии. Малкият ми брат ми помагаше малко, детето мина почти на издръжка на майка ми, а аз бях най-щастливата жена на света. Това щастие полицаите често нарушаваха, като ме будеха в 6 часа сутрин, за да ми правят обиск. Отвлякоха ми много писма от Людмил (когато в 1936 г. беше в Париж на Конгреса на писателите за защита на културата и по-късно — от Москва), вдигнаха ми тетрадка със стихове, някои неотпечатани, взеха ми също и копието на ръкописа на „Какво видях в Испания“ (несъкратено от цензурата), за което нещо и до днес много съжалявам, защото книгата се отпечата тогава съвсем осакатена (излезе само една трета от нея).

Преди това бях вече издала „Мост“, „Стрели“, „Улица“, „Женени хора“, „Бягството на Методи Ников“, „Чужденец“, „Разминаване“ — за всички тия книги критиката се изказа благоприятно (в голямата си част) — и „По надолнището“.

Людмил Стоянов ме насърчи да пиша проза, аз не смеех да печатам разкази, но той ги четеше най-добросъвестно и с някои дребни съкращения ги печаташе. Когато излезе първата ми книга разкази „Женени хора“, писа, че както в поезията, така и тук аз съм еднакво силна. Това много ме насърчи и замислих да напиша романа си „Насрещен вятър“. Затова има най-голяма заслуга пак Л. Стоянов. Аз му бях разказвала историята на своя живот и той казваше, че „ще бъде престъпление“, ако не напиша роман. Разбира се, аз постоянно обмислях план за такъв роман, но все не се решавах, докато не интернираха Людмил в Никопол и Сомовит. Останали съвсем откъснати от света в тоя отдалечен край посред зима, аз седнах и написах за 3 месеца първата редакция на романа. После направих още две-три редакции и завърших романа. Предложих я на издателството „Вестник на жената“. Редакторът Хр. Чолчев много я хареса и ето първата голяма сума, която взех от литературен труд. (Тия пари впоследствие ни послужиха, за да се евакуираме през бомбардировките в гр. Попово.) За тая книга се писа много и много, получих редица писма от читатели и се насърчих за втория си роман „През иглено ухо“, който обаче (вече след 9.IX. 1944 г.) не се хареса особено на критиката. И в тази книга герои са мои близки роднини. За нея писа Г. Константинов утвърдително и твърде ласкаво, но Емил Петров я „съсече“ в „Работническо дело“ и всички ония критици, които много я харесваха и щяха да пишат за нея, се уплашиха, щом „партийният орган“ не я приема. Но от читатели получавам и досега възторжени писма за нея.

През периода от първото интерниране в Пазарджик (където приятели комунисти не ни оставиха на произвол, а се грижеха майчински за нас) до второто — в Никопол, после в Сомовит, и чак до Девети септември ние се издържахме от преводи, най-вече на Пушкин. Издателството на братя Игнатови плащаше малко, но поне честно и редовно, та така проживяхме някак.

Приблизително по това време в СССР излезе малка книжка от българска поезия, в която имаше и няколко мои стихотворения.

По това време се сближихме с културния съветник към Съветската легация Прасолов, канеха ни често там, после с друг служител, с когото ходихме в Сливен да провеждаме четене за Лермонтов, след което именно интернираха Л. Стоянов в Никопол.

За живота в Сомовит написах цикъла стихове „Край Дунав“, но ще напиша и роман за него. За лошото отношение на полицията към нас, а особено към Людмил, за нашата лична драма. (Тогава ние още не бяхме законно свързани: аз бях венчана по католически с първия си съпруг и Светият синод не ми даваше развод, макар че Грубешлиев беше много благороден човек и се съгласяваше на развод. Едва по-късно покойният сега Клинчаров изнамери как да ни разведе. Поводът беше: аз, заблуденото православно чедо, исках да се завърна в лоното на своята православна вяра.) Преследваха ни за незаконно съжителство и ако в Никопол Грубешлиев да не беше кмет и да ни защити, щяха да ни интернират на двата противоположни края на страната.

Нашите тогавашни страдания бяха неописуеми. Те трябва да влязат непременно в роман.

По същото време от полицията в София чрез издателството „Българска книжнина“ гонеха Л. Стоянов, защото в преводната книга „Хляб“ (от Ал.

Толстой) пуснал на своя глава всички ония пасажи, задраскани с червен молив от цензурата. Всеки ден очаквахме да дойдат да го арестуват и откарат в София.

Девети септември ни намери в Попово. Аз току-що бях погребала майка си в с. Голяновци, Софийско, и в Попово слязоха партизаните и червеноармейците в един ден. Това беше вълнуващо събитие, което ме накара да забравя дори смъртта на майка си.

На следния ден в читалището направиха нещо като честване на тоя паметен ден. Четохме с Людмил. Аз прочетох едно стихотворение „На партизаните", което завършваше така: „Изпейте им (на убитите партизани), другари, песента на Ботева: Той не умира!. . ." Трогателно беше, когато цялата зала, в която имаше много партизани и червеноармейци, стана на крака и запя развълнувано и с пълен глас „Тоз който падне в бой за свобода, той не умира. . ." Не можах да сдържа сълзите си. . . от щастие, че развълнувах именно такава аудитория.

През Съпротивата сме имали няколко срещи у дома (тогава живеехме в Красно село) с Крум Кюлявков и Ст. Аврамов. Два пъти е идвал и Ник. Вапцаров у дома за доставка на хинин за концлагерите. Втория път, скоро преди да заловят Вапцаров, той в смущението си забрави ръкавиците си на масата. Тия ръкавици сега са в музея му в София. От две страни срещу нас в Красно село живееха тайни агенти и ние бяхме под непрестанен надзор. Често ни будеха сутрин за обиски.

Не казах нищо за отиването си в Испания — 1937 г. Там ни изпрати партията — в лицето на Г. Бакалов и Сава Гановски. Бяхме посрещнати радушно от френските комунистически писатели за II конгрес на писателите за защита на културата, който стана на три места: във Валенция, Мадрид и Барцелона. Във Валенция се изказах и аз и словото ми се посрещна много добре. От френската граница Сербер до испанската ние, българските делегати, един китайски поет — Сю, немската (известна още тогава) емигрантка-писателка Ана Зегерс и още един чужд писател, водени от френския поет Клод Авелин, преминахме нелегално Пиренеите с фалшиви испански имена (аз бях Жуана Кортец).Пред постовете, които ни оглеждаха, треперех да не ни заговорят на испански. Преминах трудно границата, през стръмен за мене баир, защото бях с високи токове и тънки подметки, които на всичко отгоре се разпраха по каменливата почва. Когато пристигнахме на срещата с другарите конгресисти в малко испанско градче, всички ни се зарадваха с викове и ръкопляскания, защото бяхме се забавили много и хората се бяха обезпокоили за нас. Тук се запознахме по-отблизо с Алексей Толстой, Фадеев, Колцов, Андерсен Нексьо (с когото дори се къпахме в Средиземно море и плувахме с лодка). Виждахме често и Еренбург, който непрекъснато сновеше насам-натам с портативната си пишеща машинка, с холандеца Йохан Брауер, със съветската детска писателка Барто, с Вишневски — кореспондент, с Лудвиг Рен.

Народът навсякъде ни посрещаше с неописуема радост, като че ли идвахме не с пера, а с мечове. Една стара испанка с внуче-пеленаче на ръце се запъти да ни прегръща и целува.

В Мадрид ни изненада франковска бомбардировка през нощта и хотелът срещу нас бе полуразрушен от едно попадение. По пътя, в интимни разговори, научихме, че и Фадеев, и Ал. Толстой са обикнали българската литература още с прочитането на Вазовото „Под игото". За шестнадесет дни прекосихме с леки коли Испания и видяхме един възторжен героичен народ, който се мъчеше да защити свободата си. В Испания се запознахме още с големия испански поет Рафаел Алберти, с Андре Малро (който по-

късно премина на други позиции), с Андре Шамсон, с Луи Арагон, с Вайян Кутюрие.

Участието ми в този конгрес напълно затвърди новия ми мироглед.

Имах една среща в полицията с тогавашния директор на полицията Пантев. Той дълго се заканва на Л. Стоянов, „че ще счупи дървената му глава", попита ме дали и аз съм комунистка, при което аз твърдо му отговорих „да!". И досега се чудя как той ме изслуша със спокойствие. Каза ми, че му харесва моята откровеност, но се чуди защо съм изоставила „прекрасната си нежна лирика", за да се занимавам с живота на „работниците" (тази дума той изрече едва ли не с презрение). „Те сами не си знаят положението, та вие ли се намерихте да им отваряте очите? Какви хубави любовни стихове пишехте!"

Беше много почтителен с мене, нещо, което много ме изненада, дори ми каза, че ме уважава, задето „доброволно" искам да отида с Л. Стоянов, където ще бъде изпратен. „Аз — каза ми — искам да го пратя да копае камъни, за да му уври главата, но не мислете, че съм без сърце — ще ви пратя в Пазарджик и там пазете да не се проявите зле. Аз обичам държавата си толкова много, че бих минал през трупа на единственото си дете, което ми е единствено близко същество, ако ще трябва да запазя държавата."

И така заминахме по етапен ред с Л. Стоянов за Пазарджик.

След Девети септември започнах да пиша стихове на актуални теми — към армията, за края на Отечествената война, за новия мирен живот, за смъртта на Сталин, Г. Димитров, Коларов, за „Пет години от разстрела на Н. Вапцаров", за „Димитровград", за войната в Корея — изобщо отзовавала съм се на събитията.

Почнах и по-усилено да превеждам. След „Самотна лодка се белее", „Съветски хумор", много стихове на Пушкин, всичките му драми, „Капитанска дъщеря", поемите „Гаврилияда", „Русалка", „Граф Нулин", „Руслан и Людмила", както и „Манфред" от Байрон, „Чайлд Харолд" (общо с Л. Стоянов) и още много други, започнах с превода на „Зоя" (от Алигер), който претърпя две издания. . . Преведох от Еренбург „Падането на Париж", „По пътищата на Европа", „Разкази" от Полевой, „Борба за мир" от Панфьоров, „Един живот" от Мопасан, от Балзак и др. Превеждах (с подстрочници) от унгарски, чешки и полски език, от Николас Гилен, от гръцки, румънски, от Луи Арагон. . . и още много, много стихове, от които бих съставила един цял том.

Още в първите дни след Девети септември излезе книгата ми „Стихотворения", за която получих награда от Министерството на просветата.

Награда получих и за цикъла „Мир" от сбирката „Знамена" — от Комитета за наука, изкуство и култура.

В 1948 г. видях за пръв път Москва, когато бяхме поканени за Конгреса на писателите от Украйна.

По-късно — 1954 г. — отидохме с Л. Стоянов по покана на Съюза на съветските писатели като делегати за честуването на 50-годишнината от смъртта на Чехов. През 1957 г. пак заминах за Конгреса на славистите и после още няколко пъти, вече по свой личен почин.

Първото ми пътуване в СССР е една от светлите дати в живота ми — да видиш страната на Ленин, в която си живял мислено години наред, като в своя втора родина.

Пътувах 9 пъти до Прага, където се запознах с много техни писатели — Ян Дрда, Ян Пиларж, Мария Майерова, Мария Пуйманова, Иван Скала и др.

Още в 1948 г. там преведоха (Зденка Ханзова) романа ми „През иглено ухо", за който се появиха няколко напълно положителни статии.

В Будапеща сме гостували два пъти — все по покана на Съюза на унгарските писатели.

А тази зима ходих в Прага и Братислава като делегат от Съюза на българските писатели за честването на Н. Вапцаров.

В Съветския съюз имам преведени и публикувани по разни списания много стихотворения и разкази, но отделна книга — още не.

В 1950 г. Съюзът на българските писатели устрои честване на петдесетгодишнината ми, от което разбрах, че имам много читатели и почитатели — салонът на БИАД беше препълнен. Това ме някак окрили и още по-усилено се отдадох на работа. След Девети септември съм написала „Знамена", „Гемия в морето", „Пред прага", „Негърчето Бигър", „Игла самошийка", „Две братчета мечета", „Нашият краварник", издадох „Избрани стихотворения", „Стихотворения" и в последни дни „Грижи и радости" и пак „Избрани стихотворения".

През юни 1960 г. бе чествувана 60-годишнината ми.

Получих приветствени телеграми от Тодор Живков, Тодор Павлов (от името на БАН и лично от него), от Цола Драгойчева (лично и от Комитета на жените), от Начо Папазов, от разни издателства, от Гослитиздат, от Смирнов, Ника Глен, от Злиднев, Марков. . . и още много други. Получих орден I степен „9 септември 1944 г.", а още в 1945 г. (или 1946) заедно с много известни прогресивни писатели бях получила същия орден — само че III степен (тогава само Л. Стоянов получи II степен).

През тая зима получих орден „Българо-съветска дружба".

През 1951 г. — Димитровска награда III степен — за целокупно литературно антифашистко творчество.

В 1936 г. (след връщането си от I конгрес за защита на културата) Л. Стоянов е бил проследен, когато е излизал от дома (на „Стара планина" 5, тогава аз живеех там със сина си в един мансарден етаж) и на път за у дома си, на улица „Бисер", бива нападнат с тъпо оръдие и цял окървавен, отведен от случаен човек. Този побой беше жесток — няколко седмици Л. Стоянов ходеше като замаян, с разцепена устна, разкъсано ухо и с лошо до синьо подуто око. В джоба му побойниците бяха сложили записка: „Така армията наказва родоотстъпниците и враговете на държавата." Л. Стоянов е забелязал, че един или двама от нападателите му са били с фуражки.

Член на партията станах още в първите седмици след освобождението в партийната организация при Съюза на българските писатели.

Веднага след 9. IX. 1944 г. в България почнаха да идват съветски писатели — Тихонов, Павло Тичина, с които се сближихме, те ни гостуваха няколко пъти (после ние у тях в Москва). Бях много поласкана, че те вече знаеха за мене, бяха чели преведени стихове. После се запознах със Симонов, Полевой, Сурков — не тъй близко обаче. Скоро след свободата в София пристигна и югославската писателка Милка Жицина, на която по-късно аз посветих специално стихотворение. . .

След победата избягвах да заемам всякакви длъжности. Спомням си, че веднъж В. Коларов беше ни поканил с Л. Стоянов на вечеря, интимно, и искаше да ме предложи за народна представителка. Аз просто настръхнах и категорично му отказах — Людмил ме мъмри след това, че не бивало по никакъв начин да отказвам. А аз просто не обичам „длъжности" и предпочитам да се занимавам с литературното си творчество.

За работата ми в „Пламък" въпросът стои другояче: това е все пак творчески труд. Обичам много работата си в „Пламък". Приятно ми е да срещам талантливи млади хора, на които може да се окаже помощ. А талантливи има. Макар че не на всички може още да се печатат работите — важното

е, че талантът е налице и че скоро те ще стъпят на краката си с малко повече труд и воля. А и самият живот вътре в редакцията е много интересен. Нашият редакционен колектив живее много топло и дружески.

Моите бъдещи планове? Тежък въпрос! Просто искам да напиша хубава книга. А дали тя ще бъде романът за интернирането ни в Сомовит, дали юношески роман за детството ми от Балканската война до 23 септември 1923 г. (събитията, гледани през очите на подрастващо момиче) или юношеско-приключенска повест — това още и за мен не е ясно.

За мен писането е мъка. Защото аз си правя уж план, а винаги излизам от рамките му, защото в процеса на творческата работа постоянно ми хрумват нови и нови подробности, които разводняват композицията на творбата ми. Макар че с месеци живея с творбата, преди да взема перото (аз никога не пиша направо на машина), но тя непрестанно се видоизменя, както се видоизменят и самите ми герои, за които обикновено имам прототипове. После, друга подробност: веднъж узрял в главата ми сюжетът, аз пиша толкова бързо, че мислите и образите ми се надпреварват така лудешки, че не мога да им тегля юздите. Едно време един известен стар писател, който знаеше как работя, казваше: „Пегасът ти препуска пред тебе и не можеш го задържа!“ И това е точно така. Когато работя нещо, аз съм истински мъченик: непрестанно в мозъка ми се редуват героите ми, разговарят, страдат, умират. . . и не ми дават покой. Аз съм разсеяна, горя в треска, не мога да гледам нито театър, нито кино, нито мога да беседвам в компания. . . Нито сънят ми е сън: скачам среднощ и си записвам хрумнала мисъл, черта от характера на героя, пейзаж, реплика на герой. . . Изобщо — страдание, „муки творчества“. . . Но завърша ли и последната страница, идва вече успокоението, катарзисът е надмогнат, почва „сладката работа“, т. е. вариантите, доизграждане образи, дислокация на събития, допълнения, съкращения. . . А стигна ли до стилова и езикова обработка — това е все едно — везмо, много приятна работа! А когато вече машинописката ми донесе уж завършения труд, почвам да чета и винаги оставам недоволна, макар сама да не мога повече нищо да поправя, стигнала съм своя таван. . . и край! Съмнения, тревоги, колебания да го давам ли за печат или не! Това е моят стил на работа.

Иван Сестримски

Моята кореспонденция с Чудомир

Да си спомниш кога и как си се запознал с някой човек, особено ако са изминали множество години, е трудна работа, а може би някаква случайност да се е набила в паметта и благодарение на нея да остане някой незабравим спомен. Това се отнася особено за по-дълъг период от време; изминали повече от петдесет години и някакъв дълг ти налага да мислиш и пишеш за един човек, с когото връзките не са били постоянно явление.

Краят на 20-те години и началото на 30-те — това бе време, когато нашият обществен живот и частнообществените интереси кипяха от неуредици, от политически отмъщения и котерийни борби.

Повече или по-малко тези обществени и лични явления засягаха и художествения живот, живота на художниците, живота на техните дружества, някои от които или се съживяваха, или се създаваха нови групировки, създаде се и Съюзът на българските художници. В него влезе и едно от най-старите дружества в България, дружеството „Съвременно изкуство".

В това дружество между множеството художници членувахме и двамата с Димитър Чорбаджийски (Чудомир). Една вечер през 1944 г., когато ми гостуваше у дома, пожелах и той на едно листче от тефтерче написа основните случаи от живота си. Неговите бележки гласят:

„Димитър Христов Чорбаджийски — Чуд.
Роден съм 1890 г. в с. Турия, Казанлъшко. Първоначално училище в родното си село. Прогимназия в Казанлък. Средно и висше в Рисувално училище — София, 1907—1914 г. с отличие. Учителствувал от 1920—1933 г. в казанлъшката гимназия. През 1930 г. избран уредник музея — Казанлък. 1933 г. започнал да пише в „Зора". Самостоятелна изложба 1925 г. в Казанлък и 1927 г. член на д-во „Съвременно изкуство". Д-во на столичните журналисти и Дружеството на писателите.

Като студент сътрудничи във в. „Българан" 1908—1914 г., „Жило", „Червен смях", „Въртокъщник" (редактор Христо Данев) (Pol orlando)

Псевдоними: Чудомир, Максим, Гладний, Пилот, Брей, Фанфан, ЧатгаЧунга, Мария Василева, Дели Димо, Фанко Фтечката, Д. карикат. Димчо Р.

Книги: „Не съм от тях" (1936), „Нашенци" (1937), „Аламинут" и „Кой както я нареди".

Като читалищен деец от 1920—43 за гражд. заслуга IV ст. Като писател — Св. Алекс. — IV ст.

Войните. Войнишки за храбр. IV степ. и офицерски също IV степ. Германски войнишки медал за храбр. 1917 г.

Участвувал Междусъюзн. 1913—1915—1918 от прост войник до капитан. Дрангова школа 1916 ."

Макар и крайно съкратени, тези бележки ясно очертават основните състояния от неговия живот. Той е членувал в д-во „Съвременно изкуство“ от около 1928—1929 г., когато започваше и моето членуване в това дружество. Тогава председател на Дружеството беше скулпторът Александър Андреев, който всячески се стараеше да засили дружествения състав и така бяха приети мнозина млади художници.

Чудомир тогава все още не бе достигнал голямата си популярност. Той бе направил две самостоятелни изложби — и двете в Казанлък (1925 и 1927 г.), без да окажат някаква значимост на художествения живот в София. Тези негови изложби се дължаха на местни подтици и особено под влиянието на Иван-Милевата изложба през 1922—1924 г. в Казанлък. Все по онова време той е и музеен деятел, и гимназиален учител. Като уредник на тамошния музей, назначен през 1930 г., Димитър (Митю) Чорбаджийски заварва вече отдавна създадения градски читалищен музей от основоположника му Тотьо Топузов и особено от наследника му художника Иван Енчев-Видю (29. III. 1882—28. VIII. 1936). След неговото напускане през 1930 г. Чорбаджийски поема уредбата на музейната сбирка. Той наследява големи музейни богатства и в скоро време успява да се справи със задачите на музейните изисквания. Редом с учителската си работа в гимназията той е неотлъчно и в музейната канцелария, а през удобно време е и из казанлъшките землища да събира допълнителни материали. Него еднакво го интересуваха паметниците от различни епохи, отдаваше им еднакво значение и ги тачеше с еднаква любов. Особено значение за него имаше да обогати картинната сбирка с художествени творби. В по-късните години, когато бе „пуснал здрави корени“ и разполагаше с по-изобилни парични средства, той неведнъж е пожелавал да го съпътствувам по софийските изложби, за да подбира картини за своя музей. Така сега там са събрани значителни творби на изкуството.

Още през студентските си години неговият хумористичен усет е търсил изяви и той е участвувал дейно в посочените горе хумористични издания. И до края на живота си не прекъсна тази дейност. Особени сполуки Чудомир постигна, след като от 1933 г. нататък бе сътрудник на в. „Зора“. Той бе извикан в този вестник, след като бе настъпил разрив между директора на вестника Данаил Крапчев и художника-карикатурист и хуморист Райко Алексиев (7. III. 1893—18.XI.1944), който водеше страницата на в. „Смях и закачки“ с псевдоними Фра дяволо и Щурец. По-късно Р. Алексиев се отдели и започна свой вестник за хумор и карикатури под названието „Щурец“. И така след 1933 г. започна да се чува името на Александър Божинов (8. II. 1878—30.IX.1968) и на Чудомир. Неговите рисунки-карикатури получиха пълно обществено одобрение, защото носеха особените качества на един автор, който излизаше направо от всекидневието на живота, от народните слоеве. Това най-често бяха моливни или тушови рисунки, сърдечни и естествени, характерни със своите хумористични изрази и изкази (текстове). Тези негови рисунки бяха много често явление във вестника и в скоро време спечелиха симпатиите на читателите. Оригиналните рисунки на Чудомир, печатани под наслов „Нашенци“, в скоро време спечелиха голяма и повсеместна популярност, а неговото име получаваше симпатиите на читателите. Въпрос на справка е колко време продължи тази негова дейност, може би около десет години, когато започнаха да се явяват във вестника и негови оригинални разкази на темата „Нашенци“. Така тези негови разкази бяха подготвени от неговите рисунки и в резултат се получи логическа връзка между двете изяви. Началото бе поставено. Започна все по-ясно да се очертава пътят на Чудомир като рисувач на ори-

гинални образи и като хумурист-белетрист. През 1936 г. той отпечата първата си успешна книга с разкази под наслов „Не съм от тях“. И веднага след това — през 1937 г. вече се четеше и втората му книга „Нашенци“, за да бъде последвана от третата книга „Аламинут“. Така от Казанлък израсна един от най-изявените наши хумористи.

В онези месеци, през които аз по стечение на различни обстоятелства проживях в Казанлък през 1944—1945 г. и имах големи възможности да бъда в непрекъснати връзки както с Чудомир, така и с множество негови съграждани, някои от които му бяха близки приятели, а други — явно незаинтересувани от него като техен съгражданин, се натъкнах на редица случаи, които пояснявят неговото творчество.

Казанлък, както и някои от съседните му селища, минаваше за особено буден град с жители будни всячески, с интереси от най-различен характер. Прочуто беше читалище „Искра“ със своите всестранни културни интереси, с масовите посещения на изтъкнати лектори главно от София. Между всестранните дейности на читалището са били и системните „вечеринки“, заемали важен дял в неговата дейност. В тези изяви особена роля са играли двама местни „самодейци“ казанлъчани, ярко надарени с хумористичните си дарби, обогатявали програмите на тези вечеринки — Иван Енчев-Видю и Петър Арнаудов, фотограф, който дори до 1944 г. изявяваше своите дарби и чиито хумористични съм имал случай да слушам. Един от старите казанлъчани, търговецът Енински, ми казваше, че тези двама участници в читалищните вечеринки били „незаменими хумористи“ много преди да се появи Чудомир, а „по-късно много от идеите за разкази Чудомир заемаше от техните весели номера, които те изпълняваха в препълнения читалищен салон“. Освен това по онова време, така както ми разказваше моят колега— казанлъшкият художник Радомир Мандов (21. I. 1883—1. X. 1947), в Казанлък е била обособена хумористичната група на „Декамероновците“, колектив от „смислени, сериозни веселяци“, чиито „номера са създавали настроение из целия град.“ Би заслужавало, докато е време, да се съберат материали за тези декамероновци, в чието „общество“ не всеки е могъл да влезе и да взима участие в техните шеги. Членове на „обществото“ са били приемани само чрез изпит пред действителните членове „декамеронци“. В един такъв изпит не е могъл да отговори на зададените му въпроси Чудомир и затова не е бил приет за член, та по-късно не му се приказваше за „декамероновците“.

Техните шеги са засягали всички съсловия от града — за тях е бил от значение всеки случай и всеки човек, стига в неговите действия да се съдържал материал с хумористична значимост. С други думи, в Казанлък след тежките войни последвал стремеж към отдушници от теглилата, донесени от икономическите разрухи. По силата на народностния живец казанлъчани са търсили различни пътища да се справят с тежестите на живота и един от тях е веселието. Между декамероновците са били местни шегаджии и хумористи с действителни заложби. Според думите на художника Радомир Мандов, който е бил в „управата“ на декамероновците, един от главните и най-изявен декамероновец е бил Чапкънов, даровит присмехулник, находчив импровизатор, свързващ всеки човек с най-характерните му изяви, за да ги превърне в посмешище. Радомир Мандов твърдеше, че Чапкънов е бил „учителят“ на Чудомир, но разликата е там, че „Чапкъна вършеше и създаваше шегите, но не пишеше, а Чудомир ги пишеше, а не ги вършеше“. И Радомир Мандов ми е разказвал няколко случая, създадени от Чапкънов. Никога не мога да забравя тези „похождения“ на Чапкънов, които с голямо настроение ми разправяше спокойният, но даровит разказвач, художникът Радомир Мандов. Би заслужавало, ако все още не са забравени,

да се опишат неговите „артистични“ похождения, вдъхновявали и разсмивали целия Казанлък. С тези няколко реда подчертавам онази атмосфера, която не е била чужда на будния град и от гледище на хумористичните чудатости. Естествено при такава обстановка могат да се родят автори на весели приключения.

И макар да се сметне за отклонение, тук ще отбележа няколко от хумористичните изяви на Чапкънов. Заминал той по някаква работа в съседния град Стара Загора. Свършил там своите задължения и току преди тръгването си за Казанлък телеграфирал на жена си от чуждо име, че мъжът ѝ „неочаквано се поминал“ и че ще трябва да дойде в Стара Загора и да прибере трупа му. След телеграмата, вечерно време, той се завръща в Казанлък с влака. Незабелязан от никого, през двора, се вмъква в къщата си и без да го усети жена му, се скрива под кревата. Мълчи и чака. По някое време идва раздавачът с телеграмата и започват тежко вайкане, плачове и суетня. И когато жена му почва да прибира бельо, дрехи и да се приготвя да отиде и прибере мъртвеца си, той, скрит под кревата, я хваща за крака. Излизайки от „скривалището“ си, весел и засмян я възхвалява за нейната преданост. Последвала весела вечер, придружена от неговата цигулка.

В Казанлък се залюбили момък и девойка. Бащата на момичето бил особняк човек, стар еснаф и в никакъв случай не бил съгласен да даде момичето за този момък. Бащата на момъка се оплакал на Чапкънов и му поискал съвет как може да се уреди този въпрос. Чапкънов помислил и рекъл „лесна работа“. В двора на девойката, пред къщата им, имало високо дърво — черница. И не минало много време, в един следобед, когато чиновниците излизат от работа, от върха на черницата се разнесла мощна песен, изпълнявана от един напълно гол човек, който неистово пеел арията „La donna e mobile“. Чапкънът, който бил особено даровит човек и певец, бил канен не един път в Софийската опера. Така той събрал пред двора, на улицата пред къщата на упорития баща огромна тълпа от любопитни минувачи, всички учудени кой е този гол човек, прикрит от шумоляка на черницата и пеещ от нейния връх. Тогава собственикът, старият фанатик-баща започнал да моли Чапкъна да слезе от дървото, да престане да пее, да се облече, и на ултиматума на Чапкъна се съгласил да стане сватовщината — дори да стане кум на сватбата. Станала забележителна сватба и Чапкъна задомил младите хора.

Един ден с жена си трябвало да отидат у техни познати на гости. Жена му като всяка жена се бълтавила из къщи и нему му омръзнал този женски бавеж. На последната му покана да тръгнат на гости жена му се опънала и казала, че трябва да окъпе децата и тогава ще тръгнат. Тогава Чапкъна грабва едно от децата, съблича го, поставя го в бунарната кофа и го спуска в бунара, в студената кладенчова вода, тутакси навива въжето и из кофата изважда телцето на малкото дете, подавайки го на обезумялата майка. Това се повтаря и с второто дете пред побеснелите очи на майка му. Така „изкъпаните“ две деца са вече готови, приготвени за проектираното гостуване.

Но особено е бил типичен случаят с гостуването на артиста Кръстьо Сарафов в Казанлък. Случило се така, че Кръстьо Сарафов попада в ръцете на Чапкъна. Как са се развили разговорите между тях — това никой не знае, но се стига дотам Чапкъна да води Кръстьо Сарафов на Чанакчийските бани. Вземат една кола. Пътят от Казанлък до Чанакчийските бани е около 15 км. Как са се развили събитията в колата-автомобил, това може би е било известно на „декамероновците“, но при пристигане на колата в Чанакчийските бани от нея изскачат двама напълно голи пътници и тичеш-

ком влизат в баните. Сигурно, за да не губят време със съблечане в банята, Чапкъна е убедил Кръстьо Сарафов предварително да се съблече в колата, виждайки, че Чапкъна се е вече съблякъл напълно още по време на пътуването. Така е било икономисано време за по-продължително къпане.

Но нека се занимаем със „сериозния" Чудомир. Той наистина е крайно сериозен, дори твърд и неотстъпчив човек, изпълняващ с непоколебимост своите решения, без да се влияе от „този или онзи". Неговата непоколебимост стигаше дори до отявлена твърдост, за да не кажа до елементарни незачитания към когото и да било. Неговата твърдост произлизаше от балканджийската му кръв, от твърдостта на онези българи, чиято издънка бе и неговият род, и неговите родители, и неговите съселяни.

На няколко пъти Чудомир ме е водил в родното си село, в родната си къща, разположена в обширен двор-градина, с бухнали корони на овощни дървета. Там бях отишъл с жена си и с двете си деца — едното на 9, другото на 4 години. Това правеше особено удоволствие на Чудомир, когото природата беше лишила от това свише благо. Той се гонеше с децата, търкаляше се по тревата. През 1944 и 1945 г., когато бях евакуиран в Павел баня и когато работех на Тракийската гробница при Казанлък, от време на време той ме водеше в селото си Турия, гдето прекарвахме по цял ден на весели трапези.

* * *

Години преди това моите връзки с Чудомир бяха вече създадени — от една страна, като членове на едно художническо дружество, а, от друга — по въпросите от моята научноизследователска работа и неговата музейна дейност. Старателните ми занимания с възрожденското изкуство неведнъж са се преплитали с интересите ми към някои материали в Казанлъшкия музей. Те особено се засилиха по-късно, когато бях евакуиран в казанлъшкото село Павел баня, когато бе открита Тракийската гробница при Казанлък.

При проучването на тревненското иконографско изкуство се натъкнах и на известния тревненски иконописец поп Марко Витанов. При обследването на неговата творческа личност се оказа, че съпругата на Чудомир Чорбаджийски, Мара, негова колежка — художничка и състудентка, е близка сродница на поп Марко Витанов. Търсейки неговия портрет, бях се отнесъл към Чудомира и той незабавно ми отговори с едно писмо с дата 21. II. 1940 г. със следното съдържание:

„Драги Асене, портретът на поп Марко Витанов от Трявна се намира у шуря ми Витан Ив. Ненов — старши механик при радиопредавателя в с. Вакарел. Пиши му, че аз съм казал да го прати за клиширане. Аз пък ще те моля за следното: провери в законопроекта за М-во на народната просвета има ли предвидена служба при Казанлъшкия музей. Някои ме увериха, че имало такова нещо и че през април най-късно щял съм да бъда назначен. Ако е така, ще ти бъда полезен с още много работи.

Твой Чудомир"

„Тези някои", които го бяха уверили, че „ще бъде назначен през април" за уредник на Казанлъшкия музей, бе директорът на Народния археологически музей д-р Иван Велков, който достойно ценеше проявилия се вече Чудомир и се грижеше да го включи в обществото на музейните работници.

Но междувременно през 40-те години настъпиха какви ли не събития, огромната част от които се случиха в началото на десетилетието, когато

започна и Втората световна война. Различни обстоятелства създадоха злокобни дни за българския народ. Съвсем е излишно да се споменават безкрайно тежките години и месеци, когато започнаха военните години и тежките събития. Почти изцяло населението на София напусна столицата и се пръсна из цяла България. С моето семейство се озовах в казанлъшкото село Павел баня, гдето дочаках 9. IX. 1944 г.

През тази година се случи рядко културно събитие: на 19. IV. 1944 г. бе открита тракийската гробница при Казанлък. Попадането на гробницата е станало към 5 часа след пладне, когато е била прокопана подземна галерия в могила над града за скривалище на войници от самолетна охрана. Техният офицер веднага уведомил своя началник, той от своя страна съобщил този факт на кмета на града Иван Попдимитров, който незабавно извикал Чудомир в качеството му на уредник на градския музей, а след него аз бях доведен от с. Павел баня. Така че няколко души сме от малцината, които първи можахме да влезем в новооткритата подземна гробница.

Още от първите дни започнаха големи грижи около нейното опазване — Чудомир като уредник и отговорник на градския музей, а аз като представител на Софийския народен археологически музей. От тази дата — 19.IV. 1944 г. до май 1945 г. аз останах неотлъчно при гробницата. През цялото това време бяхме във връзка с Чудомир. След 9.IX.1944 г. от време на време бях в София, без да прекъсвам връзките си с него. Стотици бяха въпросите, които заедно решавахме и изпълнявахме. От това време едно негово писмо гласи:

„Г-н Асен Василев
Народен музей
София

Драги Асене, свърших почти всички неща, които ми поръча освен въпроса с тапицирането, което възложих на Джелепов, понеже не познавам Герданов. Той, разбира се, още нищо не е направил. Шпания 12,5 кг ти изпратих заедно с една пила само.

Друго няма. Понеже търговецът няма още фактура, не ти пращам сметката. Дадох за сандъче 50 лв. и за разноски 50 лв. Няколко пъти съм ходил на гробницата. Добре е и те поздравява. Ние сме добре в къщи. Имаме си гости (руси). Една лекарка и нейната помощница. Аз нареждам музея и треперя от студ, защото салоните са без отопление. Живи и здрави сме, почерпваме се чат-пат и си животуваме. Много здраве у вас и около вас.

Казанлък, 14. XII. 1944 Чудомир“

Когато настъпиха зимните дни, аз се прибрах в София. Преди това бяха извършени редица работи, за да се подготви първото зазимяване на новооткритата гробница. Пред самия вход бе направена голяма дървена врата за предпазване достъпа на постоянно променящите се климатични условия. За нейното уплътняване бе необходимо тя да бъде тапицирана. Чудомир ми пише, че не е могъл да извърши това и пояснява защо. Той бе крайно взискателен към всички свои задължения. Както се вижда също от това писмо, и при студа в музейните салони той продължава да работи в музея. А колкото до „почерпването чат-пат“, това се „случваше“ почти всяка вечер — или по кръчмите, или по къщите на различни приятели, или най-често в неговия дом. Чудомир бе подчертано гостолюбив; той беше така свикнал — който и да минеше през Казанлък, не можеше да не му гостува.

Аз бях в Казанлък, когато се посрещаха съветските войски. Налагаше се една войскова част да остане в града. Хотелите се препълниха. За да си отпочинат войниците, трябваше гражданите да им дадат подслон. Чудомир сам отиде и предложи една стая от къщата си.

През онези военни години (1944—1945) се правеше всичко възможно да бъдат улеснявани гражданите с всичко. При Съюза на художниците, при Писателския съюз, при Комитета за изкуство и култура бяха организирани продоволствени служби, от които се раздаваха различни материали. Чудомир на два пъти, когато е бил възпрепятствуван сам да дойде в София, ми изпращаше разписки, за да получавам вместо него припадащите му се вещи.

Тук ще посоча две пълномощни, с които той ми възлагаше да получа някои материали. Едното е: „Упълномощавам художника Асен Василиев да получи припадащите ми се материали като картони, масло, терпентин, туткал, гас, сапун и пр. от кооперацията при Съюза на художниците. Казанлък, 12. IV. 1945 г.

Много ти здраве от приятели. Чакаме те. Много здраве на г-жата и децата от нас. Чудомир Чорбаджийски“

Явно личи, че при всички обстоятелства Чудомир не забравяше, че е и художник, и използуваше удобни възможни случаи да не си изостави „занаята“.

Второто пълномощно гласи: „Упълномощавам г. Асен Василиев — художник при Народния музей — София, да получи полагаемите ми се два чифта долно облекло от канцеларията на Писателския съюз.

Казанлък, 19 юни 1945 г. Чудомир Чорбаджийски“

Военните години донесоха тежки затруднения и внесоха смут в продоволствията от всякакъв вид. Обществените организации полагаха усилия да не изоставят в недоимъци своите членове и намираха начини да ги снабдяват с всичко необходимо. Аз му изпратих полагаемото му се облекло. Но не се мина много време и ето го той дойде в София — срещнахме се и се „почерпихме“ — и няма да забравя от онзи час неговата шега. Питам го защо не е довел и Мара в София, а той помисли и каза: „Изпратих я на море. Изпратих я — но ще се завърне!“

Аз престоях в Казанлък докъм началото на юни 1945 г. Дотогава грижите и работата около гробницата не свършваха. Останаха да довърша някои работи след решение на Музейния съвет при музея. Наскоро получих следното писмо от Чудомир.

„Асен Василиев
Народен музей — София

Аз на 16 т. м. заминавам за село. Заедно с писмото до теб пращам и заявление за отпуск. Гробницата е сега в следното положение: каменните плочи за покриване страничните зидове не са още поставени и качването пръст върху купола е преустановено, докато Сената[1] реши ще се заравя ли или ще се отравя. Малкото зидче около „пирустията“ има нужда да се бетонира отгоре, защото иначе ще се разруши; плочите за поставяне отпред не са отпуснати, защото трябва да се искат официално. Това е. Вчера, 8 т. м., водих г-н Министра на просветата и той прояви грижи за запазването

[1] Под „Сенат“ Чудомир разбираше Музейния съвет в София.

ѝ. Дръж го, докато му са пресни впечатленията, и както може ще ти услужи. Аз ще бъда в Турия и Павел баня около 20 дни, ако има нещо, обади ми се там.

Като махнеш лошото — нищо не остава, но пак ще кажа „иначе сме добре".

9. VII. 1945 Сърдечно твой Чудомир"

След откриването на Тракийската гробница настъпиха нови условия в нейния живот, промените на температурата, нахлуване на друг въздух, който наруши хилядолетното ѝ съществуване и един ден, когато правех копията от нейните стенописи, забелязах леко побеляване върху някои части от тях. Оказа се, че това се дължи на неочакваната поява на някаква плесен върху багрилата на изображенията. Това бе напълно обезпокояващо явление. Едва забележимото леко воалиране от тази плесен ме накара веднага да търся намесата на София. От Народния археологически музей незабавно бе назначена доста значителна комисия от специалисти-бактериолози и мицеолози и други, които бяха доведени от директора на музея д-р Иван Велков. Те направиха редица предложения, но взетите мерки не бяха достатъчни и след известно време плесента започна пак да се явява. По този повод получих от Чудомир следното писмо:

„Казанлък, 11 юли 1945. Асене, стенописите в гробницата продължават да се покриват с плесен, и то с бързина, която ме смущава. Почти цялата северна част от тях заедно с фигурите на покойника и жена му, както и част от блажната боя са съвършено замъглени вече и самата гробница мирише на плесен. Запазени са тези над вратата (конете и колесницата), а стъклата в предверието са постоянно замъглени от влага от вътрешната страна. Вижте, вентилатор ли ще изпратите, други някакви ли магии ще поставите вътре, но, струва ми се, трябва да се побърза. Писах ти онзи ден, че от 16-ти съм в село на почивка, ако дойдеш в града, обади ми се по телефона.

Чудомир"

Следващо писмо: „Асен Василиев
Народния музей — София

Казанлък, 21 ноември 1945 г.

Драги Асене, писах на Мавродинов, пратих сведения и на Енчев[2] за наблюденията върху гробницата. Днес пращам пак на Енчев друго сведение (защото той ми искаше). Аз исках ти или Карло[3] да прескочите, ако ви е на път, и видите, че фреските на преддверието, след като свалихме стъклата,[4] също се покриват с плесен, но никой не се обажда. Ти пък сякаш в дън земя потъна. Нужна ни е отоплителна и постоянна проветрителна инсталация. Иначе работата не е добра.

---

[2] Енчо Енчев бе по това време началник на Културния отдел при Министерството на просветата и твърде много се интересуваше от гробницата.

[3] Става дума за Карл Йорданов, художник-реставратор при Археологическия музей.

[4] Коридорчето пред самото гробно помещение на гробницата бе твърде ниско и често пъти главите на посетителите се допираха до стенописите. За да предвардят изображенията, още първите дни подпрени на дървени рамки, за да не се кове по стените, бяха поставени стъкла. По-късно се оказа, че и тези стъкла не са удобни и затова са били свалени. В музея липсваше реставрационен опит за такива случаи.

Накрая те моля да се сетиш за мене и ми пратиш малко средства, че ми са много необходими. Чакам.

Чудомир"

Минава зимата, след промеждутък от около четири месеца Чудомир ми се обажда на 14. III. 1946 г.

„Асен Василиев
художник
ул. „Буката" 9

Драги Асене, по писмото ти личи, че си болен. Нищо особено не се е случило помежду ни. Ти не си ми отговорил на 2—3 писма, когато си бил в Иваново, а аз ги пращах в София — музея. За юбилейната книга на „Св. Богородица" научих случайно преди две седмици от Джелепов,[5] който се тюхкаше, че не се е погрижил да ти я изпрати. Тогава ми стана мъчно, че не си се обърнал към мене. . . Такова писмо не съм получавал от тебе. Сега ще се погрижа да я намеря. За болестта ти научих отдавна, но мислех, че е ишиас или нещо подобно. То било сериозна работа.[6] Писах ти за пари, защото и аз, ето вече две години, поради „липса на хартия" нямам преиздадена книга, а знаеш заплатата ми каква е. Зная много добре и ти как си и дума да не става за сърдене някакво. И тук не е много цвете положението. Ний си имаме квартиранти. Живеят в работната ми стая. Аз по цял ден съм в Музея и го ударих на рисуване, но за изложба кураж нямам. Ще участвувам в „казанлъшката" през великденските празници. Гробницата (стенописите) си отиват полека-лека. Засрамиха се нещо и се покриха с воал от плесен. Друго нищо особено. Живуркаме си и се жабуркаме с винцок редовно почти. Толкова.

Много здраве на всички в къщи от Мара и мен.

Чудомир

Тия дни купих два оригинала от Вл. Маковски. Купих и от румънския художник Ангелуца Октавиан. Но първите са един оказион — не ти е работа! Не ми пишеш нищо за стария. Как е здравето? Децата добре ли са? Госпожата знам, че е великомъченица и тя, но нали има прераждане — нека се утешаваме! Тук вече мирише на пролет мила животворна, копривата се яви на пазара, значи спасени сме! Хайде, пък обаждай се всеки шест месеца поне. Чуд."

Още с получаването на това писмо влязох във връзка с неколцината братя Чипеви, които бяха добри приятели на писателите и издаваха от време на време техните съчинения, като ги уведомих за тежненията на Чудомир. Те се отзоваха ласкаво, но повече подробности не си спомням. Веднага го уведомих за нашия разговор и може би тогава съм му съобщил и някои подробности. Но той не остана напълно доволен и веднага ми отговори с писмо:

„Асене, нямам никакви ангажименти. За всяко ново издание правя нов договор. По принцип съм съгласен, но трябва да знам кой е човекът,

[5] Арх. Минчо Джелепов, който работеше с нас на гробницата.

[6] При работата ми в Ивановските скални църкви ми се наложи при отместване на една скала да направя големи усилия и при напрежението се скъсаха минискусите на дясното коляно, едва се завърнах в София и трябваше да прележа в гипс около три месеца.

как ще стане това, корица, коректури, хонорари и т. н. Имам предложения и от други известни книгоиздателства, затова трябва да се уговори всичко. Обадете ми се по-подробно по въпроса, или с други думи, направете си предложението. Аз на 12—13 април ще бъда в София за изложбата на казанлъчаните и тогава ще се видим. За каталога ми искаха статия за старите казанлъшки художници. Как бих искал да я видиш и поправиш, ако има грешки и опущения. Тя е пратена на Георги Борщуков. Не знам дали в църковния музей има от тях икони.

Чакам да ми се обадиш. Чудомир.

Не можах да събера сведения за Станчо Лисичев, умрял преди Освобождението още. В музея имам една негова икона. Зографски се казваше синът му. Ти, мисля, ходи у тях — намери ли нещо. Може другаде да си срещал негови икони.

Много здраве
Чудомир"

20. III. 1946

От тези две писма е ясно, че той редом с личните си залисии не забравя и дълга си към старинната гробница. От откриването ѝ докъм март 1946 г., откогато е неговото писмо, са се изминали почти две години, а през това време бяха положени извънредни грижи за нейното запазване. Там прекарах цели месеци за наблюдение и за полагане на необходимите грижи. Постигна се известен успех. Стенописите започнаха да изсъхват и естествено при това просъхване се появи и известно пробеляване, което се и целеше, защото това показваше, че влагата постепенно изчезва. Това именно пробеляване безпокоеше Чудомира, без да се съобрази, че именно това просъхване гарантира вече спасяването на стенописите и че това не е плесен, а просъхване.

Все по онова време се създаде и Министерството на информацията, а за инспектор за старините и музеите бе назначен Кирил Недев. Тогава се наложиха някои персонални промени и преназначения, които засегнаха Чудомир.

По този повод той ми писа: „6. VI. 47 Асен Василиев — художник
Народен музей, София

Асене, моля ти се, драсни ми на тази карта какви документи са нужни и къде да ги изпратя. Джидров[7] не можа да ми каже, Ненко Балкански също поръчал да си изпратя документите, но диплома за образование ли, кръщелно ли, за изслужени години ли и най-важното — кому? Чакам с нетърпение, защото много се натормозих тия дни, ама много!

Ти си най-отзивчив, обади ми се. Чудото"

Веднага от Археологическия музей той бе официално уведомен и незабавно получавам ново писмо:

„12. VI. 47, Казанлък

Асене, вчера пратих исканите документи, но не до вашия секретар, а до този на М-вото информ. и изкуствата с бележка да ги предадат на инспектора Кирил Недев. Ако обичаш, обади се по телефона, или Мавродинов

[7] Драгомир Джидров бе музеен архитект и бе изпратен в Казанлък във връзка с гробницата.

да стори това, за да не ги забутат някъде. Дано назначението стане без прекъсване; защото се отразявало на заплатата, която и без това щяла да бъде с 10% по-малка, понеже не съм бил специалист. Миков[8] ми иска рисунка на тухлите около камъка на гробницата. Помолих Паров[9] да направи това, но е зает. Мисля, че това най-добре ще направи Джидров, като дойде. Хайде, мушкай там.

Чудомир

Какво стана с чертежа на гробницата? Да не си забравил. Пиши ми и колко ще струва една цветна рисунка като тази, която ми показа. Ч."

Такава цветна рисунка, мащабно разгъната на целия стенопис от купола на гробницата, бях направил за Археологическия музей в София и Чудомир поиска такава цветна рисунка да има и в Казанлъшкия музей. Редица причини обаче ме възпрепятствуваха и не бях в състояние да удовлетворя желанието му.

Следващото негово писмо е твърде съдържателно и одухотворено по чудомировски. Ето съдържанието му:

„Г-н Асен Василиев
Народен археологически музей
София

Драги Асене, в събота аз ще пристигна в столицата в качеството си на делегат на конференцията на музейните деятели. Ще бъде студ вероятно и безизходна безквартирност. Ний си говорихме по този въпрос, но пак ще те моля, ако е възможно, един-два дни преди това да се опиташ за ми намериш едно местенце в хотел, защото и в този момент съм прегракнал и хремав, а пък зимните конференции, особено за стари хора (юбиляри), са жива умирачка. Ако пък, както казвахте, може да се нареди нещо за пренощуване в самия музей и ако там има парно отопление, то конференцията може да продължи до безконечност. Виж значи, погрижи се и поздрави всички археолози, нумизмати, художници и скулптори, а най-много счетоводителката, понеже тя ще стане причина да се пара-ли-зирам, като дойда.

Чудото 17. IX. 47"

Беше обичай в някои провинциални градски музеи да се уреждат стаи с по едно-две легла за музейни деятели, които отиваха по работа там за пократко време (Пловдив, Варна, Свищов и др). В София не можа да се уреди такава стая, защото музейната сграда бе напълно опожарена и едва привършен ремонтът. Намерих стая в хотел „Славянска беседа" и там настаних Чудомир.

В промеждутък от близо година и половина не мога да посоча писма от Чудомира. Загубил съм ги. През това време за различните случаи налага ми се да прескоча редица „събития", за които нищо не мога да си спомня. Не че не ги е имало и не че не сме общували с Чудомира, но това време остава без документация. От следващите писма се разбира, че пак е имало някакви служебни промени, при които М-вото на информацията бе преобразено в

[8] Васил Миков, археолог, завеждащ праисторическия отдел в музея, бе натоварен с разкопките при гробницата. Той направи и първата публикация за тази гробница.

[9] Стефан Паров, казанлъшки художник-живописец, сега покойник.

Комитет за наука, изкуство и култура. И едва от началото на 1949 г. ще посоча следното писмо, което пояснява, че Чудомир наново е прибягвал до моя намеса, за да му бъдат уредени някои служебни въпроси.

„Както виждаш, другарю Асене, аз направих нужното, прехвърлиха ме на заплата към бюджета на Околийския съвет в Казанлък, направих акт за встъпване в длъжност. Изработих си честно и получих за м. януари заплата, похарчих я и чак тогава дойдоха твоите нареждания да подам заявление до председателя на КНИК (Комитет за наука, изкуство и култура — б. м., А. В.) да бъда назначен на същата служба. Дотук, както и да е, но щом изпълних нарежданията ти и хоп пристига един запис от Академията на науките. Бря да му се не види, ами това какво е? Нито съм ги заслужил тия пари, нито съм ги очаквал. Изтеглих ги от пощата и ги заключих у дома в чекмеджето, чаках ден, два, три, ама трае ли се повече? Все тях мисля, все тях сънувам. Най-после написах до касиера на Академията писмо веднага да ми отговори за мене ли са тия пари и по какъв случай, защото ме изкушават и ще взема да ги похарча. Отговори ми човека веднага. Похарчи ги, казва, защо да не ги похарчиш, това е заплатата ти за януари. Нали музеите минаха изцяло към Академията. Повече няма какво да ти разправям, ти ще си направиш сам „приключението“, но те моля за следното: януарската ми заплата, получена от Казанлък, е 15 000 лв., а същата от София е 18 000 лв. — една сума достатъчна да отговори на нашите нараснали културни нужди. Не би ли могло да се получават двечките три, четири, пет, шест годинки и ако в краен случай това е невъзможно, да наредиш да получавам поне софийските, а?

Напред към построяване на социализма! Ура!

Казанлък 14. II. 49 Сърдечно твой Чудомир“

Всекиму е известно, че Чудомир бе разположен от всеки факт да търси или опаката страна, или да преобърне всеки случай в онова, което е най-близко до народната психика. И така, когато той дойде в София, в продължение на два дни се „почерпвахме“ от „разликата“.

В следващото си писмо той пише:

„3. I. 1950

Драги Асене,

Тази година в бюджета на Околийския народен съвет предвиждаха заплата за мой помощник — висшист. Понеже знаеш, че аз искам да се оттегля вече и да го предам на други, моля ти се да помислиш и подириш един такъв помощник, който да продължи без мене. Той трябва да не е като мене дилетант, а да има по-голяма подготовка, защото гледам, тук нашите ми сочат някакви даскалички, които хабер нямат от тази работа, а така не бива. Аз не искам да го предам на какъв и да е човек.

И най-после няма ли да помислите нещо там да ги направите държавни, що ли, но не бива вече да попадат в какви и да е ръце.

Разбра, нали? Питай, разпитвай и ми търси заместник. Митко Димитров[10] ми сочи една от своите асистентки или студентки, които участву-

[10] Митко Димитров — проф. Д. П. Димитров, директор на Народния археологически музей, правеше разкопки при р. Тунджа, в тракийския град Севтополис и често посещаваше Казанлък.

ваха при разкопките на Копринка, а аз не знам защо, все си мисля, че туй нещо не е за жена.

Обади ми се по този въпрос. Много здраве. Чудомир."

Това писмо е твърде значително. Чудомир, комуто предстоеше да напусне службата в музея, решително се опълчва против различни предложения, кой да бъде негов заместник. Той не си е представял, че онова богатство, което е събирано от крайно предани служители и така старателно съхранявано от него, може да попадне в ръцете на „някакви даскалички", които хабер си нямат от тази работа", или пък на асистентката на проф. Д. П. Димитров, който с лека ръка е мислил да реши този въпрос, настанявайки свое протеже. От изложението на Чудомир се вижда неговата принципност, с каквато той се отличаваше цял живот.

По това време аз вече работех в Института за изобразителни изкуства. Още с постъпването ми там една от първите задачи, които си бях поставил, бе да положа основите на „Речник за българските художници и художествени паметници". С оглед на тази задача бях започнал да събирам съответен материал: библиографични сведения, изложби, фотоси и пр. Тогава възложих на Чудомир да ми напише статия за тамошния художник от Казанлък Захари Желев, италиански възпитаник. Ето какво ми пише той по този въпрос:

„Асене, по изпратената от мене монография за Захари Желев не ми писахте нищо[11] и не зная какво става с нея. Вчера обаче чух, че М., която работи при вас, пишела също монография за Желев. Ако това е вярно, ще стане една комедия, на която само вие няма да се смеете. Аз ви писах, питах ви устно, исках да знам защо искате тази работа — за архив или за печат, и вий (ти и Пенков) ми казахте, че ще се печати. Тогава аз те помолих да ми я дадете, за да я доработя и да я подготвя за печатане — досега никой не се е обадил. Аз съм изразходвал средства там за снимки, кореспонденции с негови деца, близки и познати, ровил съм се из архивите му и сега друг да използува тия материали за труд. Толкова ли съм негоден аз да извърша тая работа и ако не ме бива, не можете ли да ме напътите, да ми кажете какво липсва, какво е нужно още, за да стане работата за пред хора? И защо тогава ми възлагате да напиша монография за Хр. Кутев, за П. Клисуров, Борис Михайлов и др.?

По този въпрос толкова. Ако е вярно това, което ми каза един художник и за което споменавам в началото, ще си имате големи неприятности.

Друго. По подреждане наново нашата галерия ми са нужни някои данни. Ако обичаш, прати ми ги. Например рождените дати и дати на смъртта на Ив. Мърквичка, Ант. Митов, Г. Митов, П. Клисуров, Борис Шапц, Ж. Спиридонов, Н. Маринов и Ц. Тодоров. Дано това не ти струва много труд.

Аз в понеделник и вторник ще бъда в София и ако имам време, ще се обадя при вас, въпреки че не се свъртате там (особено Пенков). Ако не ти се обадя тогава, ще чакам непременно да ми пишеш и да ми обясниш как стои работата.

Много здраве у вас
Чудомир"

3. II. 1955

[11] По това време директор на института беше проф. Ив. Пенков, казанлъчанин, и държеше в речника, който организирах, да бъдат представени и казанлъшките художници, особено Захари Желев, който му бил учител. Чудомир обаче не е разбрал, че не му се е искала монография, а обикновена кратка статия като за енциклопедия; това се отнасяше и за другите трима казанлъчани. Също така той не бе разбрал, че никой друг не е бил ангажиран да пише за З. Желев и съвсем напразно се беше нервирал.

Два дена след това писмо Чудомир пише ново писмо пак по въпроса за З. Желев, вече по-успокоен:

„5. II. 1955

Драги Асене,

Завчера ти писах едно нервозно писмо, в което ти съобщавах, че тези дни ще бъда в София и ще те търся. Сега ми съобщават, че заседанието се отлага за неопределено време.

Тук беше Ненко Балкански и той ми каза, че М. пишела монография за Желев. Ненко е известен майстор на интриги, но аз се хванах на въдицата му. Сега успокоен, мъчно ми е да допусна, че моят труд е използуван от други. Ти знаеш, че говорихме, писах и на Пенков, и ви питах за какво искате тази монография. И двамата ми казахте, че ще я печатате. Аз тогава я поисках да поработя още върху нея, щом е за печат, и вие повече не се обадихте. Спомнете си, че ми възложихте да събера материали и за Хр. Кутев, П. Клисуров, Борис Михайлов и пр. и аз събирам такива.

Та ако ще печатате моята работа, изпратете ми я (с малки напътствия, за да я позадълбоча и поправя тук-там, ако не — върнете ми я обратно или пък ми платете поне снимките).

Изобщо чакам писмо от вас по този въпрос и ще те моля да не се бавиш, защото след пожара в „Искра“ целият музеен инвентар беше изнесен из съседните дворове и къщи и аз сега съм като луд. Пробити картини, изпочупени скулптури, изгубени експонати, разбити витрини, прозорци, врати — ужас!

Чакам. Чудомир“

От тези писма и от следващите се вижда, че Чудомир твърде много влага в една обикновена работа. Той добре знаеше, че аз бях събрал стотици такива материали без много шумотевица.

Но ето, че той все още не е спокоен, защото той бе свикнал от вестниците, че щом даде някакъв материал, там го печатаха веднага и той скоро си получаваше хонорара. Той не се примиряваше с институтските бавежи. Както и да е, накарахме го да приспособи статията си за Известията на института, които излизаха веднъж в годината — той това не си го представяше и не бе съгласен с такава постановка.

На 28. II. 1955 г. той ми пише кратко писмо:

„София, БАН, отдел
Изобразителни изкуства, Московска 6-а Асен Василиев

Асене, аз чакам да пратите ръкописа за Захари Желев, защото не ще мога да дойда в София.

Ще прибавя още няколко снимки и нови картини и портрета му от фотография. Ще го изпратиш, нали?

Много здраве. Чудомир“

Но все още неспокоен за този ръкопис, само след няколко дена той пише ново кратко писмо:

„Асене, каза ми миналия път, че работата ми за Захари Желев ще излезе през този месец в Известията. Ако това не може да стане, дайте я на

Ненко Балкански да я помести в сп. „Изкуство“. За кога ще чака тя, ще ѝ поникне брада.

Обади ми се по този въпрос. Чудомир“

Всякога, когато той се срещаше с проф. Пенков в института, всякога имаха разправии по този „източен“ въпрос. Чудомир не си представяше, че материалите за Известията трябваше да бъдат разглеждани и разисквани в съответната секция — минаваха се месеци, след това трябваше да бъдат разгледани в Научния съвет на института — нови месеци. След това им „пониквaше брада“ във висшия Научно-редакционен съвет на Издателството на БАН — ето нови месеци. Но както и да било, най-после тази прословута статия излезе в Известията на института и Чудомир след толкова „тормоз“ се беше поуспокоил.

Но ето какво пише в едно следващо писмо:

„София, БАН, Институт за изобразителни изкуства, Московска[12]
Асен Василиев

Аз се бях отчаял. Мислех, че изобщо няма да влезе в работа, та бях захвърлил материалите някъде из моите архиви. Щом искате, сядам още тия дни да ги направя и ще ги изпратя. Снимки имам нови и по-добри от първите. Дано сега не замръзнат у вас пак из някое чекмедже или папка и да добие патина.

Ние сме добре. Склерозираме нормално с признаци на ненормалност. Още съм на служба обаче, а Мара домакинствува. Щѐ ни се, преди да се споминем, да видим Матушката. Записахме се за екскурзия, през юли уредена, от Съюза на писателите.

Много поздрави на булката и децата от двама ни.

К - к

Чудомир“

15: V. 1956

Ето този даровит и темпераментен човек и добър приятел след перипетии бе убеден, че неговата статия ще бъде отпечатана, беше и удовлетворен, и успокоен. И не само това, той беше придобил желание за нова работа и се беше заел да обработва материали и за други казанлъшки художници.

През тези десетилетия, когато другарувахме с Чудомир, аз непрестанно се занимавах с моите проучвания главно върху възрожденското изкуство и от време на време посещавах Казанлък и околните селища. Веднъж ми се наложи да бъда снабден с фотоси от една от казанлъшките църкви и писах на Чудомир да ме снабди с такъв фотос. Чудомир колкото бе съобразителен, толкова не бе и практичен. Това мое желание, изглежда, го е пообъркало, та ме пита с едно писмо:

„Трябва да ми пишеш по-подробно и по-конкретно какво искаш и за какво го искаш, защото ти познаваш нашия град и можеш да посочиш какво да снемем.

[12] На ул. „Московска“, зад дворцовото здание, имаше няколко помощни сгради за двореца, които бяха дадени за кабинети на института. Тези сгради бяха разрушени при оформянето на площад „Девети септември“ през 1957 г.

Ако ти падне път насам, пък не е ли по-добре сам да си направиш снимките? Тук нашите фотографи много не ги бива да снемат, да изберат, да отрежат сюжет за снимка и пр.

Ако не ти падне скоро път, и аз ще я свърша, но при по-точни указания.

Чудомир"

Искам да ми уточниш и ще излезе ли през тази година моята статия за Желев, или не, защото не само аз се съмнявам в това.

20. IX. 1957 Чуд."

И тази „нескончаема история" със статията за Захари Желев продължава да вълнува душата на Чудомира. Не ми бе ясно защо толкова дух вложи той за тази статия — да беше за слава — най-малко можеше да я получи от тази статия, да беше за хонорар — едва ли — той се бе добре обезпечил.

Но последва ново писмо.

„Асене, в последната книжка на „Наша родина" давам кратка бележка за Захари Желев и как съм се заблудил не знам, но пиша, че професор му бил Феличе Карена, когато той е по-млад от Желев, а професор му е бил Джакомо Гроссо. Същата грешка съм направил може би и в изпратената статия. Моля те, вземи бързи мерки да се поправи тази грешка, че излага и мен, и Академията. Аз просто се чудя, че съм сторил това, когато в бележника, пък и на гърба на една от картините му (портрет на Гроссо) там лично съм го писал правилно.

Дано не е късно, дано не е вече отпечатано.

Погрижи се, моля ти се, много ще ти бъда признателен.

26. X. 1957 Твой Чудомир"

В същото време и със същата дата той ми изпраща и една отворена карта със следното съдържание:

„Асене, в една бележка в сп. „Наша родина" съм допуснал досадна грешка, като казвам, че Захари Желев се учи при Карена, когато професор му е бил Джакомо Гроссо. Как е станало това, не знам — види се Артилерия склероза, но виж моля ти се и в статията, която пратих, да не съм направил същата грешка и я поправи.

Моля те, не забравяй.

26. X. 1957 Чудомир"

И последното писмо, което притежавам от него, е следното:

София ул. Московска (бившия дворец)
БАН, отдел изобразит. изкуства,
за Асен Василиев

„Драги Асене, поради липса на легла в хотела прекараха една нощ у дома проф. Борис Иванов, Г. Богданов и заедно с тях и Карло Йорданов. От дума на дума спомена се и за Захари Желев, та Карло ми каза, че моята работа за този забравен художник била вече отпечатана и че той я бил видял. Ти сам също ми каза повече от месец и половина, че се печатала.

Пращам ти това писмо да ми отговориш вярно ли е и ако е вярно, нямам ли право поне за един едничък отпечатък?

Аз обаче имам предчувствието (и предупреждението от мнозина), че статията ми още не е видяла бял свят поради много и многоото причини. . .

Пак те моля с няколко реда обясни ми как стои тази работа.

От около месец аз предавам музея на Гергана Табакова и като го предам след няколко дни, по неволя, ще го ударя на вестникарствуването.

Казанлък
30. I. 1958 г.
Трапезица 6

Чакам: Чудомир"

Налагаше се да бъде направено точно копие 1:1 на стенописите на тракийската гробница, и то в макет, който напълно да отговаря на архитектурата на гробницата. Тази работа бе възложена на няколко художници, между които бе Вл. Рилски, Ал. Рибаров, К. Йорданов и др. След свършване на работата бе изпратена комисия, която да установи точността на копието и изобщо качеството на изпълнението. Между тях бяха Богданов и Иванов, К. Йорданов ги придружаваше. И както пояснява в писмото, Чудомир е бил принуден да им даде гостоприемство, с каквото той бе добре известен.

Като изключим поздравителните картички за различни празници, които получавах от него, по-нататък не ставаше нужда да поддържаме кореспонденцията си.

Моите отношения по разните въпроси с Чудомир са били винаги сърдечни и винаги сложени на чисти колегиални и другарски начала. Онова, което съм казал като пояснения по повод на различните негови писма, е твърде съкратено, не всякога изчерпателно, защото съм се стремил да бъдат пояснени основните и съществени въпроси и случаи. Как могат да бъдат описани такива случаи, когато по цели часове сме ходили по покрайнините на Казанлък, за да търсим работници за работа около гробницата, когато ни са били необходими работници да копаят, да изхвърлят пръст. Помня, че когато трябваше да бъде пренесена една непотребна тежка желязна врата от конското пазарище извън града, за да бъде приспособена за вход на гробницата, не бе възможно да намеря хора, които да я качат на колата, та трябваше двамата с коларя да сторим това. Вечерта, когато вечеряхме с Чудомир (както всяка вечер) в ресторанта на „Ловния дом" и в присъствието на кмета на града Ив. Попдимитров, Чудомир се трогна и обяви, че вечерята и „пиялъка" ще бъде на негова сметка. И това не бе изключителен случай. Той често „черпеше" за щяло и нещяло. Тази врата, на която оксиженирах секретна брава, и до днес служи на гробницата.

Особено разчувствуван бе Чудомир една вечер, след Девети септември, когато в Казанлък пристигна Военният хор на нашата армия и след концерта той, пак в една кръчма, на „банкета" държа такава прочувствена реч, каквато, по негово признание, никога не е могъл да произнесе; защото, това бе известно, той не бе надарен с ораторски дар — той можеше да пише, и то на кабинетни начала.

Пред неговата кончина се видяхме за последен път в кафенето „Бамбука". Той току-що се беше завърнал от операция. Седна и каза: „Отрезаха ми тумора, но не можаха да ми отрежат хумора."

Асен Василиев

Международна научна конференция, посветена на 70-годишнината от рождението на Никола Йонков Вапцаров

На 6 и 7 декември 1979 г. в София се проведе Международна научна конференция, посветена на 70-годишнината от рождението на Никола Йонков Вапцаров. Конференцията бе организирана от Института за литература при БАН и Съюза на българските писатели. Присъствуваха изтъкнати български учени, писатели, общественици, както и дейци на културата от 27 страни.

Конференцията бе открита от проф. д-р Тончо Жечев — директор на Института за литература. Във встъпителното си слово той заяви, че този представителен форум е доказателство за „общата почит към едно от най-трагичните и патетични превъплъщения на българската муза, чийто живот, смърт и песен отзвучаха по целия свят". Специално внимание проф. Жечев отдели на някои актуални моменти в изучаването и интерпретирането на Вапцаровото творчество. Подчерта, че научните изследвания за живота и делото на големия поет са неотменен дълг на критиката и литературознанието.

За доклад думата бе дадена на проф. Пенчо Данчев, който говори на тема „Вапцаров — раждането на поета-новатор". Като проследи революционните традиции на българската поезия, докладчикът се спря подробно на идейното и творческото израстване на Вапцаров, на особеностите на неговата поезия.

„Вапцаров и историята" бе темата на доклада на Игор Золотуски (СССР). Специално внимание той отдели на историческата драма на епохата, пресъздадена в поезията на Вапцаров, драма, предадена с откровението на изповед, понеже е и лична съдба на поета.

В доклада си „Вапцаров и развоят на българската поезия" акад. Петър Динеков проследи творческото узряване на поета в обстановката на жесток фашистки терор. „Вапцаровата поезия — изтъкна той — завършва развитието на нашата революционна поезия между двете световни войни, реализирайки с необикновена сила нейните идейни и творчески задачи, давайки точен и адекватен поетически образ на времето с неговите устреми и страдания, жестока драма и непоколебима вяра. И това е историческата заслуга на Вапцаров в развитието на българската литература."

Бойка Вапцарова в доклада си „Вапцаров в света на някои български поети" разказа лични спомени за отношенията на Вапцаров към творчеството на Ботев, Вазов, Гео Милев, Смирненски, Т. Траянов и др. Във връзка с това тя се спря на отделни моменти от идейно-естетическото израстване на поета и на творческата история на някои негови стихотворения.

Питър Тимпест (Англия) говори на тема „Езикът на Вапцаров". В изказването си той ограничи темата с кратки бележки за това, как вижда цялостния образ на поета в неговите зрели произведения. По-подробно се спря на въпроса за отношението на Вапцаров към думите, към езика, като подчерта, че за поета българският език е средство за общуване, оръжие в борбата за хляб и свобода. Това го сродява с поети като Шели и Пушкин. С примери от творчеството на Вапцаров авторът доказа звучността, музикалността и непосредствеността на поетичния му език, като направи някои аналогии с английските преводи.

В доклада си „Вапцаровата поезия в българската литература и в духовните търсения на века" ст. н. с. д-р Боян Ничев определи Вапцаровата поезия като кръстовище, където се срещат големите проблеми на поетиката и философията на неговото и нашето време, като израз на епичната зрелост на българския национален живот и на българското национално самосъзнание. Докладчикът доказа приемствеността на тази поезия с най-добрите традиции на българската литература, близостта ѝ до естетическите и идейните новаторски търсения на века.

Проф. д-р Виталий Злиднев (СССР) направи преглед на преводното дело на Вапцаровото творчество в СССР.

В словото си „Ние и Вапцаров“ Фридрих Хитцер (ФРГ) говори за безсмъртието на Вапцаровото дело. Той предаде на директора на Института за литература проф. д-р Т. Жечев новоизлязлата на немски език книга със стихове на Вапцаров от поредицата „Стихове на времето“ на мюнхенското издателство „Дамниц“.

Чрез анализ на Вапцаровото творчество Димитър Кирков в доклада си „Единството на Вапцаровата личност“ доказа точното чувство на поета за мястото, което времето и съвестта му отреждат в борбата.

„Никола Вапцаров, или границите на човешкото“ бе темата на доклада на к. ф. н. Петър Велчев, който определи мястото на Вапцаров в българската и световната литература — мост между поезията на една класа и голямата, общонационална и общочовешка поезия.

Зденек Урбан (ЧССР) в доклада си „Вапцаров и чешката литература“ се спря на някои типологически сходства между поезията на Вапцаров и творчеството на И. Волкер и Ю. Фучик. Представи и рецепцията на Вапцаров в Чехословакия.

Проф. д-р Христо Дудевски проследи типологическите връзки между „Песен за човека“ на Вапцаров и „Селкор“ на Г. Караславов. Той подчерта, че с творчеството си Вапцаров подхваща една традиция, за да я доразвие и обогати, извеждайки на по-горно стъпало завоюваното.

Норберт Рандоф (ГДР) в доклада си „Вапцаров и българският книжовен език“ разгледа някои въпроси за тясната връзка на Вапцаровото творчество с традициите на революционната ни поезия, с народния дух, за разчупването на традиционната поетика. Изтъкна, че е немислимо да се говори за Вапцаров като за македонски поет. Доказателство за това е самата му поезия, написана на чист български книжовен език.

В изказването си Костас Валетас (Гърция) постави името на Вапцаров редом с имената на Ботев, Байрон, Лорка и други — малцината избрани творци на нашата планета, написали най-хубавите си страници и загинали по пътя на борбата.

„Вапцаров и Е зюпери“ бе темата на доклада на к. ф. н. Магдалена Шишкова. В съпоставително-разграничителен план тя проследи аналогиите в творчеството на писателите. Подчерта, че близостта между двамата е показателна за някои тенденции в световния литературен процес.

Борис Вапцаров говори за борбената традиция в рода Вапцарови, разказа някои спомени за своя брат.

Проф. Нил Гилевич (СССР) говори на тема „Поезията на Вапцаров по пътя към белоруския читател“. Като проследи развитието на Вапцаровия превод в Белорусия, по-подробно се спря на трудностите, срещани от белоруските преводачи при работа върху творчеството на българския поет.

„Съчетание на конкретния човешки труд с поезията, включване на ежедневието, което се пресреща с бойния дух на времето“ — така определи особеностите на Вапцаровата поезия Хектор Аугусти (Аржентина) в доклада си „Поезия и дейност“.

В доклада си „Никола Вапцаров, СССР и съветската литература“ проф. д-р Васил Колевски определи мястото, което заема Съветският съюз в идейния и творческия път на поета.

В изказването си Жак Гошрон (Франция) подчерта близостта на Вапцаровите стихове до френската поезия на Съпротивата. Спря се на някои особености на Вапцаровата поезия, които я приближават до поетичното творчество на френския поет Робер Деснос.

„В памет на поета и българина“ бе озаглавен докладът на Петер Юхас (Унгария), в който подчерта органичното единство на революционното слово и дело, характерно за българския поет. Разкрити бяха и някои типологически сходства с поезията на Ш. Петьофи и А. Йожеф.

Шарл Моас (Белгия) подчерта близостта на Вапцаров до поети като Лорка, Фучик, Деснос — жертви на фашизма. Прочете последните Вапцарови стихотворения в собствен превод.

Ст. н. с. Иван Сарандев се спря на темата „Вапцаров и машината“. Определи Вапцаров като пръв български поет, по вътрешна необходимост възпял машините, тема, естетически усвоена и получила художественото си превъплъщение.

В изказването си Марио Лунетта (Италия) говори за новаторството в поетичния език на Вапцаров. Изрази възторга си от борческите традиции на българската поезия, жизнеността и непреходността на нейното слово. Обърна внимание на комплексното израстване на социалистическа България, където голямо внимание се обръща на културното дело.

В краткото си изказване Марио Де Микели (Италия) — преводач на Вапцаров — разказа интересни факти за косвените си връзки с поета. Подчерта, че българската поезия е дълбоко вкоренена в човешката душа, а Вапцаров е рожба на тази традиция.

Близостта на Вапцаровия стих до кинематографичното изкуство бе темата на доклада на к. ф. н. Сабина Беляева „Поезията на Вапцаров — литературност и кинематографичност“.

Йордан Василев съобщи интересни, пренебрегвани досега факти, доказващи творческата и приятелската връзка между Вапцаров и Иван Хаджийски.

Проф. Хуго Хуперт (Австрия) говори за новаторството на Вапцаровото слово като продължение на новото поетично течение на Маяковски.

В доклада си „Вапцаров като литературен критик" Вихрен Чернокожев определи критическата проза на Вапцаров като органично продължение на борбата, която поетът води в стиховете си — за нов тип художествено съзнание, за утвърждаване широките естетически възможности на социалистическия реализъм.

Войчйех Галонзка (Полша) разгледа някои въпроси от поетичния синтаксис на Вапцаровата поезия.

„Победата на Вапцаров над отчуждението" бе темата на Георги Цанков, който се спря на някои философско-психологически проблеми във Вапцаровата поезия.

Д-р Дитмар Ендлер (ГДР) проследи рецепцията на Вапцаровото творчество в ГДР.

В доклада си „Вапцаров, колективът, организацията" Катя Янева проследи зависимостта „партиен функционер — поет". Изнесе интересни данни за участието на поета в легалното и нелегално работническо движение, като подчерта, че Вапцаров е възприемал поетичното си творчество и като част от трудната партийна работа.

„Когато човеколюбието прерасне в себежертва" бе докладът на к. ф. н. Христо Йорданов, който отново се обърна към жизнения и творческия подвиг на поета-революционер.

К. ф. н. Мария Радонова разгледа въпроса за влиянието на народната песен от Банско върху творчеството на поета.

Ст. н. с. Елена Димитрова чрез анализ на малкото прозаични творби на Вапцаров доказа, че те не могат да бъдат пренебрегнати при цялостното обгледване на творчеството му.

К. ф. н. Ангел Тонов направи преглед на Вапцаровото творчество в Полша.

Проф. д-р Тончо Жечев закри конференцията. Той изрази мнението, че тя е доказала актуалността на Вапцаровото дело и днес, очертала е посоките, в които се е развивало вапцароведението, както и на бъдещите разработки. От името на организаторите изказа гореща благодарност към всички участници.

Юлия Обретенова

Българска литературноисторическа библиография

Книги, статии, литературни анкети, публикувани през 1977.

Общи въпроси

Българската литература и народното творчество. [Сб. статии]. Състав. и ред. Д. Леков. С., Нар. просв., 1977. 280 с.

Георгиев, Емил. Епопея на освободителната борба на българския народ в славянските литератури. С., Нар. просв., 1976. 304 с. с портр. и факс.

Динеков, Петър. При изворите на българската култура. [Сб. статии]. С., Наука и изкуство, 1977. 308 с.

Зарев, Пантелей. Народопсихология и литература. Аспекти на стила. [2. разш. изд.]. С., Бълг. писател, 1976. 376 с.

Зарев, Пантелей. Панорама на българската литература. В 5 т. [3. прераб. и доп. изд.]. Т. I. С., Наука и изкуство, 1977. 599 с.

[1. изд. — 1966—1967. Съдържа: Лит. -крит. изследване на Възраждането, 80-те и 90-те г., от началото на века и на творчеството на П. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев, Ив. Вазов, З. Стоянов и А. Константинов.

Зарев, Пантелей. Съвременност и наследство. [Теорет. и лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1977. 236 с.

Zarev, Pantelej. Panorama der bulgarischen Literatur. Übers. [от бълг.] Valeska Velkova u Ingeborg Dchurova). [С., Sofia-Press [1977]. 439 p.

Zarev Pantelej. Panorama de la littérature bulgare. (Trad. [от бълг.] Pétre Nedialkov. Red. Violeta Yontcheva). [С.,] Sofia-Presse, 1977. 429 p.

Изкуството на превода. [Сб. статии]. Т. 1—2. С., Нар. култура, 1976—1977.
1. 230 с.
2. 292 с.

Каранфилов, Ефрем. Сред живота, сред народа. Писател — читател — критик. С., 1977. 123 с.

Каранфилов, Ефрем. Юноши. Лит. критики. С., Нар. младеж, 1977.

Колевски, Васил. За литературата на социалистическия реализъм. [Сб. статии]. С., Бълг. писател, 1977. 336 с.

Малеева, Весела. Русия в българската художествена литература. [Науч.-попул. очерк]. С., Наука и изкуство, 1977. 63 с. [Библ. на д-во „Г. Кирков". Поредица Лит., изкуство, култура, 1977, 3].

Марков, Георги. Теория, критика, литературна история. Избрани произведения. С., Бълг. писател, 1977. 500 с., 1 л. портр.

Молхов, Яко. Съблазните на пътуването. Портрети, спомени, размисли [за бълг. и съв. лит.]. Варна, Г. Бакалов, 1976. 260 с.

Осинин, Димитър. Литературни въпроси. Избрани статии. С., Бълг. писател, 1976. 288 с., 1 л. портр.

Пенчев, Георги. Литературните уроци на Луначарски. С., Наука и изкуство, 1977. 187 с. с ил. Библиогр. под линия.

Петров, Здравко. Критика и критици. [Очерци]. С., Бълг. писател, 1977. 349 с.

Попиванов, Иван. Аспекти и образи. Избрани статии. С., Бълг. писател, 1977. 416 с., 1 л. портр.

Речник на българската литература. Т.2.Е-О. Глав. ред. Георги Цанев. С., БАН, 1977, 488 с. с портр. и факс.

30 години издателство „Български писател". 1947—1977. Юбилеен алманах. Спомени, интервюта, статии, бел., портр. и ил., наградени кн., С., (Бълг. писател), 1977. 424 с. с портр., ил. и факс.

Филчев, Петър. Историческата драма и съвременността. С., Бълг. писател, 1977. 175 с. (Проблеми на съвр. бълг. лит.)

Цанев, Георги. Историческият роман в българската литература. С., Бълг. писател, 1977. 304 с.

* * *

Велчев, Велчо. Великият Октомври и българската поезия. — Ез. и лит., 1977, № 4, 5—28.

Волен, Илия. Обективна и тенденциозна литература. — Лит. фронт, № 45, 10 ноем. 1977, 1, 3.

Георгиев, Никола. Към предисторията на бъдещата история на българската литература. Методол. размисли. — Лит. мисъл, 1977, № 9, 60—79.

Григоров, Георги. С пламъка на революцията. Бълг. поети и Октомври. — Кооп. село, № 251, 25 окт. 1977.

Далчев, Атанас. За прилагателното [в българската поезия]. — Септември, 1977, № 12, 225—233.

Динеков, Петър. Фолклор, език и народна съдба. — Раб. дело, № 231, 19 авг. 1977.

Добрев, Чавдар. Изкуството, литературата и новата личност. — Лит. фронт, № 28, 14 юли 1977, 1—2.

Домбек-Виргова, Тереса. Литературно-историческият синтез. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 57—64.

Жечев, Тончо. Бележки по методологически въпроси на българската литературна история. — Лит. мисъл, 1977, № 6, 17—33.

Жечев, Тончо. Преводна литература и национална култура. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 139—145.

Зарев, Пантелей. Голямата литература всякога живее с идеите на мира. — Отеч. фронт, № 9977, 14 март 1977.

Зарев, Пантелей. Идеал. Съвременност. Световен лит. контекст. — Септември 1977, № 4, 9—44.

Зарев, Пантелей. Октомври и нашата художествена култура. — Нар. култ. № 49—50; 2, 9 дек. 1977, 1, 7.

Йорданова, Катя. Преводачът и вдъхновението. — Нар. култ., № 28, 8 юли 1977, с. 7.

Каранфилов, Ефрем. 1. Как се утвърждават вкусовете? 2. Въздействие и вкус. — Труд, № 68—69; 23, 24 март 1977.

Проблемът за социологията на лит. вкус и взаимоотношението писател — читател.

Каранфилов, Ефрем. Още за езиковия шаблон в литературата. — Септември, 1977, № 3, 228—240.

Каранфилов, Ефрем. Хуманизмът в смеха на българина [отразени в литературата]. — Лит. фронт, № 46, 17 ноем. 1977, 2—3.

Караславов, Слав Хр. Октомври и ние. Влиянието на съв. лит. върху бълг. писатели. — Лит. фронт, № 44, 3 ноем. 1977, 1, 3.

Кирков, Димитър. Съвременни насоки на жанровото изучаване. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 72—86.

Коларов, Стефан. С богатството на световния литературен процес. — Раб. дело, № 165, 14 юни 1977.

Международният престиж на България в издаването на чуждестранна лит.

Колев, Светослав. Възродени психограми. — Нар. култ., № 9, 25 февр. 1977, с. 6.

Литературните анкети у нас и в чужбина през XIX и XX в.

Колевски, Васил. За естетическата същност на социалистическия реализъм. — Съвременник, 1977, № 1, 87—101.

Колевски, Васил. Октомврийската революция и развитието на българската литература. — Ново време, 1977, № 9, 17—33.

Куюмджиев, Кръстьо. Историята [на българската литература] като жива памет. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 31—44.

Кънева, Соня. Идейно-естетическите принципи на социалистическия реализъм като творчески метод. — Ново време, 1977, № 5, 25—37.

Мутафов, Енчо. Принципи на художественото развитие и динамика на литературните жанрове. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 88—109.

Огнев, Владимир. Българската литература в СССР. — Лит. фронт, № 47, 24 ноем. 1977, с. 6.

Павлов, Тодор Д. Миниатюрите. — Раб. дело, № 107, 17 апр. 1977.
Поетичните миниатюри в творчеството на бълг. писатели.

Пенчев, Георги. Дарование и взискателност. — Раб. дело, № 189, 8 юли 1977.
Гражданската и творческа мисия на съвр. писател.

Петкова, Снежана. Полигенезис на българския хумор. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 83—100.

Пантелеева, Нина. Освободителната война и българската литература. — Родна реч, 1977, № 4, 1—7.

Попиванов, Иван. Непримиримо, настъпателно! Лит. идеол. борба. — Пулс, № 8, 12 апр. 1977, с. 7.

Радевски, Христо. Главното кормило. — Раб. дело, № 273, 30 септ. 1977.
Традиция в развитието на бълг. поезия.

Русев, Пеньо. Периодизация литературного развития в Юго-Восточной Европе согласно теории культурного общения. — Etud. balk., 1977, № 2, 106—113.

Славински, Петър. Регионална тема — национална литература. — Лит. фронт, № 6, 10 февр. 1977, 1, 3.

Смоховска-Петрова, Ванда. Българската литературна история в общославянския контекст. — Лит. мисъл, 1977, № 9, 44—59.

Социалистическият реализъм — съвременни проблеми. — Лит. фронт, № 18, 5 май 1977, 1—2.
Среща — разговор на Дмитрий Ф. Марков с бълг. лит. критици, организирана от в стника.

Спасов, Иван. Октомври и българската поезия. — Веч. новини, № 8004, 11 ноем. 1977.

Стефанов, Христо. Мисията на литературата. — Лит. фронт, № 18, 5 май 1977, 1, 5.

Флорин, Сидер. За критиката на превода [на художественото произведение]. — Нар. култ., № 18, 29 апр. 1977, с. 7.

Старобългарска литература

Ангелов, Боню Ст. Из историята на старобългарската и възрожденската литература. С., Наука и изкуство, 1977, 271 с.

Ангелов, Боню. Кирил и Методий — славянски и български просветители. [Науч.-попул. очерк]. С., Нар. просв., 1977. 96 с., 4 л. ил. и факс.
Съдържа и Пространни жития на Кирил и Методий. Библиогр. под линия.

Георгиев, Емил. Литературата на втората българска държава. Ч. 1. Литературата на XIII век. С., БАН, 1977. 294 с.
Библиогр. под линия и на кн. от авт. с. 293.

Мечев, Константин. Покровител на книжнината. Очерк за цар Иван Александър. С., Нар. просв., 1977. 144 с., 16 л. факс.

Пейчев, Божидар. Философският трактат в Симеоновия сборник. [Отг. ред. Михаил Бъчваров]. С., БАН, 1977. 140 с.

Старобългарска литература. Изследвания и материали. 2. Българо-руски литературни връзки през Средновековието. С., БАН, 1977. 286 с.

* * *

Ангелов, Боню. Български книжовници от XVII в. — Лит. история, 1977, № 1, 28—43.

Ангелов, Боню. Повествователни съчинения за Иван Рилски в старобългарската литература. — Ез. и лит., 1977, № 1, 66—71.

Ангелов, Димитър. Съдържание и смисъл на думата „отечество" в средновековната българска книжнина. — Старобългаристика, 1977, № 4, 3—19.

Angelov, Dimitar. The conceptions of "Power" and "Submission" of "Wealth" and "Poverty" in Bulgarian medieval literature. — Bulg. histor. rev., 1977, No. 4, 57—58.

Банков, Трифон. Първобългарските каменни надписи и наченките на българската поетична мисъл. Предвар. бел. — Старобългаристика, 1977, № 3, 70—75.

Василев, Румен. По повод на една прибързана хипотеза [за идентичността на Иван Рилски и Йоан Екзарх]. — Palaeobulgarica, 1977, № 2, 76—84.

Георгиев, Емил. Состояние Кирилло-Мефодиевской научной проблематики в канун 1150-летней годовщини рождения Константина-Кирилла Философа. — Palaeobulgarica, 1977, № 2, 3—24.

Георгиев, Любен. Историческите корени на нашата общност. При акад. Дмитрий Лихачов. — Лит. мисъл, 1977, № 10, 25—29.

Данчев, Георги. Неизвестен сборник на дяк Андрей с Цамблакови съчинения. — Лит. мисъл, 1977, № 4, 103—108.

Джурова, Аксиния. Изкуството на ръкописната книга. По повод изложбата „Бълг. ръкописна кн. X—XVIII в.“. — Ново време, 1977, № 5, 105—109.

Динеков, Петър. Българската литература през XVII в. — Лит. история, 1977, № 1, 5—15.

Дуйчев, Иван. Бориловият синодик като исторически и литературен паметник. — Библиотекар, 1977, № 7—8, 26—31.

Дьомина, Евгения. Към проблемата на Евтимиевото литературно наследство в новобългарската писменост. — Ез. и лит., 1976, № 6, 27—36.

Заимов, Йордан. Бисер на преславската книжовна школа. „Супрасълският сборник“ пред своя нов живот във фототипно издание. — Отеч. фронт, № 10135, 20 септ. 1977.

Иванова, Климентина. Две неизвестни старобългарски жития. — Лит. история, 1977, № 1, 57—65.

Иванова, Климентина. Патриарх Евтимий и агиографската традиция в средновековната литература. 650 г. от рождението му. — Лит. мисъл, 1977, № 10, 90—99.

Иванова-Мирчева, Дора. К вопросу о характеристике болгарских переводческих школ от IX—X до XIV века. — Paleobulgarica, 1977, № 1, 37—48.

Кенанов, Димитър. Патриарх Евтимий и неговото житие за Иван Рилски. — Лит. мисъл, 1977, № 9, 112—120.

Kodov, Hristo. Problémes historico-littéraires et textologiques byzantino-slaves. — Старобългаристика, 1977, № 3, 3—12.

Кожухаров, Стефан. Старобългарски проложни стихове. — Лит. история, 1977, № 1, 44—56.

Коцева, Елена. Преписът на Бориловия синодик от XIV век. — Библиотекар, 1977, № 7—8, 31—34.

Коцева, Елена. Староруският препис (XI в). на 13 слова от Григорий Богослов. — Векове, 1977, № 3, 17—24.

Кочев, Николай. Агиографската повест и античната литература на Балканите през средните векове. — Paleobulgarica, 1977, № 1, 76—90.

Куев, Куйо. Руски учени от XIX в. — откриватели на старобългарски писмени паметници. — Библиотекар, 1977, № 2, 18—20.

Мечев, Константин. Вярната легенда. Към 650-год. от рождението на патриарх Евтимий Търновски. — Библиотекар, 1977, № 5, 37—39.

Мечев, Константин. Учител на всички славяни. Истор. справка за Константин-Кирил Философ от преди три столетия. — Веч. новини, № 7858, 21 май 1977.

Mečev, Konstantin. Das Werk Kyrill's und Metod 's in der Schätzung August Leopold Schlözer's. — Palaeobulgarica, 1977, № 2, 56—52.

Милев, Александър. Първоучителят. — Веч. новини, № 7859, 23 май 1977. Живот и дело на Климент Охридски.

Милев-Огин, Борис и Михаил Берберов. Древността, наречена „Атон“. — Раб. дело, № 91—93, 1—3 апр. 1977.

Михайлов, Михаил. Идейно-емоционална атмосфера в някои поетични творби на старобългарската литература (IX—X век). — Тр. Великотърн. унив. „Кирил и Методий“, 12, 1976, № 1, 183—206.

Мончева, Лила. Аспекти на героиката в старорускатa и старобългарската литература. — Лит. мисъл, 1977, № 9, 36—43.

Мончева, Лила. Някои характерни особености на жанровите системи в старорускатa и старобългарската литература от 13—15 век. — Ез. и лит., 1977, № 2, 44—48.

Nicolova, Svetlina. Nouvelles recherches sur la vie et l'oeuvre de Cyrille et Méthode. — Старобългаристика, 1977, № 4, 34—49.

Нонев, Богомил. За тези, които ги сътвориха. — Септември, 1977, № 4, 197—225; № 5, 221—234.

За старобълг. изкуство.

Панайотова, Невяна. Киприановото „Похвално слово за Петър“ в българската и руската панегирична традиция. — Ез и лит., 1977, № 2, 30—43.

Петканова-Тотева, Донка. От литературата към фолклора. Нар. творби за Соломон и Давид. — Бълг. фолклор, 1977, № 4, 39—48.

Попов, Георги. Към примерите за аналитична сравнителна степен в старобългарските [книжовни паметници]. — Бълг. ез., 1977, № 6, 493—498.

Пъшев, Тодор. Бележит патриот, талантлив книжовник. 650 г. от рождението на Патриарх Евтимий [Търновски]. — Нар. армия, № 8872, 30 окт. 1977.

Русев, Пеньо. Древните балкански култури и българската народностна култура. Култ. общуване на Балканите от VI до X в. — Год. ВИТИЗ „Кр. Сарафов“, 17, 1977, 5—96.

Сирадзе, Реваз. О староболгарско-грузинских литературных связях. — Palaeobulgarica, 1977, № 2, 63—73.

Станчев, Красимир. За някои основни принципи на средновековната естетика. Върху материал от житийната литература. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 45—54.

Hansak, Ernst. Der Übersetzungsstil des Exarchen Johannes. — Старобългаристика, 1977, № 3, 33—59.

Хараламлиев, Иван. Степенуване на наречията в езика на Евтимий Търновски. — Бълг. ез., 1977, № 6, 461—470.

Шабанов, Иван. Крупна историческа личност. 650 г. от рождението на Патриарх Евтимий. — Кооп. село, № 185, 7 авг. 1977.

Българска литература през Възраждането

Ангелов, Боню Ст. Из историята на старобългарската и възрожденската литература. — Вж. Старобългарска литература.

Ботев в спомените на съвременниците си. Събр. и изсл. Стефан Каракостов. Т. 1. С., Партиздат, 1977. 720 с., 1 л. портр.

Библиогр. след отд. гл.

Българската литература и народното творчество. [Сб. статии].— Вж. Общи въпроси.

Данчев, Пенчо. Чертите на гения [Христо Ботев. Очерк]. С., Бълг. писател, 1976. 176 с.

Жечев, Тончо. Българският Великден, или страстите български. [Истор.-докум. очерци]. (2. изд). С., Нар. младеж, 1976. 487 с., 8 л. портр. и ил.

Зарев, Пантелей. Христо Ботев. Богатството на гения. С., ОФ, 1977. 152 с.

Койнаков, Иван. В подвиг, в песен и слово. Ботевата поезия и бълг. фолклор. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1977. 180 с.

Леков, Дочо. Любен Каравелов. С., Нар. просв., 1977. 115 с., 8 л. портр. и факс. (Библ. Творчески портр.). Библиогр., с. 112—113.

Пенев, Боян. История на новата българска литература. Лекции в 4 т. Под ред. на Пантелей Зарев и Иван Сарандев. Т. 1—3. С., Бълг. писател, 1976—1977.

1. Начало на Българското възраждане. Българската литература през XVII и XVIII век. 1976. 700 с., 1 л. портр. Съкр. бел. и библиогр., с. 577—684.

2. Българската литература през първата половина на XIX век. 1977. 863 с. Съкр. бел. и библиогр., с. 714—805.

3. Българската литература през втората половина на XIX век. 1977. 679 с. Съкр. бел. и библиогр., с. 571—637.

Пондев, Петър. Българска художествена проза. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Рашева-Божинова, Венета. Внучката на Венета Ботева разказва за Ботевото семейство. [2. изд.]. С., ОФ, 1977. 288 с. с ил., портр. и факс.

Унджиев, Иван и Цвета Унджиева. Христо Ботев. [Живот и дейност]. С., ОФ, 1976. 51 с. (Библ. на д-во Г. Кирков. Поредица Истор. и воен.-патриот. знания, 1976, 1).

* * *

Васева, Милена. Проблемът за изкуството в Ботевата поезия. — Лит. фронт, № 1, 6 ян. 1977, с. 2.

Василев, Михаил. Вечното слънце на България. — Пулс, № 1, 4 ян., 1977, 1—2.

Идейно-художествен анализ на творчеството на Христо Ботев.

Вълчев, Георги. Финландски дневници и мемоари от 1877—1878 г. Или за Голямото начало на финл.-бълг. лит. взаимност. — Лит. мисъл, 1977, № 2, 117—131.

Гарвалов, Никола. Песента у Христо Ботев. — Родна реч, 1977, № 10, 4—10.

Григоров, Георги М. Атеизмът в неговата поезия. 129 г. от рождението на Христо Ботев. — Нар. армия, № 8621, 6 ян. 1977.

Гърдев, Константин. Историческо развитие на Българското книжовно дружество (1869—1878). — Изв. Държ. архиви, 34, 1977, 103—119.

Диамандиева, Кичка. Поемата като литературен жанр [в българската възрожденска литература]. — Лит. мисъл, 1977, № 6, 34—50.

Димитров, Иван. Забравен възрожденски поет. — Родна реч, 1977, № 7, 52—54.

За творчеството на Димитър Великсин.

Димитров, Стефан. Ботевите вестници и Габровският край. — Балканско знаме (Габрово), № 65, 2 юни 1977.

Димков, Николай. Към въпроса за второто учителстване на Добри П. Войников в Шумен. — Векове, 1977, № 6, 71—72.

Димкова, Гинка. Добри Войников и народната песен. — Бълг. фолклор, 1977, № 1, 63—67.

Жечев, Николай. Ботев като преводач. — Учит. дело, № 2, 11 ян. 1977, с. 8.

Жечев, Тончо. За един стих на Ботев. — Лит. фронт, № 22, 2 юни 1977, с. 2.

Захариев, Луко. Рядко издателско събитие. „Песни и стихотворения" от Ботьова и Стамболова във фототипно издание. — Отеч. фронт, № 10167, 27 окт. 1977.

Кертева, Донка. Какво остана от една мечта. Преди 110 г. в. „Гайда" за пръв път даде изява на поетичния талант на Хр. Ботев с публикуването на стихотворението „Майце си". — Поглед, № 13, 28 март 1977, с. 10.

Коларов, Иван. Апостол на велика дружба. — Кооп. село, № 134, 9 юни 1977.

По повод 100 г. от смъртта на Райко Жинзифов.

Конев, Илия. Немски източник на „История славяноболгарская". 255 г. от рождението на Паисий. — Лит. фронт, № 47, 24 ноем. 1977, с. 3.

Константинов, Д. Предвестникът. 120 г. от появата на в. „Българска дневница" на Георги С. Раковски. — Веч. новини, № 7897, 7 юли 1977.

Кръстанов, Трендафил. Емануил Васкидович (1795—1875) и участието му в Българската църковно-национална борба. — Изв. Бълг. истор. д-во, 30, 1977, 71—97.

Леков, Дочо. Ролята на атрибуцията при изясняване на идейно творческите позиции на българските писатели през Възраждането. — Лит. мисъл, 1977, № 2, 108—116.

Мечев, Константин. Покрай Искър река и покрай Витоша гора. София и някои нейни околности в представите и оценките на Паисий Хилендарски. — Веч. новини, № 7763, 29 ян. 1977.

Мечев, Константин. Софроний Врачански. Нравствен идеал и жизнен път. — Лит. мисъл, 1977, № 4, 38—48.

Минкова, Лиляна. Корреспонденция болгар с Нилом Александровичем Поповым. — Bulg. histor. rev., 1977, N 1, 83—112; N 3, 72—97.

Минчева, Галина. „Българи от старо време" от Любен Каравелов. Родна реч, 1977, № 7, 4—8.

Митев, Йоно. Българският печат в навечерието, обявяването и хода на Освободителната война. — Нар. армия, № 8703—8705, 12—14 апр. 1977.

Митев, Йоно. Неизвестен превод [на Ботевото стихотворение „Хаджи Димитър" на руски]. — Лит. фронт, № 28, 14 юли 1977, с. 3.

Михайлов, Георги. Константин Фотинов и Русия. — Соф. правда (София), № 48, 24 апр. 1977.

Нацев, Станко. По Ботевите места [в Букурещ]. — Веч. новини, № 7743, 6 ян. 1977.

Николова, Юлия. Драма на Найден Геров за Априлското въстание. — Тракия, 1977, № 2, 181—185.

Пауновски, Иван. Докато намерим сами календар. . . — Лит. фронт, № 1, 6 ян. 1977, с. 2.

Полемиката за истинския текст на Ботевото стихотворение „Обесването на Левски".

Петринска, Маргарита. Наш дълг е да търсим [останките на Христо Ботев]! — Лит. фронт, № 39, 29 септ. 1977, с. 6.

Попов, Жечко. И все пак най-силният довод е истината. — Нар. младеж, № 85, 10 апр. 1977.

За автентичността на снимката на Хр. Ботев, новооткрита и представена от Пламен Цонев.

Попов, Кирил. „От утре ще се играе ново хоро!" Пиеса [от Никола Живков] за Илью войвода преди Освобождението на България. — Лит. фронт, № 45, 10 ноем. 1977, с. 3.

Попов, Страхил. Софрониевото житие. Драмат. летопис. — Родна реч, 1977, № 2, 6—10.

Радев, Иван. Любен Каравелов във Велико Търново. — Читалище, 1977, № 9, 12—13.

Обществена и лит. дейност през 1877—1878 г.

Свинтила, Владимир. Писмовната проза на Възраждането. — Импулс, № 5, 7, 19, 23, 28; 1, 15 февр., 10 май, 7 юни, 12 юли 1977.

Кореспонденцията на Захарий Зограф, Неофит Рилски, П. Р. Славейков, Стефан Й. Верковић, Любен Каравелов.

Стефанов, Христо. Съвременник на бъдещето [Христо Ботев]. — Пулс, № 11, 24 май 1977, с. 2.

Стефанова, Стефанка. Статистически анализ на абстрактните съществителни имена в публицистиката на Л. Каравелов и Хр. Ботев. — Бълг. ез., 1977, № 4, 310—317.

Танев, Методи. В ползу народу. Къде за първи път е честувано делото на Кирил и Методий? — Отеч. фронт, № 10036, 23 май 1977.

Таринска, Стефана. Ускорено развитие и исторически процес. — Лит. история, 1977, № 1, 16—17.

Тодоров, Деньо. Велик пример на родолюбие. 110 г. от смъртта на д-р Иван Селимински. — Сливенско дело (Сливен), № 94, 9 авг. 1977.

Тонов, Ангел. Христо Ботев и Адам Мицкевич. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 147—158.

Тонов, Ангел. Родоначалник на българската драма и театър. — Родна реч, 1977, № 1, 23—28.

За творчеството на Добри Войников.

Топалов, Кирил. Ценно издание на автобиографията на Софроний. — Пламък, 1977, № 12, 208—209.

За съв. изд. „Софроний Врачански. Жизнеописание", Ленинград, 1976.

Узунски, Георги. Добри Войников — човекът и творецът. — Шуменска заря (Шумен), № 5, 13 ян. 1977.

По повод откриването на къщата-музей „Добри Войников" в Шумен.

Фекелджиев, Иван. Пламенен родолюбец, публицист и поет. Сто г. от смъртта на Райко Жинзифов. — Родна реч, 1977, № 5—6, 60—63.

Фермanджиев, Никола. „Кат Русия няма втора. . ." 100 г. от написването на стихотворението „Вярата и надеждата на българина към Русия" от Петко Р. Славейков. — Труд, № 124, 1 юни 1977.

Фермanджиев, Никола. Хаджи Найден Йованович. Началникът на книжната търговия в българско. — Антени, № 18, 5 май 1977, с. 15.

Холевич, Йорданка. Син на своето време. 100 г. от смъртта на Райко Жинзифов. — Пламък, 1977, № 2, 150—152.

Христов, Христо. Паисий и неговата епоха. [Интервю]. — Веч. новини, № 7747, 11 ян. 1977.

Чемоданова, Марина. Към въпроса за просветителството на Васил Друмев. Според новооткрити документи в архивите на В. Търново и Силистра. — Лит. мисъл, 1977, № 6, 108—114.

Шунанов, Тодор. Комичното в езика на Каравеловата повест „Българи от старо време". — Бълг. ез. и лит., 1977, № 5, 52—56.

150 години от рождението на Петко Р. Славейков

Андонова, Нина. За народа — цял живот. — Нар. младеж, № 283, 30 ноем. 1977.

Андонова, Нина. Неуморен трибун. 150 г. от рождението на Петко Рачев Славейков. — Бълг. журналист, 1977, № 12, 18—21.

Журналистическата му дейност.

Анчев, Панко. Мотивът за смъртта в поезията на П. Р. Славейков. — Лит. мисъл, 1977, № 10.

Баева, Соня. Две поколения — две епохи. Петко и Пенчо Славейкови. — Лит. мисъл, 1977, № 10.

Бекирев, Христо. Неизвестно писмо на П. Р. Славейков. — Балк. знаме (Габрово), № 141, 25 ноем. 1977.

Съдържа и писмото му до Г. Груев от 2 май 1877 г.

Божилов, Божидар. Ярък, самобитен творец и общественик. — Раб. дело, № 33, 29 ноем. 1977.

Ботушаров, Христо. Страници от един живот. — Учит. дело, № 45, 6 дек. 1977, с. 8.

Въгленов, Михаил. Живот в движение. 150 г. от рождението на Петко Рачев Славейков. — Турист, 1977, № 11, 19—20.

Брадистилова, Маргарита. Българският театър през Възраждането. Родна реч, 1977, № 12, 6—10.

Георгиев, Любен. Тръбач на народните въздишки и ламтения. 150 г. от рождението на П. Р. Славейков. — Пламък, 1977, № 12, 103—114.

Джамбазов, Петър и Тамара Махрова. За някои непубликувани в България доклади и писма на П. Р. Славейков на руски език от времето на Освободителната война. — Ез. и лит., 1977, № 1, 71—78.

Димитров, Трифон Ал. Обаятелен учител и възпитател. 150 г. от рождението на П. Р. Славейков. — Нар. просв., 1977, № 8, 93—99.

Димитров, Трифон. Петко Рачов Славейков за българския възрожденски учител. По случай 150 г. от рождението му. — Нач. образование, 1977, № 11, 49—53.

Добрев, Иван. Петко Рачов Славейков — организатор на съгледвачите [по време на Освободителната война]. — Балк. знаме (Габрово), № 34, 18 март 1977.

Дончев, Николай. Светъл образ за всеки българин. — Кооп. село, № 276, 24 ноем. 1977.

Дюгмеджиева, Петя. Петко Р. Славейков. Преглед на лит.-крит. материали за него. — Библиотекар, 1977, № 10, 39—45.

Забележителна творческа личност. Тържествено събрание в столицата. — Раб. дело, № 326, 22 ноем. 1977.

Съдържа и писмото на Т. Живков до събранието.

Илиев, Илия П. 150-годишният дядо Славейков — вечен като народа си. — Поглед, № 48, 28 ноем. 1977, с. 10.

Койчева, Величка. Още веднъж за „старозагорския" период на поета. Септември (Стара Загора), № 141, 29 ноем. 1977.

Койчева, Величка. Петко Рачов Славейков в Стара Загора. 150 г. от рождението на поета и 100 г. от участието му в освобождаването на Стара Загора. — Хоризонт, 1977, № 1, 61—71.

Леков, Дочо. Неговите бунтове и заговори са негови стихотворения. — Нар. култ., № 48, 25 ноем. 1977, с. 7.

Минчева, Галина. Големият възрожденец през погледа на съвременниците си. — Нар. култ., № 49, 2 дек. 1977, с. 7.

Минчева, Галина. Свързан завинаги със съдбата на отечеството. — Зем. знаме, № 280, 29 ноем. 1977.

Михайлов, Камен. Първооткривател и първосъздател. — Отеч. фронт. № 10194, 29 ноем. 1977.

Михайлова, Стоянка. Семейството на Петко Славейков. — Жената днес, 1977, № 11, 4—5.

Мишев, Николай. Свобода. — Веч. новини, № 8021, 1 дек. 1977.

Начев, Венцеслав. Живот за отечеството. — Пулс, № 25, 6 дек. 1977, 1, 4.

150 години от рождението на П. Р. Славейков. — Септември, 1977, № 12, 131— 133, 137—143.

Съдържа спомени от Васил Кънев Беязов и Нано Иванов и обяснителните бел. на Стоянка Михайлова „Самоволен ратник на свободата на отечеството".

[150 години от рождението на П. Р. Славейков]. — Лит. фронт, № 48, 1 дек. 1977, с. 5.

Съдържа: Тончо Жечев. Син и пастир народен. — Панко Анчев. Проблемът за доброто и злото. — Благой Шаламанов. Трудно поприще.

Тотев, Петко. Живите да работят! — Антени, № 46, 16 ноем. 1977, с. 7.

Холевич, Йорданка. Фолклорът и хумористично-сатиричното начало в творчеството на П. Р. Славейков. — Септември, 1977, № 2, 189—202.

Христов, Христо. Големият възрожденец в Севлиево. — Балк. знаме (Габрово), № 137, 17 ноем. 1977.

Цонев, Светозар. Вграден в народното съзнание. — Нар. армия, № 8897, 29 ноем. 1977.

Янков, Николай. Младият П. Р. Славейков. — Деца, изкуство. 1977, № 6, 6—12.

Българска литература от Освобождението до Девети септември

Авджиев, Жельо. Българската литература след Освобождението (до Първата световна война). Студии и очерци. 2. изд. С., Наука и изкуство, 1977. 420 с. 1. изд. 1970

Българската критика за П. К. Яворов. [Сб. статии. С предг. от Боян Ничев]. С., Бълг. писател, 1977. 488 с.

Българската литература и народното творчество. [Сб. статии]. — Вж. Общи въпроси.

Иван Вазов. Сб. по случай 125 г. от рождението на писателя. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1976. 375 с.

Изд. на БАН. Инст. за лит. Ред. колегия: Стоян Каролев, Милена Цанева, Величко Вълчев.

Василев, Михаил. Българският разказ между двете световни войни. С., Наука и изкуство, 1977. 199 с. Библиогр. под линия.

Ганчева, Надя. Сергей Румянцев. Биогр. очерк. (2 прераб. изд.). С., БЗНС, 1977. 63 с. (Библ. Сдружени земеделци — револ. борци. 2).

1. изд. 1958.

Данчев, Пенчо. Обречени на безсмъртие. Ботев, Яворов, Смирненски, Вапцаров. [Лит.-крит. очерци]. С., Наука и изкуство, 1977. 144 с.

Дудевски, Христо. Максим Горки и нашите писатели. [Науч.-попул. очерк]. С., Наука и изкуство, 1977. 40 с. (Библ. на д-во Г. Кирков. Поредица Лит., изкуство, култура. 1977. 1). Библиогр. под линия.

Дудевски, Христо. Съветската литература в България. Връзки, влияния, типология. С., БАН, 1977. 198 с.

Елин Пелин в българската критика. [Сб. статии]. Състав. и ред. Петър Пондев. С., Бълг. писател, 1977. 631 с.

Елин Пелин и Йордан Йовков. Тяхното слово. [Статии, беседи, изказвания, интервюта]. Състав. и ред. Атанас Свиленов. Варна, Г. Бакалов, 1977. 212 с.

Зарев, Пантелей. Панорама на българската литература. В 5 т. (3) прераб. и доп. изд. Т. 2. С., Наука и изкуство, 1977. 591 с.

Зарев, Пантелей. Съвременност и наследство. [Теорет. и лит.-крит. очерци]. — Вж. Общи въпроси.

Илиев, Атанас. Литературно-критически и теоретически статии. С., Бълг. писател, 1976. 199 с., 1 л. портр.

Лит.-крит. статии за Ив. Шишманов, А. Константинов, Ат. Далчев, Е. Багряна и Г. Джагаров.

История на българската литература. В 4 т. С., БАН, 1962—1976.

Изд. на БАН. Инст. за лит. Глав. ред: Стойко Божков, Петър Динеков, Пантелей Зарев и Георги Цанев.

4. Българската литература от края на Първата световна война до Девети септември 1944 година. 1976. 932 с. с портр. и факс.

Под ред. на Пантелей Зарев (отг. ред.), Ефрем Каранфилов и Иван Сарандев. Библиогр. с. 884—902.

Йорданов, Христо. Българска партизанска поезия. [Науч.-попул. очерк]. С., Наука и изкуство, 1976. 48 с. (Библ. на д-во Г. Кирков. Поредица Лит., изкуство и култура, 1977, 2).

Кожухаров, Къню. Цанко Церковски. Биогр. очерк. (3. прераб. изд). С., БЗНС, 1977. 73 с. 16, 5 см (Библ. Сдружени земеделци — револ. борци. 1)

1. изд. 1956.

Колевски, Васил. Един е лозунгът! Съв. култура и развитието на духовния живот в България. С., Нар. просв., 1977. 152 с.

Константинова, Елка. Наблюдения над литературното развитие. С., Бълг. писател, 1977. 191 с.

Мартинов, Иван. Късове от моя живот. Спомени. С., Партиздат, 1977. 200 с.

Милев, Гео. Съчинения. В 3 т. Под ред. на Георги Марков и Леда Милева. С., Бълг. писател, 1975—1976.

3. Българска литература — творци и проблеми. Списание Пламък. Писма. 1976. 444 с. с. 5 л. ил.

Ничев, Драган. Профили и етюди. Лит.-крит. статии и портр. — Вж. Българска литература след 9 септември.

Освобождението 1878 и развитието на българската литература. [Сб. статии]. С., Български писател, 1977. 416 с.

Ред. и състав: Боян Ничев, Елка Константинова, Иван Цветков и Лидия Велева.

Петров, Здравко. Тръбачът. [Биогр. на Гео Милев]. С., Партиздат, 1977. 127 с. (Поредица Худож. - докум. биогр.).

Пондев, Петър. Българска художествена проза. [Лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1977. 653 с.

За Л. Каравелов, Ив. Вазов, З. Стоянов, А. Константинов, М. Георгиев, Й. Йовков и Чудомир.

Попиванов, Иван. Аспекти и образи. Избрани статии. — Вж. Общи въпроси.

Правчанов, Симеон. Обвинители и обвиняеми. Бълг. писатели — срещу полицията, буржоазния съд и реакцията. [Докум.-публицист. очерци]. С., Партиздат, 1977. 248 с. (Архивите са живи).

За А. Страшимиров, Ст. Михайловски, Хр. Ясенов, Г. Стаматов, Н. Вапцаров, Хр. Кърпачев, В. Воденичарски и Цв. Спасов.

Асен Разцветников, Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев в спомените на съвременниците си. С., Бълг. писател, 1976. 903 с.

Русалиев, Владимир. Мемоари. С., Бълг. писател, 1977. 159 с.

За А. Страшимиров, К. Христов, Ст. Чилингиров, Т. Траянов, Г. Райчев, Н. Ракитин, Е. Попдимитров, Н. Райнов, Г. Белев, Г. Милев, Н. Хрелков, А. Разцветников.

Сарандев, Иван. Пенчо Славейков. Естет. и лит.-крит. възгледи. С., Бълг. писател, 1977. 228 с.

Султанов, Симеон. Незавършени разговори. [Портр., очерци, лит. бележки]. С., Бълг. писател, 1976. 343 с.

Тотев, Петко. Алеко Константинов. [Творчески портр.]. (Ил. към „До Чикаго и назад" и „Бай Ганю" от Борис Ангелушев]. С., Нар. просв., 1977. 120 с., 8 л. ил. (Библ. Творч. портр.).

Шишманов, Иван Д. Иван Вазов. Спомени и док. С предг., добавки и бел. от Михаил Арнаудов. 2. доп. изд. С., Бълг. писател, 1976. 480 с.

1. изд. 1930.

Цанев, Георги. Среща с миналото. [Спомени]. С., Бълг. писател, 1977. 443 с., 8 л. портр. и ил.

* * *

Авджиев, Желю. Поетичен салют за Октомври. Хр. Смирненски и Великата октомвр. социалист. революция. — Пламък, 1977, № 11, 106—114.

Андреев, Коста. Бележит революционер и борец за марксистка история. По случай 110 г. от рождението на Георги Кирков. — Филос. мисъл, 1977, № 9, 113—121.

Анчев, Панко. В търсене на спасителните брегове. 90 г. от рождението на Емануил Попдимитров. — Пламък, 1977, № 11, 152—156.

Баева, Соня. Две поколения — две епохи. Петко и Пенчо Славейкови. — Вж. Българска литература през Възраждането.

Баз-Фотиаде, Лаура. Поглед върху Йовковия свят. — Пламък, 1977, № 5, 117—122.

Балабанова, Христина. Кратките форми на лирическата проза и отношението поезия — проза в българската литература от 20-те години на XX в. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 127—138.

Бенбасат, Алберт. Невероятните патила на Рачостояновите ръкописи. — Поглед, № 44, 31 окт. 1977, с. 10.

Блъскова, Малина. Редакторът Антон Страшимиров и литературният живот от началото на века. Поглед върху сп. „Наш живот" (1901—1902; 1906—1907; 1911—1912 г.) и „Наблюдател" (1910—1911). — Лит. мисъл, 1977, № 5, 160—172.

Бояджиев, Христо. Предвестникът на идващата пролет. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 52—56.

Историческата роля на Д. Полянов в бълг. лит., по повод 100-год. от рождението му.

Бъклова, Катя. Фейлетонистът Алеко Константинов. — Лит. мисъл, 1977, № 4, 62—81.

Вандов, Иван. Сърце, към подвиг устремено. Спомен за Цветан Спасов. — Нар. младеж, № 96, 23 април 1977.

Вапцарова, Бойка. Из „Летопис за живота и творчеството на Никола Вапцаров". По повод 35-год. от смъртта на поета. — Лит. мисъл, 1977, № 6, 89—107.

Вапцарова, Бойка. Последният ден на поета. . . В спомените на съпругата му. [Интервю]. — Лит. фронт, № 29, 21 юли 1977, с. 6.

Вапцарова Бойка. Той живееше в света на най-високата култура. 35 г. от разстрела на Никола Вапцаров. — Нар. култ., № 30, 22 юли 1977, с. 7.

Васевски, Камен. Дружбата на Гео Милев с Георги Шейтанов. В светлината на едно непубликувано писмо. — Пламък, 1977, № 1, 162—163.

Василев, Дженю. Литературните уроци на майстора. Пред 110-год. от рождението на Г. Кирков. — Бълг. журналист, 1977, № 2, 31—34, 42.

Василев, Дженю. Публицистиката на майстора. 110 г. от рождението на Г. Кирков. — Лит. мисъл, 1977, № 10, 73—89.

Василев, Дженю. Смехът на майстора. 110 г. от рождението на Георги Кирков. — Пламък, 1977, № 9, 168—178.

Василев, Михаил. Промени в художественото мислене. Наблюдения върху бълг. разказ в периода на Втората световна война. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 43—64.

Велева, Лидия. По някои въпроси на нашата литературна традиция. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 96—100.

Влайкова, Радка. Как баща ми работеше. Из спомените ми за Т. Г. Влайков. — Пламък, 1977, № 3, 122—124.

Гавазов, Георги. Велико Търново в творчеството на Иван Вазов. — Родна реч, 1977, № 7, 9—12.

Гавазов, Георги. Един забравен реалист. По случай 100 г. от рождението на писателя Стефан Руневски. — Читалище, 1977, № 11, с. 30.

Гайдаров, Кънчо. Писател с ярка гражданска позиция. 100 г. от рождението на Стефан Руневски. — Веч. новини, № 7928, 12 авг. 1977.

Ганева, Станимира. „Светлоструй“ и съветската литература. — Учит. дело, № 47, 20 дек. 1977, с. 8.

Георгиев, Георги К. Спомени за Борис Шивачев. По случай 75 г. от рождението му. — Нар. култ., № 13, 25 март 1977, с. 7.

Георгиев, Любен. „Какво ще кажем ние на младите сърца?“ Лириката на Николай Лилиев. — Хоризонт, 1977, № 1, 80—85.

Георгиев, Любен. Стоян Михайловски. Безпощадният изобличител и прорицател. — Родна реч, 1977, № 12, 11—15.

Герджикова, Мария. „По жицата“ на Йордан Йовков. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 5, 9—15.

Гичева, Наталия. Вместо есе за приятелите. — Поглед, № 32, 8 авг. 1977, с. 10.

Из личния архив на Константин Петканов.

Голев, Владимир. Вапцаров — един от върховете на българската социалистическа поезия. Слово, произнесено на тържественото заключително събрание в Благоевград на 18 дек. т. г. — Лит. фронт, № 51, 22 дек. 1977, 1, 6.

Големанов, Алеко. Поетът — учител на другите. Няколко месеца с Никола Вапцаров във в. „Литературен критик“. — Поглед, № 48, 28 ноем. 1977, с. 10.

Григоров, Георги М. Фронтовият хумористичен вестник „Часовой“. — Бълг. журналист, 1977, № 9, 26—27.

Давидов, Нешо. Научният подвиг на Иван Хаджийски. 70 г. от рождението му. — Ново време, 1977, № 9, 122—128.

Данчев, Пенчо. Никола Вапцаров — поет на българския народ и на човечеството. — Лит. фронт, № 50, 15 дек. 1977, 1—2.

Даскалова, Екатерина. Александър Блок и революционното изкуство на България. — Год. ВИТИЗ „Кр. Сарафов“, 17, 1977, 245—320.

Делла Гата, Луиджи. Предпоставки и първи прояви на символизма в българската поезия. — Пламък, 1977, № 3, 198—205.

Делла Гата, Луиджи. Теодор Траянов. [Прев. от итал.]. — Родна реч, 1977, № 9, 54—57.

Димков, Николай. Рачо Стоянов — актьор и театрален критик. — Театър, 1977, № 10, 30—32.

Димова, Татяна. Жената на Гео [Милев. Мила Гео Милева]. — Септември (Стара Загора), № 51, 28 апр. 1977.

Динеков, Петър. Две книги — два върха. Забележителна 50 год. [от излизането на „Старопланински легенди“ на Й. Йовков и „Вечната и святата“ на Е. Багряна]. — Лит. фронт, № 52, 29 дек. 1977, с. 2.

Добрев, Чавдар. Поет на социалните копнежи [Васил Карагьозов]. — Септември, 1977, № 9, 163—188.

Дончев, Николай. Малък спомен за Николай Хрелков. — Пулс, № 3, 1 февр. 1977, с. 10.

Дудевски, Христо. Октомври и българската литература (1917—1944). — Бълг. ез. и лит., 1977, № 4, 11—18.

Дудевски, Христо. Руската съветска литература у нас в годините между двете световни войни. — Лит. мисъл, 1977, № 10, 100—105.

Дудевский, Христо. У истоков болгаро-советских литературных взаимоотношений. — Болг. русист., 1977, № 5, 3—16.

Дяков, Васил. Идеи за учебния анализ на романа „Под игото“ [от Иван Вазов]. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 5, 46—51.

Елевтеров, Стефан. За изобразителните принципи в „Бай Ганьо“. — Пламък, 1977, № 1, 127—133.

Елевтеров, Стефан. Проблемът за единството на образа и единството на произведението в „Бай Ганьо“. — Лит. мисъл, 1977, № 4, 49—61.

Ескенази, Жак. Д. Благоев — популяризатор на Чернишевски в „Журнал Съвременний показател“. — Изв. Инст. истор. БКП, 36, 1977, 403—419.

Иванов, Петър П. Петър Иванов. [1877—1927]. .— Антени, № 5, 2 февр. 1977, с. 15.

Иванов, Славчо. Страници от дневника на Страшимир Кринчев. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 109—122.

Игов, Светлозар. Съветското изкуство в списание „Пламък“ на Гео Милев.— Пробл. изкуството, 1977, № 3, 9—14.

Инджева, Невяна. Въздействието на руското и съветското сценично изкуство в България в началото на 20-те години. — Пробл. изкуството, 1977, № 3, 3—8.

Кантарев, Константин. Из епистоларното наследство на Антон Страшимиров. — Изв. Държ. архиви, 33, 1977, 85—89.

Съдържа и текста на писмата.

Кантарев, Константин. Йордан Йовков: живот, страдание, творчество. — Ез. и лит., 1977, № 1, 80—85.

Каралеева, Любомира. Къс от живота на поета. — Веч. новини, № 8009, 17 ноем. 1977.

Кратки сведения за престоя на Никола Вапцаров в гр. Годеч през 1941 г.

Коларов, Радосвет. Между мрака и светлината. Наблюдения върху поемата на Ив. Вазов „Паисий". — Лит. мисъл, 1977, № 2, 85—100.

Коларов, Стефан. С хуманистичен порив. 90 г. от рождението на Владимир Мусаков. — Веч. новини, № 8004, 11 ноем. 1977.

Колевски, Васил. Критик марксист-ленинец [Иван Димов Хаджидимов]. — Пламък, 1977, № 9, 152—156.

Константинова, Елка. Някои проблеми на периодизацията на българската литература след Освобождението. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 83—95.

Котев, Любомир.Бележки върху ямболския литературен печат в миналото. — Нар. другар (Ямбол), № 79, 2 юли 1977.

Кралев, Крали. За историческите възгледи на Иван Хаджийски и тяхното методологическо значение. — Филос. мисъл, 1977, № 10, 99—111.

Кунчев, Божидар. Влияние, което трогва. — Родна реч, 1977, № 3, 43—47.

Творчески портрет на Александър Вутимски.

Ликова, Розалия. Основни художествени насоки в българската поезия през 20-те години. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 110—125; № 5, 59—80.

Ликова, Розалия. Рожба на революционния бунт. — Лит. фронт, № 10, 10 март 1977, с. 2.

Септемврийската лит. — отзвук на нашата револ. действителност.

Любенов, Любен. За римната схема на „Червените ескадрони" [от Хр. Смирненски]. — Лит. фронт, № 46, 17 ноем. 1977, с. 7.

Марковски, Георги. Препрочитайки „Песента на колелетата". Душата на твореца — голямата тема на Й. Йовков. — Нар. култ., № 42, 14 окт. 1977, с. 7.

Мартинов, Иван. Най-ярката звезда. — Пулс, № 20, 27 септ. 1977, с. 10.

Спомени за влиянието на съв. худож. лит. в миналото върху творческото оформяне на младия писател.

Масларов, Кирил. С будните вълнения на народните маси. 110 г. от рождението на Никифор Попфилипов. — Пиринско дело (Благоевград), № 72, 26 март 1977.

Масларов, Кирил. 110 години от рождението на Никифор Попфилипов (1867—1942). — Родопи, 1977, № 4, с. 16.

Минев, Димо. Кирил Христов и Пейо Яворов. Лит. влияния. — Родна реч, 1977, № 2, 49—53.

Младенова, Фани. Стиховете на Христо Смирненски — възторжена прослава на Октомври. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 4, 19—25.

Мързъкова, Ралица. Един прототип на герой на Йордан Йовков. — Наша родина, 1977, № 8, 30—31.

Неделчев, Георги. Учителят в ранното белетристично творчество на Антон Страшимиров. — Нар. просв., 1977, № 1, 101—103.

Нейчева, Донка. Жизнено, идейно и творческо сходство на поетите комунисти Никола Вапцаров и Атила Йожеф. — Родна реч, 1977, № 9, 58—59.

Ничев, Драган. Копнеж по красота [в творчеството на Йовков]. — Родна реч, 1977, № 1, 29—33.

Ничев, Драган. Литературните спорове нямат давност. 125 г. от рождението на Михалаки Георгиев. — Пламък, 1977, № 8, 150—157.

80 години от рождението на Васил Павурджиев. — Зем. знаме, № 229, 28 септ. 1977.

Съдържа: Владимир Топенчаров. Чист образ. — Христо Бързицов. Спомени за приятеля.

Остоич, Димитър. Борбата за ленинизиране на литературно-художествения фронт в България. — Изкуство, 1977, № 8, 4—6.

Охридски, Иван. Страници от следствено дело № 79 [за убийството на Гео Милев]. — Пламък, 1977, № 9, 174—178.

Павлов, Любомир. Димитър Благоев — основоположник на политиката на БКП в областта на художествената култура. — Изв. Инст. истор., 36, 1977, 35—82.

Панова, Снежина. Еволюция на комедийния жанр у нас от А. Страшимиров до Р. Стоянов. — Год. ВИТИЗ „Кр. Сарафов", 17, 1977, 205—244.

Пантелеева, Нина. Любовта като етичен проблем в поезията на Пенчо Славейков. — Лит. мисъл, 1977, № 5, 126—143.

Пантелеева, Нина. Полюсите на песимизма и вярата в поезията на Пенчо Славейков. — Ез. и лит., 1977, № 6, 11—21.

Парашкевов, Петър. Списание „Мисъл“ и детската литература. — Лит. мисъл, 1977, № 6, 51—70.

Пачев, Кирил. Комунистът в лириката на Вапцаров. — Родна реч, 1977, № 3, 9—12.

Петров, Здравко. Гео Милев между „Везни“ и „Пламък“. — Бълг. журналист, 1977, № 8, 20—22.

Попиванов, Димитър. Поезия на революцията. — Пламък, 1977, № 11, 138—143.

Отражението на Октомвр. революция върху творчеството на бълг. поети.

Попиванов, Иван. Естетическите категории героично и трагикомично [в белетристиката на Ив. Вазов].— Ез. и лит., 1977, № 4, 49—62.

Попиванов, Иван. Мотивът за революционните борби в цикъла на Пенчо Славейков „Харамии“. — Лит. мисъл, 1977, № 2, 101—107.

Попов, Константин. Художественото майсторство на Ив. Вазов в „Опълченците на Шипка“. — Ез. и лит., 1977, № 5, 71—76.

Първанова, Анастасия. Една малко известна Вазова драма [„Тиран“]. — Родна реч, 1977, № 5—6.

Радев, Иван. „Не само един от най-добрите наши литературни историци. . .“ 50 г. от смъртта на Боян Пенев. — Пламък, 1977, № 6, 182—186.

Радев, Христо К. Винаги с правдата и народа. 80 г. от рождението на Васил Павурджиев. — Лит. фронт, № 41, 13 окт. 1977, с. 3.

Радева, Мария. Философските и политическите възгледи на Иван Д. Шишманов. — Год. СУ., Истор. фак., 67, 1977, 167—198.

Радева, Пенка. Наблюдения върху лексиката на „Записки по българските въстания“. — Тр. Великотърн. унив. „Кирил и Методий“, 12, 1977, № 2.

Радонова, Мария. Грижата на Никола Вапцаров за най-младите. — Труд, № 278, 30 ноем. 1977.

Ризов, Владимир. По повод едно [непознато] Вапцарово стихотворение [„Скица“ от 1928 г.]. — Звезда (Кюстендил), № 32, 17 март 1977.

Ризов, Владимир. През погледа на един мемоарист. Бегли бел. за връзките на Кирил Христов с нашия край. — Звезда (Кюстендил), № 26, 3 март 1977.

Русакиев, Симеон. Новаторските търсения на Маяковски и развитието на българската поезия. — Ез. и лит., 1977, № 2, 49—52.

Русафов, Георги. Спомени за Георги Райчев. — Родна реч, 1977, № 2, 54—57.

Русев, Руси. Кирил Христов и Данте. — Филология, 1977, № 2, 75—79.

Сарандев, Иван. Литературен историк и строг ценител. Боян Пенев, неговата „История на новата бълг. лит.“ и новото ѝ издание.— Отеч. фронт, № 10100, 9 авг. 1977.

Сарандев, Иван. Матвей Вълев. — Родна реч, 1977, № 7, 40—43.

Семерджиев-Зеленика, Пано. Училищният инспектор Иван Вазов. Спомени по случай 127-год. от рождението на поета. — Нар. култ., № 28, 8 юли 1977,

Стаматов, Любомир. Д-р К. Кръстев — години на учение. — Лит. мисъл, 1977, № 5, 105—125.

„Старопланински легенди“ и „Вечната и святата“.—Труд, № 205, 3 септ. 1977.

Съдържа: Дарина Герова. „Нещичкото“ на Йовков. — Елисавета Багряна. „Кога са минали 50 години?“ [Интервю].

Стойчев, Стойчо. Незабравимият Иван Хаджихристов. 85 г. от рождението на поета. [Спомени]. — Хоризонт, 1977, № 1, 94—99.

Стоянов, Румен. Разказ от Алеко Константинов, отпечатан в Бразилия през 1915 година. — Пламък, 1977, № 1, 134—135.

Танев, Димитър. Еманоил Попдимитров и Константин Балмонт. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 130—134.

Тахов, Георги. Живите гласове на Светослав Минков. 75 г. от рождението на писателя. — Лит. фронт, № 10, 10 март 1977, 4—5.

Тенев, Любомир. Моята единствена среща с Николай Хрелков. — Септември, 1977, № 11, 128—134.

Тодоров, Николай. Захари Стоянов и идеята за Балканска федерация. — Истор. преглед, 1977, № 2, 59—62.

Тонов, Ангел. Белетристът Т. Г. Влайков. — Пламък, 1977, № 3, 125—131.

Тонов, Ангел. Силата и вдъхновението на сатирика. 50 г. от смъртта на Стоян Михайловски. — Пламък, 1977, № 4, 134—138.

Траянов, Теодор. Из непубликувани писма [на поета]. — Лит. фронт, № 7, 17 февр. 1977, с. 5.

Ферманджиев, Никола. Най-популярната българска песен [„Тих бял Дунав. . .“ от Ив. Вазов]. — Родна реч, 1977, № 5—6, 87—91.

Хаджикосев, Симеон. Към естетиката на българския символизъм. — Лит. мисъл, 1977, № 5, 81—104.

Цанева, Милена. Лирически патос и художествена структура. „Кочо“ или „Защитата на Перущица“ от Ив. Вазов. — Лит. мисъл, 1977, № 9, 80—89.

Цветков, Иван. Вапцаров и българската поетична традиция. — Септември, 1977, № 12, 191—196.

Цонев, Никифор. За литературното наследство на един партизанин [Моню Иванов Минев]. — Лит. фронт, № 36, 8 септ. 1977, с. 7.

Чакалова, Лариса. Алеко Константинов в Украйна. — Бълг.-съв. дружба, 1977, № 1, с. 23.

Чакалова, Лариса. Иван Вазов в Свищов [през втората половина на 1877]. — Жената днес, 1977, № 6, 6, 19.

Чернокожев, Вихрен. Пенчо Славейков в непубликувани писма на Мара Белчева. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 146—150.

Съдържа и текста на писмата.

Чирпанлиев, Стефан. Псевдонимите на Захари Стоянов. — Ез. и лит., 1977, № 2, 30—43.

Янева, Катя. Мара Белчева. — Родна реч, 1977, № 5—6, 64—67.

Янчев, Тодор. В борба с духовната самота. 80 г. от рождението на Емануил Попдимитров. — Лит. Фронт, № 46, 17 ноем., с. 6.

100 години от рождението на Елин Пелин

Богданов, Иван. „Ако образът не е разцъфнал. . .“ — Поглед, № 30, 25 юли 1977, с. 5.

Боев, Петър. Фотографски образи на героите на Елин Пелин. По повод 100 г. от рождението му. — Бълг. фото, 1977, № 4, 14—15.

Бошнаков, Димитър К. „Благодарен съм на руските си учители“ — Антени, № 30, 27 юли 1977, с. 6.

Елин Пелин, рус. лит. и съв. читател.

Бошнаков, Д. К. В сърцата на милионите. [Библиогр.-статист. справка]. — Веч. новини, № 170, 29 юли 1977.

Бошнаков, Димитър К. Елин Пелин и руската литература. 100 г. от рождението му. — Бълг.-съв. дружба, 1977, № 8, с. 25.

Бошнаков, Димитър К. Литературното наследство на Елин Пелин всред българския и чуждестранния читател. [Библиогр. преглед]. — Библиотекар, 1977, № 5, 22—25.

Бошнаков, Димитър К. С младенчески жар към голямата литература. — Нар. младеж, № 161, 9 юли 1977.

Бръзицов, Христо Д. Отломки от спомени за Елин Пелин. — Труд, № 216, 17 септ. 1977.

Бучков, Любомир. Недовършената повест на писателя „Нечиста сила“. — Соф. правда (София), № 111, 23 септ. 1977.

Вдъхновен летописец на българското село. — Зем. знаме, № 178, 30 юли 1977.

Съдържа: Елка Константинова. Елин Пелин и българската литература. — Надя Трайкова и Коста Радев. Скици от Байлово. — Виолета Божилова. Последни срещи с родното село. — Димитър К. Бошнаков. В родината и по света.

Генов, Кръстьо. Народен и световен. 100 г. от рождението на Елин Пелин. — Веч. новини, № 7971, 3 окт. 1977.

Генов, Кръстьо. Национални и общочовешки измерения на таланта. — Отеч. фронт, № 10092, 30 юли 1977.

Георгиев, Любен. В света на Елинпелиновите герои. — Родна реч, 1977, № 5—6, 28—33.

Георгиев, Любомир. Елин Пелин и съвременният читател. — Библиотекар, 1977, № 5, 19—22.

Гетов, Георги. Разрушение на патриархалния бит в повестта „Гераците“. — Родна реч, 1977, № 5—6, 24—28.

Даскалов, Ст. Ц. Нане Стоичковите синове. С Елин Пелин при пернишките миньори. — Труд, № 229, 1 окт. 1977.

Даскалов, Ст. Ц. Срещи с Елин Пелин. — Лит. фронт, № 40, 6 окт. 1977, с. 5.

Димов, Димо. Пунктуация на разказа „На браздата“ [от Елин Пелин]. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 3, 30—33.

Елин Пелин. 1877—1977. — Нар. култ., № 31, 29 юли 1977, 1—7.

Съдържа: Ефрем Каранфилов. Поетичният свят на Елин Пелин. — Катя Йорданова. Класикът и съвременникът. — Катя Димитрова. При дъщерята на писателя.

Зарев, Пантелей. Безсмъртен — днес и утре. [Доклад]. — Лит. фронт, № 40, 6 окт. 1977, с. 2.

Израснал от народа, сраснал се с народа. — Нар. армия, № 8795, 30 юли 1977.

Съдържа: Ефрем Каранфилов. Гордост на нашата литература. — Димо Йорданов. В Байлово сега. . . — Георги Караславов. — Другият връх. . .

Класик на българската литература. — Раб. дело, № 210, 29 юли 1977.

Съдържа: Георги Данев. Бележит творец на словото. — Велиана Христова. „Байлово се казва моето село. . .“ — Д. К. Бошнаков. Наш и световен.

Коларов, Радосвет. Бележки към поетиката на Елин Пелиновия разказ. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 9—31.

Костова, Наталия Ст. Силата на реализма. Елин Пелин и В. Г. Короленко. — Лит. фронт, № 34, 25 авг. 1977, с. 7.

Лозински, Иван. Елин Пелин в украинска трактовка. — Ез. и лит., 1977, № 6, 52—56.

Мешеков, Иван. Елин Пелин. Фрагменти от непубликувана крит. студия. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 9—31.

Начева, В. Сюжетите на Байлово. — Отеч. фронт, № 10088, 26 юли 1977.

Неделчев, Георги. „На браздата“ [от Елин Пелин]. Опит за сюжетно-композиционен анализ. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 3, 15—20.

Петров, Ивайло. Няколко думи за Елин Пелин. — Лит. фронт, № 3, 20 ян. 1977, с. 5.

Русев, Пеньо. Жанровата система у Елин Пелин. — Ез. и лит., 1977, № 3, 1—13.

Русев, Руси. Елинпелиновият превод на „Гарванът на Едгар По. — Ез. и лит., 1977, № 6, 56—58.

Русев, Руси. Поетичните опити на Елин Пелин. — Ез. и лит, 1977, № 2, 57—63.

Русинов, Русин. Работата на Елин Пелин над езика в повестта „Гераците“. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 32—49.

Стаматов, Паскал. Художник на българското село. 100 г. от рождението на Елин Пелин. — Читалище, 1977, № 9, 18—19.

Станчев, Лъчезар. Докосване до майстора. — Раб. дело, № 211, 30 юли 1977.

100 г. от рождението на Елин Пелин. — Ехо, № 31, 29 юли 1977.

Съдържа: Боян Болгар. Диалог в Байлово. — Григор Угаров. Шопската Ясна поляна.

100 години от рождението на Елин Пелин. — Кооп. село, № 179, 31 юли 1977.

Съдържа: Георги М. Григоров. Къс от хубавата българска земя. — Петър Андасаров. Присъствие в бъдещето. — Д. К. Бошнаков. В родината и по света.

100 години от рождението на Елин Пелин. — Лит. фронт, № 29, 21 юли 1977, 1—3.

Съдържа: Емилиян Станев. За Елин Пелин. — Тончо Жечев. Дълг пред делото на писателя. — Георги Тахов. Два лъва от червена глина. Д. К. Бошнаков. На 48 езика. — Огнян Сапарев. Елин Пелин и проблемите на комичното. — Божидар Божилов. Бегъл спомен. — Асен Босев. Последно пътуване. — Йордан Тодоров. Непубликувани писма.

100 години от рождението на Елин Пелин. — Пламък, 1977, № 7, 127—143.

Съдържа: Георги Караславов. Вдъхновен творец. — Елка Константинова. Уроците на Елин Пелин. — Рашко Сугарев. Лози без манастири. — Росен Босев. На чашка кафе с Елин Пелин. — Георги Струмски. И за младото многочислено войнство. — Любен Георгиев. Сраснат с народната съдба.

Сто години от рождението на Елин Пелин. — Септември, 1977, № 7, 5—58.

Съдържа: Емилиян Станев. За Елин Пелин. — Камен Калчев. Две случки. — Анна Каменова. На едно литературно четене. — Асен Босев. Елинпелиновско внимание. — Калина Малина. Едно дългогодишно приятелство. — Димитър Симидов. Добронамерен, отзивчив. . . — Недялко Месечков. Познавах го и такъв. . . — Димитър Стоевски. Най-свидният автограф. — Иван Цветков. Поетичният реализъм на Елин Пелин. — Кръстьо Куюмджиев. Българският рай.

[Сто години от рождението на Елин Пелин]. — Труд, № 175, 30 юли 1977.

Съдържа: Весела Джерекарова. Правдив, силен, мъдър. — Любомир Стойков. На една софийска улица помнят и разказват. . .

100 години от рождението на Елин Пелин. — Учит. дело, № 27, 6 юли 1977, с. 8.

Съдържа: Мила Чуклева.,,. . . Народното учителство, с което съм сроден завинаги". — Стоян Чакъров. Байловският сладкодумец. — Мария Бояджиева. Мъдрото слово на бащата.

Стоев, Никола. Неизвестни сведения за герои от произведения на писателя. Пред 100 г. от рождението на Елин Пелин. — Нар. младеж, № 67, 20 март 1977.

Тахов, Георги. Две непубликувани писма на Елин Пелин. — Лит. фронт, № 30, 28 юли 1977, с. 6.

Тахов, Георги. Родословното дърво на Елин Пелин. — Веч. новини, № 7018, 1 авг. 1977.

Тотев, Петко. Три повода за размисли върху прозата на Елин Пелин. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 3, 3—14.

Художник на правдата и красотата. — Нар. младеж, № 179, 30 юли 1977.

Съдържа: Добри Жотев. Среща с една епоха. — Маргарита Петринска. „Излял си му душата". — Димитър Ц. Братанов. Пред антифашистката младеж. — Михаил Топалов. В дома на Елин Пелин.

Янев, Симеон. Колкото за своето време, толкова и за бъдещето. Богато худож. наследство. — Веч. новини, № 7904, 15 юли 1977.

100 години от рождението на П. К. Яворов

Данчев, Пенчо. Яворов. — Септември, 1977, № 12, 11—83.

Костадинова, Магдалена. Аспекти в интимната лирика на Яворов. Бълг. ез. и лит., 1977, № 6, 9—15.

Конова, Дора. Неизвестни страници [за П. К. Яворов]. Спомени. — Труд, № 10—16, 13—20 ян. 1977.

Младенов, Цанко. „Градушка" — една епико-драматична творба. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 6, 3—8.

Недялков, Христо. Как се запознах с Георги Венедиков. — Пламък, 1977, № 1, 165—168.

Спомени на Георги Венедиков за револ. дейност на П. К. Яворов.

Недялков, Христо. Неосъществени драматични замисли на П. К. Яворов. Сто години от рождението на поета. — Ез. и лит., 1977, № 6, 59—66.

Памуков, Стефан. Фрагменти от портрета на Яворов. — Отеч. глас (Пловдив), № 10161—11078; 14—24 дек. 1977.

Фурнаджиева, Елена. Произведенията на П. К. Яворов в България. Към 100-год. от рождението на поета. — Библиотекар, 1977, № 11, 37—40.

Хлебарова, Златана. Яворов за брака и семейството. Неизвестни бележки на поета от личната му библиотека. — Отеч. фронт, № 10177, 9 ноем. 1977.

Хлебарова, Златана. Яворов и символизмът. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 6, 16—24.

90 години от рождението на Димчо Дебелянов

Георгиев, Любен. Елегичният свят на Димчо Дебелянов. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 3—19.

Казакова, Любка. Със светла вяра. — Нар. армия, № 8701, 9 апр. 1977.

Лазаров, Владимир А. Той загина при първата атака. [Спомени]. — Отеч. фронт, № 9999, 8 апр. 1977.

Лазаров, Лазар. Две страници от ученически споменик. — Лит. фронт, № 13, 31 март 1977, с. 5.

Съдържа и ориг. на стихотворението „Самотници" от Димчо Дебелянов в албума на Надежда Георгиева-Николчева.

Лазаров, Лазар. Ще живея ли? Димчо Дебелянов войник от 4-та рота, 22 полк. [Спомени]. — Бълг. воин, 1977, № 4, 28—29.

Михайлов, Стефан. Скритите вопли на Димчо Дебелянов. — Родна реч, 1977, № 4, 8—11.

Монова, Илиана. Страданията на поета. Към поетиката на Димчо Дебелянов. — Ез. и лит., 1977, № 5, 60—66.

Най-чистият песенник. — Нар. младеж, № 84, 9 апр. 1977.

Мисли на Михаил Василев и Петър Караангов за Д. Дебелянов.

Неделчев, Михаил. Извор на вдъхновение. — Труд, № 83, 9 апр. 1977.

Петров, Здравко. Поетът с дрехите изтрити. 90 г. от рождението на Димчо Дебелянов. — Септември, 1977, № 3, 201—213.

Попиванов, Иван. Лирическият свят на Димчо Дебелянов. — Нар. култ., № 15, 8 апр. 1977, с. 7.

Попиванов, Иван. Романтик и мечтател. — Зем. знаме, № 84, 9 апр. 1977.

Северски, Цветан. Изпитът. 90 г. от рождението на поета Димчо Дебелянов. — Веч. новини, № 7813, 29 март, 1977.

Стефанов, Христо. Димчо Дебелянов в развитието на българската поезия. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 20—36.

Стефанов, Христо. За зора огнеструйна копнея. . . — Пулс, № 8, 12 апр. 1977, 1, 2.

90 години от рождението на Димчо Дебелянов. — Кооп. село, № 83, 8 апр. 1977. Съдържа: Петър Динчев. Нежен и задушевен лирик. — Димитър Бошнаков. Достойно място.

Хаджикосев, Симеон. Пленник на красотата и доброто. 90 г. от рождението на Димчо Дебелянов. — Лит. фронт, № 13, 31 март 1977, 1, 3.

Цанев, Иван. Нежен лирик и мечтател, — Раб. дело, № 99, 9 апр. 1977.

80 години от рождението на Асен Разцветников

Велчев, Петър. Войник на милостта и любовта. 80 г. от рождението на Асен Разцветников. — Септември, 1977, № 11, 152—156.

Великов, Димитър. Изстрадана истина. — Учит. дело, № 43, 22 ноем. 1977, с. 8.

Зидаров, Камен. Майстор на поетическото слово. — Раб. дело, № 318, 14 ноем. 1977.

Киров, Иван. Книги, написани за хората. — Нар. младеж, № 270, 14 ноем. 1977.

Кръзов, Георги. Спомен за Асен Разцветников. — Септември, 1977, № 5, 204—211.

Ликова, Розалия. За „жертвените клади“ на една поезия. — Лит. фронт, № 47, 24 ноем. 1977, с. 7.

Михайлова, Гергана. Мойто сърце е от болка разкъсано. 80 г. от рождението на Асен Разцветников. — Пламък, 1977, № 10, 127—131.

Николова, Видка. Онова, което дава смисъл. 80 г. от рождението на Асен Разцветников. — Родна реч, 1977, № 8, 33—38.

Радевски, Христо. Един от нашите революционни поети. — Труд, № 273, 24 ноем. 1977.

Цанев, Иван. Вълнуваща българска образност. — Отеч. фронт, № 10181, 14 ноем. 1977.

Българска литература след Девети септември

Арнаудова, Искра. Михаил Арнаудов — човекът и ученият. Лит. анкета и характеристика. С., Наука и изкуство, 1977. 163 с., 8 л. портр. и факс.

Беляева, Сабина. Преображенията на героя в [българската белетристика]. С., Бълг. писател, 1977. 151 с.

Бенчев, Минко. Общуване с поезията. [Лит.-крит. очерци]. С., Нар. младеж, 1976. 208 с.

Бумбалов, Любен. Илия Волен. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1976. 176 с., 2 л. ил.

Генов, Кръстьо. Асен Босев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1977. 101 с., 2 л. ил.

Димков, Николай. Атанас Смирнов. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1977. 68 с., 2 л. ил.

Добрев, Чавдар. Време и творци. [Лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1976. 403 с.

За А. Гуляшки, П. Вежинов, Б. Райнов, Ив. Петров, Ал. Обретенов, Л. Тенев, Ат. Натев и В. Озеров.

Зарев, Пантелей. Съвременност и наследство. [Теор. и лит.-крит. очерци].— Вж. Общи въпроси.

Илиев, Атанас. Литературно-критически и теоретически статии. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Георги Караславов. Изследвания, посветени на 70-год. му. С., БАН, 1976. 298 с., 1 л. портр.

Изд. на БАН. Инст. за лит. Ред.: Стойко Божков, Георги Димов и Васил Колевски. Библиогр. под линия.

Кирков, Димитър. Позиции и творчество. С., Бълг. писател, 1977. 152 с. (Проблеми на съвр. бълг. лит.)

Коларов, Стефан. Младен Исаев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1977. 163 с., 2 л. снимки

Библиогр., с. 159—161

Колевски, Васил. За литературата на социалистическия реализъм. [Сб. статии]. — Вж. Общи въпроси.

Константинова, Елка. Георги Караславов. [Творч. портр.]. С., Нар. просв., 1977. 104 с., 8 л. порт., ил. и рис. (Библ. Твор. портр.)

Куюмджиев, Кръстьо. Критика и литературен живот. [Лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1977. 256 с.

Натев, Атанас. Залежи в познатото. [Лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1977. 200 с.

Ничев, Драган. Профили и етюди. Лит.-крит. статии и портр. С., Нар. младеж, 1977. 133 с.

Панова, Снежина. Смях и присъда. Тенденции в развитието на съвр. бълг. комедия. С., Бълг. писател, 1977. 256 с. (Проблеми на съвр. бълг. лит.)

Сарандев, Иван. Емилиян Станев. [Разговори, беседи]. С., БАН, 1977, 180 с. с портр. и снимки (Лит. анкети).

Спасов, Иван. Изображение и конфликти. Лит.-крит. студии и очерци [за съвр. бълг. лит]. С., Бълг. писател, 1976. 288 с.

Струмски, Георги. Имаше един вълшебник [Ангел Каралийчев. Спомени]. С., Бълг. писател, 1976. 207 с., 8 л. портр. и факс.

Султанов, Симеон. Незавършени разговори. [Портр., очерци, лит. бележки]. — Вж. Българска литература от Освобождението до Девети септември.

Съвременната тема и литературният процес. Материали от III нац. конф. на СБП. 28—29 ноем. 1974 г. С., Бълг. писател, 1976. 231 с.

Ред. колегия: Камен Калчев, Николай Христозов и Емилия Прохаскова.

Танев, Димитър. Срещи с младата проза. [Лит.-крит. очерци]. С., Бълг. писател, 1976. 124 с. (Проблеми на съвр. бълг. лит.).

Тенев, Любомир. Те в пространството на сцената. [Очерци]. С., Бълг. писател, 1977. 231 с.

За К. Зидаров, Л. Стрелков, О. Василев, Г. Караславов, Д. Димов, М. Величков, Ив. Пейчев, Г. Джагаров, Др. Асенов, Ив. Радоев и Й. Радичков.

Тонков, Петър. Иван Мирчев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1977. 160 с., 2 л. портр. и снимки

Тошков, Михаил. Ламар. [Разговори и беседи]. С., БАН, 1977. 274 с., 12 л. портр. и снимки (Лит. анкети)

Хаджикосев, Симеон. Критически пристрастия. [Сб. лит.-крит. статии]. С., Бълг. писател, 1977. 219 с.

За Ламар, Ал. Геров, П. Стефанов, П. Караангов, А. Германов, Ив. Давидков, Ем. Станев, Г. Стоев, Й. Радичков и И. Петров.

Хайтов, Николай. Надникване в съкровеното. [Интервюта]. Варна, Г. Бакалов, 1977. 172 с.

Чаталбашев, Георги. Изповедите. [Интервюта с бълг. писатели]. С., Нар. младеж, 1976. 135 с. с портр. (Библ. Светлина. Кн. за естет. възпитание на младежта).

За В. Андреев, Е. Багряна. О. Василев, П. Вежинов, Д. Габе, М. Ганчев, Ал. Геров, А. Гуляшки, Д. Дамянов, Г. Джагаров, Бл. Димитрова, Т. Жечев, Д. Жотев, П. Зарев, М. Исаев, Д. Казасов, К. Калчев, Е. Каранфилов, Ламар, Е. Манов, Д. Овадия, П. Матев, В. Попов, З. Петров, Ст. Продев, Р. Ралин, С. Сивриев, Е. Станев, Г. Стоев, К. Странджев и Н. Хайтов.

Янев, Симеон. Тенденции в съвременната проза. С., Бълг. писател, 1977. 247 с.

Библиогр. под линия.

* * *

Ангелов, Яни. С патоса на новото време. Виринея Вихра на 75 г. — Лит. фронт, № 3, 20 ян. 1977, с. 3.

Андонова, Нина. Публицистика, устремена към бъдещето. — Бълг. журналист, 1977, № 9, 15—18.

Портрет на журналиста Славчо Васев.

Андонова, Нина. Свидетелство за творческо развитие. Представяме белетриста Росен Босев. — Нар. младеж, № 80, 4 апр. 1977.

Анчев, Ангел. Поэтические традиции Толстого и Достоевского и современный болгарский роман [в творчестве Д. Димова, Д. Талева, и Е. Станева]. — Болг. русист., 1977, № 2, 15—25.

Арабаджиев, Димо. Недялко Месечков. — Нар. армия, № 8907, 10 дек. 1977.

Военно-патриотичната тематика в творчеството на писателя.

Аржентински, Иван. С борчески и социален патос. 70 г. от рождението на Крум Вълков. — Раб. дело, № 53, 22 февр. 1977.

Атанасова, Надежда. Гражданският патос на таланта [Орлин Василев]. — Театър, 1977, № 7, 33—34.

Атанасова, Надежда. По повод на няколко нови български пиеси. Достойнства и слабости. — Театър, 1977, № 6, 6—13.

Атанасова, Цветанка. Минко Николов. По повод десет год. от смъртта му. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 20—36.

Атанасова, Цветанка. Новаторски черти в септемврийската лирика на Никола Фурнаджиев. — Родна реч, 1977, № 7, 34—39.

Балабанова, Христина. Поетическа образност и новаторство. Незвал, Есенин, Фурнаджиев. — Ез. и лит., 1977, № 3, 26—35.

Барух, Арманд. Поет монументалист. Още нещо за Венко Марковски. — Лит. фронт, № 42, 20 окт. 1977, с. 3.

Беновска, Милена. Творчеството на Елисавета Багряна и фолклорът. — Бълг. фолклор, 1977, № 2, 62—66.

Разговор с поетесата.

Благоева, Йорданка. Вторият живот на публициста. — Бълг. журналист, 1977, № 11, 21—24.

Творчески портрет на публициста Богомил Нонев.

Близнакова, Красимира. Михаил Величков. — Театър, 1977, № 12, 8—10.

Творчески портрет на драматурга, по повод 60-год. му.

Богданова, Виолета. Прототипове и характери в „Железният светилник" на Димитър Талев. — Бъл. ез. и лит., 1977, № 5, 16—24.

Божилов, Божидар. Бай Николай [Райнов. Спомени]. — Лит. фронт, № 15, 14 апр. 1977, с. 3.

Божилов, Божидар. Болка по другаря. 10 г. от смъртта на Йордан Милтенов. — Лит. фронт, № 51, 22 дек. 1977, с. 6.

Божилов, Божидар. Пантелей Матеев — поетът и гражданинът. — Септември, 1977, № 12, 216—224.

Божилов, Божидар. Спомен за поета. 10 г. от смъртта на Владимир Башев. — Лит. фронт, № 48, 1 дек. 1977, с. 4.

Боздуганов, Никола. Творецът Валери Петров. — Читалище, 1977, № 9, 23—24.

Бонев, Кръстьо. Иван Мирчев. — Родна реч, 1977, № 4, 35—38.

Бояджиев, Николай. Възторжен барабанчик на Родината. — Читалище, 1977, № 1, 29—30.

За поезията на Пеньо Пенев.

Бояджиева, Ваня. Антифашистката тема в най-новата ни драматургия. — Родна реч, 1977, № 1, 34—38.

Василев, Михаил. Поетите на четиридесетте години и съвременната поезия. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 32—51.

Василев, Михаил. Светлата приказка на детството. — Учит. дело, № 3, 18 ян. 1977, с. 8.

Творчески портр. на поета Валери Петров.

Василев, Орлин. Влияние и влияние. — Лит. фронт, № 13, 31 март 1977, 1, 5.

Влиянието на рус. и съв. лит. върху творчеството на писателя.

Орлин Василев [1904—1977]. — Библиотекар, 1977, № 5, 46—52.

Василев, Цочо. Спомени за приятеля. — Пламък, 1977, № 2, 156—163.

За Минко Николов.

Велков, Пелин. От чистите извори. — Пламък, 1977, № 3, 174—176.

Мисли по повод 70-год. му.

Веселинов, Георги. Горчив смях и най-светли надежди. 70 г. от рождението на поета Крум Вълков. — Кооп. село, № 44, 22 февр. 1977.

Веселинов, Георгий. Неустанный радетель братской дружбы (К 70-летию со дня рождения Ангелла Тодорова). — Болг. русист., 1977, № 1, 83—86.

Вучков, Юлиан. Герои и конфликти в драматургията на Орлин Василев. — Септември, 1977, № 1, 211—225.

Вучков, Юлиан. Драматургията на Георги Караславов. — Театър, 1977, № 1, 7—15.

Вучков, Юлиан. Пиеси за далечното минало. Камен Зидаров. По случай 75 г. от рождението му. — Театър, 1977, № 9, 11—19.

Ганов, Христо. До сетен дъх. . . и по-нататък. — Младеж, 1977, № 1, 53—55.

За лириката на Георги Константинов.

Георгиев, Любен. Ангел Каралийчев за себе си. — Лит. фронт, № 2, 13 ян. 1977, с. 3.

Георгиев, Любен. Две пътувания с Никола Фурнаджиев [Спомени]. — Пулс, № 7, 29 март 1977, с. 7.

Георгиев, Любен. Загадките на празничността. — Лит. фронт, № 50, 15 дек. 1977, с. 3.

Лиана Даскалова на 50 г.

Гергицов, Крум. Лозан Стрелков. — Родна реч, 1977, № 2, 40—43.

Гетов, Георги. Бойното поле на белетриста [Рангел Игнатов]. — Деца, изкуство, 1977, № 6, 17—20.

Гетов, Георги. Сърце на воин и мечтател. Поетът Матей Шопкин. — Нар. младеж, № 23, 28 ян. 1977.

Григоров, Георги М. Българските писатели през първия период на Отечествената война. — Пламък, 1977, № 5, 132—136.

Григоров, Георги М. Ефрем Каранфилов. — Нар. армия, № 8758, 17 юни 1977.

Творчески портр. на писателя.

Григоров, Крум. Жизненият сок. — Раб. дело, № 105, 15 апр. 1977.

Темата за селото в творчеството на писателя.

Григоров, Крум. Първи стъпки [Спомени]. — Лит. фронт, № 10, 10 март 1977, с. 5.

Григорова, Людмила. Ефрем Каранфилов — майстор на психологическия портрет. — Родна реч, 1977, № 2, 46—48.

Гърнева, Емилия. Една сутрин с писателя. Пелин Велков на 70 г. — Отеч. фронт, № 9981, 18 март 1977.

Гьорова, Севелина. Новите лица на съвременника [в българската драматургия]. — Веч. новини, № 7794, 7 март 1977.

Давидков, Иван. Пътуване към хората и към себе си. — Лит фронт, № 40, 6 окт. 1977, с. 3.

Димитър Гулев на 50 г.

Дамянов, Дамян П. Златен август, поете! — Лит. фронт, № 37, 15 септ. 1977, с. 3.

Найден Вълчев на 50 г.

Дечева, Нели. „Нови открития" за Ламар? — Пулс, № 24, 22 ноем. 1977, с. 15.

Джамбазки, Христо. Христо Радевски и съветската поезия. Спомени. — Лит. мисъл, 1977, № 10, 106—108.

Динеков, Петър. Фолклорът и творчеството на Н. Хайтов и Йорд. Радичков. — Бълг. фолклор, 1977, № 3, 3—16.

Добрев, Чавдар. В този прекрасен свят. . . — Септември, 1977, № 4, 181—196.

Творческото развитие на поета Иван Радоев.

Добрев, Чавдар. Времето е надежда. — Пламък, 1977, № 6, 111—118; № 7, 172—181.

За поетическото творчество на Любомир Левчев.

Добрев, Чавдар. Никола Ланков и пролетарската ни поезия. По случай 75 г. от рождението на поета. — Нар. култ., № 12, 18 март 1977, с. 7.

Добрев, Чавдар. Почакай, слънце. — Пламък, 1977, № 1, 112—122.

Поетичното творчество на Дора Габе от последното десетилетие.

Добрев, Чавдар. Проблеми на [съвременната] историческа драматургия. — Ново време, 1977, № 11, 49—61.

Добрев, Чавдар. Ранният Атанас Далчев: преодоляване на символистичната поетика. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 55—71.

Добрев, Чавдар. Силата на смеха и сатиричното изобличение [в съвременната ни драматургия]. — Раб. дело, № 154, 3 юни 1977.

Дончев, Николай. Поет, белетрист, драматург. — Лит. фронт, № 17, 28 апр. 1977, с. 3.

Георги Караиванов на 80 г.

Доспевска, Нели. Младият Димитър Димов. — Пулс, № 18, 30 авг. 1977, с. 10.

Дудевски, Христо. Кръстьо Кръстев. — Нар. армия, № 8802, 7 авг. 1977.

Военно-патриотичната тематика в творчеството на писателя.

Дудевски, Христо. Николай Павлов. — Нар. армия, № 8663, 24 февр. 1977.

Военно-патриотичната тематика в творчеството на писателя.

Евтимова, Румяна. Болгарско-белорусские связи в области литературоведения. — Болг. русист., 1977, № 3, 3—10.

Еленков, Константин. Завършек на крупно научно дело. — Лит. мисъл, 1977, № 5, 19—26.

По повод излизането на т. V от „Панорама на българската литература“ от П. Зарев.

Еленков, Константин. Поетическо мислене и творческо самосъзнание у младите. — Лит. фронт, № 37, 15 септ. 1977, 1, 3.

Еленков, Константин. Срещу безветрието [в съвр. лит. творчество]. — Лит. фронт, № 34, 25 авг. 1977, 1, 5

Жеков, Светлозар. Любен Дилов на 50 години. — Деца, изкуство, 1977, № 6, 13—16.

Жечев, Тончо. Завоевание на съвременната ни проза. — Раб. дело, № 70, 11 март 1977.

Новият прозаичен цикъл на Богомил Райнов.

Зарев, Пантелей. Късни, но съвременни признания. — Пламък, 1977, № 4, 130—133.

Поетическото творчество на Владимир Голев.

Зарев, Пантелей. Личният жанр на писателя. Прозата на Васил Попов. — Лит. фронт, № 43, 27 окт. 1977, с. 2.

Захариев, Луко. Трима в историческата проза [Симеон Янев, Венцеслав Начев и Боян Биолчев]. — Лит. фронт, № 41, 13 окт. 1977, с. 3.

Звездинов, Атанас. С комсомолска поръка в кръвта. — Родна реч, 1977, № 3, 31—34.

Живот и творчество на Владимир Башев.

Иванова, Екатерина. „Анатомът на Коста“. Жизнена и худож. правда [в разказа на Димитър Димов]. — Лит. фронт, № 32, 11 авг. 1977, с. 4.

Игнатов, Рангел. Прощално слово за бай Орлин. — Лит. фронт, № 15, 14 апр. 1977, с. 6.

Игов, Светлозар. В центъра на критическото внимание. Романът през 1976 г. — Пулс, № 2, 18 ян. 1977, с. 11.

Игов, Светлозар. Две мнения за една творба или „еволюцията“ на едно мнение [на Иван Спасов за поемата „Гранитово“ от Лъчезар Еленков]. — Пулс, № 20, 27 септ. 1977, с. 10.

Игов, Светлозар. Един зрял белетрист [Дико Фучеджиев]. — Пулс, № 6, 15 март 1977, с. 6.

Игов, Светлозар. Иван Цанев. — Родна реч, 1977, № 5—6, 68—74.

Игов, Светлозар. Културно-историческото значение на „Българският Великден“ [от Тончо Жечев]. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 22—30.

Игов, Светлозар. По кръстопътищата на историята. — Лит. фронт, № 46, 17 ноем. 1977, с. 6.

Георги Алексиев на 50 г.

Игов, Светлозар. Сизифовият танц на Терпсихора. — Септември, 1977, № 5, 193—203.

За повестта на Богомил Райнов „Черните лебеди“.

Йорданов, Александър. Художественото единство на новата проза. — Тракия, 1977, № 3, 180—186.

Йорданов, Христо. Вълнуваща като изповед, тревожна като съвест. — Ново време, 1977, № 3, 56—72.

За съвр. бълг. поезия.

Йосифова, Катя. Богат опит. Александър Гиргинов на 75 години. — Лит. фронт, № 38, 22 септ. 1977, с. 3.

Йосифова, Катя. Величко Нешков. — Нар. армия, № 8866, 23 окт. 1977.

Военно-патриотичната тематика в творчеството на писателя.

Йосифова, Катя. Димитър Светлин. — Нар. армия, № 8809, 16 авг. 1977.

Военно-патриотичната тематика в творчеството на поета.

Каназирска, Маргарита. Измеренията на творческите взаимовръзки. — Лит. мисъл, 1977, № 10, 30—47.

Проникване на укр. поезия у нас през последните три десетилетия. С библиогр.

Каракостов, Стефан. Творец на новата ни литература и изкуство. — Лит. фронт, № 19, 12 май 1977, с. 6.

За Тодор Павлов, по случай смъртта му.

Каранфилов, Ефрем. В устрем към бъдещето. — Лит. фронт, № 19, 12 май 1977, 1, 5.

Връзката между героичното минало и съвременността в творчеството на бълг. писатели.

Каранфилов, Ефрем. Как написах книгата „Българи". — Септември, 1977, № 5, 213—220.

Каранфилов, Ефрем. Корените на българския дух. — Раб. дело, № 206, 25 юли 1977.

Ролята и мястото на гр. Кюстендил в книгата „Българи".

Караславов, Слав Хр. Осмислен творчески живот. 10 г. от смъртта на Владимир Башев. — Нар. младеж, № 274, 19 ноем. 1977.

Кехлибарева, Надя. С обич към големия ден на родината. Поетесата Паулина Станчева на 70 г. — Зем. знаме, № 35, 30 ян. 1977.

Кирков, Димитър. Когато идеалите падаха в калта. . . — Септември, 1977, № 10, 219—230.

Идейно-художествен анализ на повестта „Завръщане" от Генчо Стоев.

Кнудсен, Ерика. Силата и красотата на женските образи у Димитър Талев. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 117—129.

Коларов, Стефан. „Да бъда син достоен на епохата. . ." Преддеветосептемврийската поезия на Младен Исаев. — Пламък, 1977, № 6, 156—162.

Коларов, Стефан. Поезия на революционния патос, на партийния дълг. — Септември, 1977, № 6, 15—26.

Творчески портрет на Младен Исаев.

Коларов, Стефан. Радой Ралин. — Лит. мисъл, 1977, № 3, 70—82

За лирическото му творчество.

Коларов, Стефан. Човешката песен на поета [Младен Исаев]. — Лит. мисъл, 1977, № 6, 6—16.

Колева, Дора. Из образния свят на Илия Волен. — Ез. и лит., 1977, № 1, 1—15.

Колевски, Васил. Освободители. — Септември, 1977, № 5, 129—144.

Освободителната мисия на съв. народ и бълг.-съв. дружба, отразени в съвр. поезия на двата народа.

Конев, Илия. Плодотворно участие в славистичната и българската наука. По случай 70-год. на проф. В. Велчев. — Ез. и лит., 1977, № 3, 87—91.

Константинов, Георги. Двама от моя град. Откъс от непубликувани спомени, по случай 75 г. от рождението му. — Пламък, 1977, № 3, 170—173.

Константинова, Елка. Георги Караславов. — Нар. армия, № 8902, 4 дек. 1977.

Творчески портр. на писателя.

Константинова, Елка. За стиловото многообразие на съвременната ни проза. — Лит. фронт, № 42, 20 окт. 1977, 1—2.

Константинова, Елка. Към преодоляване на камерността и дребнотемието. — Пулс, № 5, 1 март 1977, с. 3.

Критични бел. за белетрист. книги на библ. „Смяна" от 1976 г.

Константинова, Елка. Нравствената позиция на младия герой. — Пулс, № 9, 26 апр. 1977, с. 4.

Преглед на белетрист. книги на библ. „Смяна" — 1976.

Константинова, Елка. Някои наблюдения над повестта и разказа след Априлския пленум. — Септември, 1977, № 3, 187—200.

Кошка, Ян. Българската литература на словашки език [1945—1974]. — Пламък, 1977, № 1, 212—217.

Кръстева, Полина. Граждански патос и лирична топлота. Крум Пенев на 75 г. — Лит. фронт, № 1, 6 ян. 1977, с. 3.

Кунчев, Божидар. „Аз не мога да си представя един свят без поезия. . ." Спомени за Иван Пейчев. — Лит. фронт, № 31, 4 авг. 1977, с. 3.

Кунчев, Божидар. Отново за младите поети. — Пулс, № 19, 13 септ. 1977, с. 4.

Кунчев, Божидар. Проблемът за личността в младата поезия. — Септември, 1977, № 9, 190—206.

Куюмджиев, Кръстьо. От какво умира поезията. — Пулс, № 20, 27 авг. 1977, 7, 13.

По повод статията на Здр. Недков „Критик на символизма", посветена на лит.-крит. дейност на Атанас Далчев, Пулс, № 13, 21 юни 1977.

Куюмджиев, Кръстьо. Феноменът Радичков. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 3—14.

Ленкова, Цвета. Озарен от вдъхновението. — Родна реч, 1977, № 10, 41—45.
Поетичното и преводаческо творчество на Григор Ленков.

Литературата на една конгресна година. — Лит. фронт, № 2—7, 13, 20, 27 ян., 3, 10, 17 февр. 1977.
Съдържа: Атанас Свиленов. Поезия 1976 — наблюдения и размисли. — Константин Еленков. Време на критическа зрелост. — Михаил Василев. Романът е остарял. — Наташа Манолова. Кратките жанрове в движение. — Петър Филчев. Оживление за комедиографията. Драматургия-76. — Христо Стефанов. Постижения и проблеми. Детско-юношеска литература-76.

Манолова, Наташа. „Ако те нямаше на този свят. . .“ Мотивът за Русия и Октомври в творчеството на Д. Методиев. — Септември, 1977, № 11, 193—205.

Манолова, Наташа. Поезия в публицистичния текст. — Бълг. журналист, 1977, № 10, 14—16.
За публицистичното творчество на Лиляна Стефанова.

Манолова, Наташа. Топли думи за Паулина [Станчева]. — Лит. фронт, № 6, 10 февр. 1977, с. 3.

Марков, Георги. Нравствената проблематика в съвременната проза. — Лит. фронт, № 31, 4 авг. 1977, 1, 3.

Мартинов, Иван. Живот, свързан с литературата. — Лит. фронт, № 10, 10 март 1977, с. 3.
Петко Буюклиев на 80 г.

Матев, Георги. Първият юбилей. Срещи и разговори с Чудомир. — Хоризонт, 1977, № 2, 92—97.

Матеев, Матей. Никола Русев. — Родна реч, 1977, № 1, 39—43.

Медникаров, Христо. Две лета с Ангел Каралийчев. [Спомени]. — Пулс, № 18, 30 авг. 1977, с. 10.

Мечев, Константин. Природолюбец и творец. — Лит. фронт, № 26, 30 юни 1977, с. 2.
Стефан Станчев на 70 г.

Михайлов, Вълчо. Пейзажът у Чудомир. — Ез. и лит., 1977, № 5, 49—53.

Михайлов, Вълчо. Чудомир и религията. — Атеистич. трибуна, 1977, № 5, 69—75.

Мутафов, Енчо. Нравственият провинциализъм или превъплъщенията на безхарактерността. — Септември, 1977, № 4, 173—180.
За „Любов по пладне“ от Ивайло Петров.

Мутафов, Енчо. Подвижният човек. Тезиси за поетика на съвр. проза. — Тракия, 1977, № 1, 199—208.

Мутафов, Енчо. Сатирична символика и ритмична организация в поемите на Добри Жотев. — Ез. и лит., 1977, № 5, 76—80.

Мъжлекова, Мария. За някои лексикални особености в романа „За свободата“ на Стефан Дичев. — Ез. и лит., 1977, № 6, 66—72.

Наимович, Максим. Защитена творческа позиция. — Лит. фронт, № 51, 22 дек. 1977, с. 3.
Рангел Игнатов на 50 г.

Неделчев, Михаил. Млада литература-1976 [Лит. преглед]. — Пламък, 1977, № 10, 140—151.

Недков, Здравко. Критик на символизма [Атанас Далчев]. — Пулс, № 13, 21 юни 1977, с. 4.

Недялков, Христо. Ведра, вдъхновена поезия. — Раб. дело, № 28, 28 ян. 1977.
По повод 70 г. от рождението на Паулина Станчева.

Незнакомов, Петър. В борба с „малката правда“. — Лит. фронт, № 18, 5 май 1977, с. 3.
Христо Пелитев на 50 г.

Ничев, Драган. С родолюбие и искреност. — Лит. фронт, № 39, 29 септ. 1977, с. 2.
Георги Томалевски по случай 80-год. му.

Пантелеева, Нина. Богомил Райнов. — Родна реч, 1977, № 3, 37—42.

Пантелеева, Нина. „Песен е моята вяра“. — Септември, 1977, № 11, 206—210.
За стихосбирката на Лиана Даскалова „Вечеря на свещи“.

Пауновски, Иван. Мярка на себе си. — Пламък, 1977, № 1, 124—126.
За лит. творчество на Кольо Георгиев, по повод 50 г. от рождението му.

Пенчев, Георги. Комунистическата партийност и художественото пресъздаване на съвременния свят [в българската литература]. — Ново време, 1977, № 1, 77—91.

Пенчев, Георги. Съвременната тема — творческо изпитание, гражданска отговорност. — Раб. дело, № 3, 3 ян. 1977.

Пенчев, Георги. Съвременност и дарование. — Септември, 1977, № 7, 191—202.

Петков, Павел. Бележит изследовател на българо-руските литературни връзки. Към 70-год. на Велчо Петров Велчев. — Отеч. зов (Враца), № 46, 14 юни 1977.

Петров, Здравко. До дълбините на човешката душа. — Лит. фронт, № 19, 12 май 1977, с. 2.
За Николай Хайтов.

Петров, Здравко. И жив ще съм аз. . . — Пулс, № 7, 29 март 1977, с. 6.
Творчески портрет на поета Добри Жотев.

Петров, Здравко. На този свят не всичко ще умре. . . — Пулс, № 13, 21 юни 1977, с. 11.
По повод смъртта на Григор Ленков.

Петров, Здравко. Реквием за Орлин Василев. — Лит. фронт, № 17, 28 апр. 1977, с. 6.

Петров, Здравко. С усет за трайното в литературата. — Септември, 1977, № 6, 189—196.
Творч. портр. на Симеон Султанов.

Петров, Здравко. Със собствен стил в изкуството. — Септември, 1977, № 8, 199—209.
За поезията на Любомир Левчев.

Петров, Мильо. Балада за величието на комуниста. — Родна реч, 1977, № 10, 37—40.
За „Балада за комуниста“ на Веселин Андреев.

Петров, Мильо. С дълга на гражданин-поет. 75 г. от рождението на Никола Ланков. — Пламък, 1977, № 2, 153—154.

Попиванов, Иван. Лирика и лирикоподобие. — Пулс, № 12, 7 юни 1977, с. 10. Критични бел. за най-младата съвр. поезия.

Попиванов, Иван. Позиция на взискателност и непримиримост. — Лит. фронт, № 7, 17 февр. 1977, с. 3.
Георги Марков на 50 г.

Попов, Васил. Писателят и съвременникът. — Лит. фронт, № 15, 14 апр. 1977, 1, 4.

Попова, Венче. Жаргонът и някои функции в езика на [съвременната] художествена литература. — Септември, 1977, № 7, 223—233.

Поптонев, Стефан. Житейска правдивост. Писателят за своите герои. — Отеч. фронт, № 9927, 14 ян. 1977.

Прохаскова, Емилия. Когато началото е добро. — Лит. фронт, № 36, 8 септ. 1977, 1, 3.
За новия герой в съвр. бълг. проза.

Първанова, Анастасия. Димитър Методиев. — Родна реч, 1977, № 7 28—33.

Раковски, Вътьо. За да те има и след теб дори. — Лит. фронт, № 16, 21 апр. 1977, 4—5.
Спомени за Веселин Ханчев.

Руж, Иван. Българският роман и третата вълна в неговия възход. Някои наблюдения и размишления. — Съвременник, 1977, № 2, 128—147.

Руж, Иван. Образът на една българка. — Лит. фронт, № 48, 1 дек. 1977, с. 3.
Димитър Хронев на 80 г.

Руж, Иван. Първите стъпки. 30 г. сп. „Септември“. — Лит. фронт, № 52, 29 дек. 1977, с. 7.

Свиленов, Атанас. Верен на творческата си природа. Найден Вълчев на 50 г. — Веч. новини, № 7942, 29 авг. 1977.

Свиленов, Атанас. Дневник на духовните вълнения. — Септември, 1977, № 10, 212—218.
Поетическото творчество на Любомир Левчев.

Свиленов, Атанас. Доверие в критическото слово. — Лит. фронт, № 25, 23 юни 1977, с. 3.
Симеон Султанов на 50 г.

Свиленов, Атанас. Константин Константинов. — Лит. мисъл, 1977, № 1, 15—31.

Свиленов, Атанас. Новата проза на Богомил Райнов. — Нар. младеж, № 19, 23 ян. 1977.

Свиленов, Атанас. Поглед към най-младата поезия. — Родна реч, 1977, № 3, 48—51,.

Свиленов, Атанас. Самовзискателност и отговорност. — Пулс, № 12, 7 юни 1977.

Творчески портр. на Богомил Райнов.

Свинтила, Владимир. В лоното на българското минало. — Пулс, № 26, 20 дек. 1977, с. 11.

За лит. дело на Христофор Тзавела.

Свинтила, Владимир. Софийски менипеи. 70 г. от рождението на Крум Вълков. Спомени. — Читалище, 1977, № 5, 22—23.

Северняк, Серафим. Две страници за юбиляра. — Лит. фронт, № 52, 29 дек. 1977, с. 3.

Любен Дилов на 50 г.

Сегренски, Алексей. Съвременната литература и развитието на социалистическото съзнание. — Ново време, 1977, № 7, 23—24.

Сиврриев, Станислав. В своето и бъдното време. — Лит. фронт, № 6, 10 февр. 1977, с. 5.

Спомени за Константин Константинов.

Славински, Петър. Орлин Василев. — Нар. култ., № 15, 8 апр. 1977, с. 7.

Спасов, Иван. Динамиката на [съвременното] поетическо развитие. — Съвременник, 1977, № 1, 174—199.

Спасов, Иван. Днешната българска проза — завоевания и слабости. — Лит. фронт, № 34, 35, 25 авг., 1 септ. 1977, 1—3, 2—3.

Спасов, Иван. За нравственото и безнравственото в литературната критика.— Пулс, № 22, 25 окт. 1977, с. 10.

В отговор на ст. на Светлозар Игов „Две мнения за една творба или „еволюцията“ на едно мнение“, в. Пулс, № 20, 27 септ. 1977.

Спасов, Иван. Поетическото творчество на писателите от варненското дружество в периода 1972—1975 г. — Простори, 1977, № 1, 133—142.

Спасов, Иван. Проблеми на „междинната“ поетическа генерация. — Пламък, 1977, № 5, 139—154; № 8, 165—178.

Продълж. от № 12, 1976.

Спиридонов, Александър. Георги Джагаров. — Лит. мисъл, 1977, № 8, 10—21.

Спиридонов, Александър. Крум Григоров. — Родна реч, 1977, № 10, 32—36.

Спиридонов, Александър. Поет на хуманистичния подвиг. Мисли за поезията на Любомир Левчев. — Нар. младеж, № 121, 21 май 1977.

Спиридонов, Александър. Съвременната тема [в българ. белетристика] — овладени и неовладени територии. — Простори, 1977, № 1, 124—132.

Сребров, Здравко. За Ламар и за хора и неща от 20-те и 30-те години. 80 г. от рождението на Ламар. — Пламък, 1977, № 12, 134—140.

Стаев, Стоян. Със своя багра в българската поезия. 85 г. от рождението на Иван Хаджихристов. — Септември (Стара Загора), № 38, 31 март 1977.

Стайков, Николай. Поезия в синьо. По повод на новата стихосбирка „Синьо пристанище“ на Надя Кехлибарева. — Пламък, 1977, № 8, 184—186.

Стайков, Николай. Със свой глас. Лиана Даскалова на 50 г. — Пламък, 1977, № 11, 174—176.

Стаматов, Върбан. Морето и книгите на един млад автор [Никола Радев].— Лит. фронт, № 6, 10 февр. 1977, с. 3.

Стаматов, Паскал. Години на творчество. — Читалище, 1977, № 8, 25—26.

По повод 50-год. на Кольо Георгиев.

Станева. Христина. За сравненията и обръщенията в поезията на Пеньо Пенев. — Родна реч, 1977, № 5—6, 118—120.

Стефанов, Васил. Погледи към нравствените проблеми на съвременника. Михаил Величков на 60 г. — Пламък, 1977, № 11, 171—173.

Стефанов, Христо. Драматизмът на внезапните изповеди. — Септември, 1977, № 8, 210—217.

За поезията на Павел Матев.

Стефанов, Христо. Най-младата ни поезия — търсения и резултати. — Пулс, № 17, 16 авг. 1977, с. 7.

Стефанов, Христо. Още веднъж за отговорността на критика. — Лит. фронт, № 37, 15 септ. 1977, с. 2.
По повод ст. на Йордан Василев „Поезия с характер“, сп. „Пламък“, 1977, кн. 8.
Стефанов, Христо. Постижения и проблеми на най-младата проза. — Родна реч, 1977, № 2, 1—5.
Стефанов, Христо. Пътят към човека [в творчеството на Богомил Райнов]. — Лит. фронт, № 33, 13 авг. 1977, с. 2.
Стефанов, Христо. Симеон Султанов. По повод 50-год. на критика. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 77—82.
Стойков, Христо. Писател-хуморист и сатирик. Хаим Бенадов на 70 г. — Отеч. фронт, № 10099, 8 авг. 1977.
Стоянович, Иван. Анжел Вагенщайн на тридесет години. — Киноизкуство 1977, № 10, 51—59.
Творчески портр. на кинорежисьора и сценариста.
Странджев, Коста. Без образа на работника съвременната литература и изкуство са немислими. — Нар. култ., № 15, 8 апр. 1977, с. 7.
Странджев, Коста. Сладкодумен и мъдър. — Родопи, 1977, № 1, 13—14.
За лит. творчество на Г. Пашев.
Струмски, Георги. С гражданска страст. Здравко Сребров на 75 г. — Лит. фронт, № 14, 7 апр. 1977, с. 2.
Султанов, Симеон. Смехът е светлина. Спомен за Светослав Минков. — Пулс, № 4, 15 февр. 1977, с. 7.
Таджер, Салис. Има само изгреви и залези. 70 г. от рождението на Крум Вълков. — Пламък, 1977, № 4, 171—173.
Спомени за живота и творческата дейност на поета.
Танев, Димитър. „На попрището жизнено в средата. . .“ Етюд върху психобиографията на едно поетическо поколение. — Пламък, 1977, № 12, 122—133.
Тахов, Георги. Нравственият патос на едно творчество. Димитър Гулев на 50 години. — Пламък, 1977, № 9, 149—151.
Тенев, Любомир. Миниатюрите на Иван Радоев. — Пламък, 1977, № 3, 133—140.
Тодоров, Ангел. Виден писател и публицист. Славчо Васев на 70 г. — Читалище, 1977, № 3, 18—19.
Тодоров, Ангел. Дългът на твореца. — Раб. дело, № 336, 2 дек. 1977.
Здравите корени на съвр. бълг. поезия.
Тодоров, Ангел. Поет от пролетарската гвардия. 75 г. от рождението на Никола Ланков. — Лит. фронт, № 14, 7 апр. 1977, с. 2.
Тодоров, Ангел. Слово за сатирика. Христо Пелитев на 50 г. — Пулс, № 9, 26 апр. 1977, с. 13.
Тодоров, Ангел. Философ и литературен теоретик [Сава Гановски]. — Пламък, 1977, № 3, 167—169.
Тодорова, Мариана. „И ние, в теб родени. . .“ — Пламък, 1977, № 11, 171—173.
Творчески портр. на Николай Христозов.
Тодорова, Мариана. Морето в контекста на една поезия. [Кольо Севов]. — Простори, 1977, № 2, 119—131.
Тодорова, Мариана. Творческият свят на Александър Геров. — Съвременник, 1977, № 2, 188—196.
Тонков, Петър. Нова поетическа смяна [1976] — нови проблеми. — Пламък, 1977, № 10, 140—151.
Тонков, Петър. Творец с неизчерпаеми духовни сили. 80 г. от рождението на Иван Мирчев. — Септември (Ст. Загора), № 125, 20 окт. 1977.
Тонков, Петър. „Чудесното преображение“. 80 г. от раждането на Иван Мирчев. — Септември, 1977, № 10, 143—150.
Тошков, Михаил. По следите на иронията. Бележки върху шаржа. — Пламък, 1977, № 4, 154—158.
По повод кн. на Андрей Германов и Иван Николов „Парнас около нас“. Дружески шаржове, пародии и епиграми. 1974.
Угрин, Димитър. Възпоминание за поета. 70 г. от рождението на Крум Вълков. — Лит. фронт, № 12, 24 март 1977, с. 3.
Угрин, Димитър. Майстор на литературата на факта [Серафим Северняк]. — Бълг. журналист, 1977, № 12, 22—23.
Узунова, Румяна. Билет за по-нататък. Представяме белетриста Янко Станоев. — Нар. младеж, № 278, 24 ноем. 1977.
Умленски, Иван. За езика и стила на Георги Караславов в романа-епопея „Обикновени хора“. — Бълг. ез. и лит., 1977, № 2, 107—114.

Филчев, Петър. Анахронизъм, защото липсва историзъм! — Пулс, № 3, 1 февр. 1977, с. 12.
Критични бел. за пиесата на Радко Радков „Патриарх Евтимий".
Филчев, Петър. Към въпроса за положителния герой в [съвр. ни литература]. — Лит. фронт, № 41, 13 окт. 1977, 4—5.
Филчев, Петър. С вяра и обич. — Лит. фронт, № 15, 14 апр. 1977, с. 3.
Иван Радоев на 50 г.
Хаджикосев, Симеон. В просторния „малък" свят на Чудомир. — Септември, 1977, № 6, 222—232.
Хаджикосев, Симеон. Варненските белетристи. — Простори, 1977, № 1, 143—152.
За творчеството им от периода 1972—1975.
Хаджикосев, Симеон. Жанрови тенденции в съвременния роман. — Септември, 1977, № 2, 168—188.
Хаджикосев, Симеон. Проблеми на съвременния сатиричен разказ. По материали на библ. „Стършел". — Лит. фронт, № 37, 15 септ. 1977, с. 2.
Хаджикосев, Симеон. Сърдечно, неюбилейно. — Лит. фронт, № 50, 15 дек. 1977, с. 3.
Иван Попиванов на 50 г.
Хайтов, Николай. Език и жизнени запаси. — Септември, 1977, № 2, 203—209.
Христов, Венко. С крилете на бузлуджанската Орлица. — Лит. фронт, № 1, 6 ян. 1977, с. 3.
Творчески портр. на Венко Марковски.
Христозов, Николай. С делата на днешния човек. — Раб. дело, № 274, 1 окт. 1977.
Мисли за съвр. бълг. поезия.
Цанков, Георги. Превъплъщенията на героя в съвременната българска проза. — Лит. мисъл, 1977, № 9, 22—35.
Цачев, Климент. Един войник от втора смяна. Иван Радоев на 50 г. — Пулс, № 7, 29 март 1977, с. 6.
Цачев, Климент. Слово за другаря. Иван Попиванов на 50 г. — Пулс, № 24, 22 ноем. 1977, с. 14.
Цветков, Иван. Прощаване с поета [Григор Ленков]. — Лит. фронт, № 24, 16 юни 1977, с. 15.
Цолов, Димитър. По горещите следи на съвременността. — Лит. фронт, № 50, 15 дек. 1977, с. 3.
Михаил Величков на 60 г.
Цонев, Светозар. Станислав Сивриев. — Нар. армия, № 8624, 9 ян. 1977.
Военната тематика в творчеството на писателя.
Черемухин. Христо Пелитев на 50 години. — Нар. култ., № 18, 29 апр. 1977, с. 7.
Чолаков, Здравко. Богат, интересен творчески път. — Лит. фронт, № 43, 27 окт. 1977, с. 2.
Иван Мирчев на 80 г.
Чолаков, Здравко. От порядъка на средното. . . Сред първите белетрист. сб. — библ. „Смяна" — 1976. — Пламък, 1977, № 8, 180—183.
Чолакова, Вера. Първан Стефанов. — Родна реч, 1977, № 9, 30—33.
Шопкин, Матей. И след последния си дъх. — Нар. армия, № 8648, 6 февр. 1977.
Поетичното дело на Тоно Лазаров, по повод 50 г. от рождението му.
Шопкин, Матей. „Откъсната от слънцето сълза". — Нар. култ., № 25, 17 юни 1977, с. 7.
По повод смъртта на Григор Ленков.
П. Юхас. Българската литература в Унгария (1945—1975). — Съвременник, 1977, № 1, 337—357.
Янев, Симеон. Естетическата принципност на критика. Симеон Султанов на 50 г. — Пулс, № 12, 7 юни 1977, с. 6.
Янев, Симеон. Към поетиката на епичния роман от 50-те години. — Съвременник, 1977, № 3, 93—110.
Янев, Симеон. Прозата на Иван Давидков. — Съвременник, 1977, № 1, 200—211.
Янев, Симеон. Типове лиризация в съвременната българска проза и тенденцията на синтетичното изображение. — Лит. мисъл, 1977, № 7, 101—116.
Янев, Симеон. Трезво критическо перо.—Отеч. фронт, № 10209, 16 дек. 1977.

По повод 50-год. на Иван Попиванов.

Янчев, Тодор. Георги Марков на 50 години. — Веч. новини, № 7785, 24 февр. 1977.

Янчев, Тодор. Жизнени наблюдения и художествена реализация. — Лит. фронт, № 32, 11 авг. 1977, с. 3.

Творчески профил на Крум Григоров.

Янчев, Тодор. Неуморим труженик. — Лит. фронт, № 17, 28 апр. 1977, с. 3.

Пелин Велков на 70 г.

Янчев, Тодор. Писател и публицист. Георги Томалевски на 80 г. — Веч. новини, № 7962, 22 септ. 1977.

Янчев, Тодор. Поет на романтичната мечта. — Учит. дело, № 47, 20 дек. 1977, с. 8.

Творчески портр. на Любомир Левчев.

Янчев, Тодор. Творчество за младите. — Лит. фронт, № 15, 14 апр. 1977, с. 3.

Николай Соколов на 50 г.

75 години от рождението на Камен Зидаров

Асенов, Драгомир. Вяра в бъдещето на театъра. — Нар. култ., № 40, 30 септ. 1977, с. 4.

Балабанов, Иван. Доайенът. — Нар. младеж, № 230, 29 септ. 1977.

Вучков, Юлиян. Камен Зидаров. — Септември, 1977, № 12, 197—215.

Вучков, Юлиян. Трайната жизненост на таланта. Проблеми на худож. майсторство. — Лит. фронт, № 14, 7 апр. 1977, с. 2.

Драматургията на Камен Зидаров.

Канушев, Димитър. Творец с трайно присъствие. — Лит. фронт, № 39, 29 септ. 1977.

Каракашев, Владимир. Дух борбен и красив. — Пулс, № 20, 27 септ. 1977, с. 4.

Филчев, Петър. Поет в драматургията. — Пламък, 1977, № 9, 137—138.

Христов, Венко. Драматургия — вдъхновена, социалистическа. — Веч. новини, № 7957, 16 септ. 1977.

70 години от рождението на Младен Исаев

Андонова, Нина. Винаги поет-гражданин.—Нар.младеж, №146, 20 юни 1977.

Исаев, Младен. „. . .Оставам на класата син". Душевността на моите герои [Интервю]. — Антени, № 26, 29 юни 1977, с. 5.

Подпис: Алексей Лозаров.

Йосифова, Катя. Слънцето остава при поета. — Нар. армия, № 8760, 19 юни 1977.

[Младен Исаев на 75 години]. — Лит. фронт, № 25, 23 юни 1977, 1—3.

Съдържа: Младен Исаев. Това странно чудо — поезията. — Розалия Ликова. С публицистична страст и лирична нежност. — Иван Мартинов. Поет на партийната правда.

Пондев, Петър. Верен на живота и поезията. — Раб. дело, № 171, 20 юни 1977.

Правдев, Николай. Ярък певец на партийната правда. — Веч. новини, № 7870, 6 юни 1977.

Спасов, Иван. Единство между творец и време. — Отеч. фронт, № 10059, 21 юни 1977.

Спасов, Иван. „На мойто време скъпа дан дължа". — Пулс, № 13, 21 юни 1977, с. 6.

Цветков, Иван. Човешката песен на поета. — Нар. култ., № 23, 3 юни 1977, с. 7.

70 години от рождението на Емилиян Станев

Анчев, Панко. Национален характер и историческа съдба в романа „Иван Кондарев". — Лит. мисъл, 1977, № 2, 13—21.

Динеков, Петър. Забележителен художник на националната ни литература. — Раб. дело, № 59, 28 февр. 1977.

Еленков, Константин. За светлото начало на живота. — Нар. младеж, № 38, 14 февр. 1977.

Жечев, Тончо. Участта човешка у Емилиян Станев. — Септември, 1977, № 2, 17—24.

Зарев, Пантелей. Човекът и писателят. — Лит. фронт, № 8, 24 февр. 1977, с. 2.

Игов, Светлозар. „Иван Кондарев" отново. — Лит. фронт, № 8, 24 февр. 1977, с. 3.

Игов, Светлозар. Увод към поетиката на Емилиян Станев. — Лит. мисъл, 1977, № 2, 6—12.

Йовева, Румяна. Принципи на структуриране на образите в историческите романи на Емилиян Станев. — Лит. мисъл, 1977, № 2, 22—53.

Йосифова, Катя. Богатите плодове на таланта. — Нар. армия, № 8654, 13 февр. 1977.

Кадиев, Марин. Примамливите блясъци на красотата. — Кооп. село, № 38, 15 февр. 1977.

Каролев, Стоян. Необикновен талант. — Нар. култ., № 7, 11 февр. 1977, с. 7.

Майстор на българската проза. — Пулс, № 4, 15 февр. 1977, с. 6.

Съдържа изказвания на Владимир Зарев, Иван Цанев, Росен Босев, Светлозар Игов, Георги Марковски и Симеон Янев за Емилиян Станев.

Матеич, Матея. Изследване на човека [в романа „Антихрист"]. — Пламък, 1977, № 2, 127—130.

Недялков, Христо. Един от първите в съвременната българска литература. Емилиян Станев на 70 г. — Читалище, 1977, № 2, 26—27.

Ничев, Боян. Емилиян Станев и „Иван Кондарев". — Пламък, 1977, № 2, 117—120.

Петров, Мильо. Класик на съвременната българска литература. — Родна реч, 1977, № 4, 12—16.

Попов, Васил. Слово за Емилиян Станев. — Пламък, 1977, № 2, 117—120

Радичков, Йордан. Милият беглец. — Септември, 1977, № 2, 25—31.

Свиленов, Атанас. Устремен към вечното движение на живота. — Веч. новини, № 7779, 17 февр. 1977.

Станев, Емилиян. Да се извисят националните проблеми. . . [Интервю]. — Пламък, 1977, № 2, 10—14.

Станев, Емилиян. Диалог в навечерието на седемдесетгодишнината. — Лит. фронт, № 8, 24 февр. 1977, с. 3.

Подпис: Атанас Свиленов.

Станев, Емилиян. Сегашни бележки за стари спомени. Страници от автобиогр. книга. — Раб. дело, № 56, 25 февр. 1977.

Станева, Надя. Винаги писател. . . — Пламък, 1977, № 2, 108—116.

Христов, Венко. В сложния мир на човешката душевност. — Зем. знаме, № 38, 15 февр. 1977.

Трета национална конференция на младите литературни творци

Асенов, Драгомир. Към „главната книга". — Раб. дело, №320, 16 ноем. 1977. Съвременно състояние на младата българска проза.

Асенов, Драгомир. Младата белетристика — проблеми и очаквания [Доклад]. — Лит. фронт, № 49, 8 дек. 1977, 2—3.

Джагаров, Георги. Хлябът на поетичната истина [Интервю]. — Пулс, № 24, 22 ноем. 1977, с. 2.

Зарев, Пантелей. Проблеми и достижения на младата литература [Доклад]. — Лит. фронт, № 48, 1 дек. 1977, 1, 2.

Захариев, Луко. Възвръщане на надеждите. — Пулс, № 24, 22 ноем. 1977, с. 7.

Новата смяна в бълг. поезия.

Йорданов, Александър. Младата проза — стиловият аспект на проблема. — Лит. фронт, № 47, 24 ноем. 1977, с. 2.

Караславов, Георги. Талантът израства в живота. Интервю по някои проблеми на младата ни лит. — Раб. дело, № 334, 30 ноем. 1977.

Младите писатели — повикани по име. — Нар. младеж, № 280, 26 ноем. 1977. Разговор със Слав Хр. Караславов и Матей Шопкин.

Пенчев, Георги. Надежда и взискателност. — Раб. дело, № 329, 25 ноем. 1977.

Проблеми в развитието на най-младата лит. смяна.

Петров, Здравко. Мащабност и гражданственост в поезията на младите [Доклад]. — Лит. фронт, № 49, 8 дек. 1977, 4—5.

Петров, Здравко. Някои впечатления от младата поезия. — Лит. фронт, № 45, 10 ноем. 1977, 1—2.

Попиванов, Иван. Традиции, приемственост, творчески пориви [в младите литературни творци]. — Пулс, № 23, 8 ноем. 1977, с. 11.

Попов, Васил. В търсене на собствена територия. — Пулс, № 24, 22 ноем. 1977, с. 13.

За младата белетристика.

Постижения и проблеми на младата проза. — Лит. фронт, № 46, 17 ноем. 1977, 1, 3.

Таджер, Салис. Зърното, което кълни [в младата поезия]. — Нар. младеж, № 268, 12 ноем. 1977.

Талантът е основа на всичко. — Нар. младеж, № 274, 19 ноем. 1977.

Разговор със Славчо Красински, Никола Инджов, Кръстьо Куюмджиев за младата ни литература.

Танев, Димитър. Младата проза — движение и проблеми. — Учит. дело, № 45, 6 дек. 1977, с. 8.

Хаджикосев, Симеон. Традиции и приемственост. Пред Третата нац. конф. на младите литературни творци. — Пулс, № 22, 25 окт. 1977, 1—2.

Цанков, Георги. За връстниците ми белетристи. — Лит. фронт, № 47, 24 ноем. 1977, с. 2.

Цветков, Иван. За младата критика [Доклад]. — Лит. фронт, № 49, 8 дек. 1977, с. 6.

Анкети, разговори, интервюта

Асенов, Драгомир. Кога талантът не загива. [Интервю]. — Нар. младеж, № 26, 31 ян. 1977.

Багряна, Елисавета. Дъх на здравец [Интервю]. — Нар. култ., № 52, 23 дек. 1977, с. 7.

Багряна, Елисавета. Тайният дълбок смисъл на живота. [Интервю]. — Нар. младеж, № 308, 31 дек. 1977.

Божилов, Божидар. Аз съм за решителна борба срещу бумащината. . . [Интервю]. — Труд, № 36, 12 февр. 1977.

Васев, Славчо. В творческата лаборатория на публициста. [Интервю]. — Бълг. журналист, 1977, № 11, 33—34.

Велчев, Велчо. Тя се роди със свободата. . . — Веч. новини, № 7783, 22 февр. 1977.

Интервю за бълг.-съв. лит. връзки.

Велчев, Велчо. Ценен принос в ботевознанието. — Лит. фронт, № 29, 14 юли 1977, с. 3.

Интервю във връзка с излизането на кн. на Ст. Каракостов „Ботев в спомените на съвременниците си".

Геров, Александър. Сенките излъчват светлина. — Пулс, № 25, 6 дек. 1977, с. 6.

Гуляшки, Андрей. Литература с повелята на живота. [Интервю]. — Раб. дело, № 14, 14 ян. 1977.

Данчев, Пенчо. Кога талантът не загива. — Нар. младеж, № 87, 13 апр. 1977.

Интервю за младите таланти в лит.

Жотев, Добри. Отговорността на таланта. — Антени, № 16, 20 апр. 1977, с. 5.

Интервю за изискванията към младите лит. таланти.

За взаимното доверие. — Нар. младеж, № 31, 6 февр. 1977.

Разговор със Симеон Правчанов и Атанас Свиленов по проблемите на докум. -худож. проза.

Зарев, Пантелей. Доброволно поданство на народната душевност. — Веч. новини, № 7848, 10 май 1977.

Подпис: Константин Мечев. Интервю по повод довършването на петтомната „Панорама на българската литература".

Зарев, Пантелей. Младите литературни творци — наша достойна смяна [Интервю]. — Пламък, 1977, № 10, 3—5.

Зарев, Пантелей. Основна тема в българската литература. [Интервю]. — Раб. дело, № 157, 6 юни 1977.

Зидаров, Камен. Живот-горене. — Пламък, 1977, № 9, 132—136.

Интервю за живота и творческата дейност на поета по повод 75-год. му.

Игнатов, Рангел. „ВИНАГИ съм се трудил и съм бил щастлив. . .“ — Пламък, 1977, № 12, 152—155.

Интервю за творческата дейност на писателя по случай 50-год. му.

Игов, Светлозар. При Емилиян Станев. [Интервю]. — Нар. култ., № 5, 28 ян. 1977, 1—2.

Инджов, Никола... Живей непрестанно с прозрения, с предчувствия, с ясни мечти! [Интервю]. — Студ. трибуна, № 33, 10 май 1977.

Исаев, Младен. [Интервю]. — Съвременник, 1977, № 3, 54—70.

Исаев, Младен пред „Литературна мисъл“. — Лит. мисъл, 1977, № 6. Интервю, по повод 70-год. му.

Калина Малина. Творчество, което обикваме отрано. — Нар. младеж, № 85, 10 апр. 1977.

Интервю за творческия път на детската писателка.

Калчев, Камен. Всичко зависи от таланта и волята. — Пламък, 1977, № 10, 36—40. Интервю по основните насоки в развитието на младата белетристика.

Калчев, Камен. Съвременният писател — съвест и глас на своя народ, на своето време. [Интервю]. — Раб. дело, № 55, 24 февр. 1977.

Караславов, Георги. Животът — основа на писателското вдъхновение. [Интервю]. — Септември, 1977, № 3, 7—20.

Караславов, Георги. С белега на жизнената правда. [Интервю]. — Младеж, 1977, № 4, 53—55.

Караславов, Слав Хр. „Да имаш чувството, че си живял хиляди години“. [Интервю]. — Нар. младеж, № 4, 6 ян. 1977.

Константинов, Георги. Навсякъде усещах неговия пулс. — Нар. младеж, № 54, 5 март 1977.

Интервю за мястото на Комсомола в творчеството на писателя.

Костов, Кирил. Театърът — този многолик и привлекателен свят. Разговор с писателя Емил Манов. — Театър, 1977, № 4, 5—10.

Манов, Емил. Човек за човека все още не е брат. [Интервю]. — Труд, № 12, 15 ян. 1977.

Марков, Георги. Необходима е оперативна „критична“ критика. [Интервю]. — Пламък, 1977, № 5, 156—159.

Подпис: Райна Петрова.

Мирчев, Иван. Верен на поетическото изкуство. — Пламък, 1977, № 10, 134—139.

Интервю с поета, по повод неговата 80-год.

Мирчев, Иван. Днес поезията е много необходима. [Интервю[. — Хоризонт, 1977, № 2, 98—101.

Още веднъж по проблемите на критиката. — Лит. фронт, № 14, 7 апр. 1977, с 5.

Среща-разговор на съв. критик Владимир Огнев с Иван Цветков и Симеон Султанов.

Повелите на Юлския пленум—повели на живота и на литературата. — Септември, 1977, № 1, 17—41.

Разговор в ред. на сп.

Попиванов, Иван. Да вярваме на младите! [Интервю]. — Пламък, 1977, № 11, 177—179.

Райнов, Богомил. Два свята, два подхода. — Отеч. фронт, № 9986, 24 март 1977.

Интервю по проблема за човека в творчеството на писателя.

Райнов, Богомил. Това, което сам си раздал. . . — Нар. младеж, № 55, 6 март 1977.

Интервю за творческите търсения на писателя.

Северняк, Серафим. Посланици на мира. — Нар. младеж, № 95, 22 апр. 1977.

Интервю за силата на писателското слово.

Серафимов, Иван. Както самото време ни вярва. Разговор [с Дамян П. Дамянов, Вътьо Раковски и Йордан Милев] за дълга, приемствеността, за първата книга... Нар. младеж, № 133, 5 юни 1977.

Станчев, Стефан. Дружба с природата. — Веч. новини, № 7821, 7 апр. 1977.

Интервю по повод 70-год. на писателя.

Станчев, Стефан. За родовото ни дърво. [Интервю]. — Зем. знаме, № 85, 10 апр. 1977.

По повод 70-год. на писателя.

Султанов, Симеон. „Обичам писателите на съвестта". [Интервю]. — Пламък, 1977, № 8, 138—142.

По повод 50-год. му.

Тахов, Георги. При Иван Мирчев. — Съвременник, 1977, № 4, 177—193.

Интервю по повод 80-год. на поета.

Узунова, Румяна. При акад. Пантелей Зарев. [Интервю]. — Нар. култ., № 6, 4 февр. 1977, 1, 7.

Узунова, Румяна. Разговор с Генчо Стоев. — Нар. култ., № 21, 19 май 1977, с. 10.

Цачев, Климент. Хората ще стават по-добри. [Интервю]. — Антени, № 34, 24 авг. 1977, с. 6.

Детска литература

Бараковска, Емилия и Нина Николова. Емилиян Станев. Биобиблиогр. очерк. С., Дом на лит.и изкуствата за деца и юноши, 1977. 27 с. с ил. (Библ. Детски писатели).

Генов, Кръстьо. Асен Босев. Лит.-крит. очерк. — Вж. Българска литература след Девети септември.

Детска литература. (Сб. статии. Състав. Тодор Янчев. Кн. 1—2). С., Нар. младеж, 1976—1977. 188 с., 172 с.

Касабова, Благовеста. Емил Коларов. Био-библиогр. очерк. С., Дом на лит. и изкуствата за деца и юноши, 1976. 39 с. с портр. и факс. (Библ. Детски творци).

Цанков, Атанас и Маргарита Дойренска. Младен Исаев. Био.-библиогр. очерк. С., Дом на лит. и изкуствата за деца и юноши, 1977. 47 с. с ил. (Библ. Детски творци).

* * *

Бараковска, Емилия. Емилиян Станев на 70 години. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 1, 11—13.

Литературното му творчество за деца.

Бейтулов, Халил. Периодичният печат за деца и юноши [в Плевенски окръг, 1878—1944]. — Нач. образ., 1977, № 11, 54—57.

Босев, Асен. Щастието да четеш. 2 апр. — Междунар. ден на детската книга. — Раб. дело, № 92, 2 апр. 1977.

Гетов, Г. Вдъхновение за ятото, разперило криле. Писателят Георги Авгарски на 60 г. — Отеч. фронт, № 9989, 28 март 1977.

Йорданов, Юлиян. От изворите на родолюбието. — Нар. армия, № 8748, 4 юни 1977.

Преглед на изданията на детската библ. „Аз съм българче".

Йосифова, Катя. С чистота на детския поглед. — Лит. фронт, № 19, 12 май 1977, с. 2.

Георги Авгарски на 60 г.

Касабова, Благовеста. Пелин Велков на 70 години. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 2, 14—16.

Константинова, Божанка. Възрастният герой в съвременната белетристика за деца и юноши. — Септември, 1977, № 6, 197—207.

Константинова, Божанка. 80 години от рождението на Асен Разцветников. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 17—19.

Творчеството на писателя за деца.

Константинова, Божанка. По пътя на съвременността. — Читалище, 1977, № 3, 14—15.

Постиженията на съвр. бълг. белетристика за деца.

Куюмджиев, Кръстьо. Перли на българския хумор. Към 100-год. от рождението на Елин Пелин. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 3, 5—10.

Манева, Дора. Паулина Станчева на 70 години. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 1, 14—15.

Литературното ѝ творчество за деца.

Манева, Дора. Съвременните обобщения в приказката. Лиана Даскалова на 50 г. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 5, 20—23.

Николчина, Нора. Многостранно дарование. Щрихи към портрета на Катя Воденичарова. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 1, 23—25.

Неделчев, Михаил. Млада литература-1976. — Вж. Българска литература след Девети септември.

Недялков, Христо. Николай Соколов на 50 години. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 1, 19—21.

Парпулова, Любомира. Преразказаните народни приказки — форма на съвременното съществуване на фолклора. — Бълг. фолклор, 1977, № 2, 3—13.

Петрова, Райна. Верен приятел на децата. Писателят Георги Авгарски на 60 г. — Веч. новини, № 7809, 24 март 1977.

Серафимов, Иван. Поезията за деца и юноши — актуална идеологическа сфера. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 6, 27—30.

Серафимов, Иван. Преди и след предубежденията. Отново за детската литература. — Пулс, № 1, 4 ян. 1977, с. 7.

Статков, Светослав. При Ангел Каралийчев. — Лит. фронт, № 27, 7 юли 1977, с. 7.

Стефанов, Христо. Младите в литературата за деца и юноши. — Пулс, № 24, 22 ноем. 1977, с. 10.

Стефанов, Христо. Постижения и проблеми. Детско-юношеската лит.-76. —Лит. фронт, № 7, 17 февр. 1977, с. 2.

Тасев, Златко. Постижения в детската поезия. — Нар. младеж, № 275, 20 ноем. 1977.

Ташева, Здравка. За децата с вдъхновение и обич. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 4, 20—24.

Творчеството за деца на писателя Димитър Гулев, по повод 50-год му.

Топалов, Кирил. За децата — с талант и отговорност. — Пламък, 1977, № 4, 160—166.

Обзор на бълг. поезия за деца през 1975—1976 г.

Цанков, Атанас. В света на поезията за деца. Размисли за една поетична година. — Учит. дело, № 36, 4 окт. 1977, с. 8.

Цанков, Атанас. Път към високи сини планини. Младен Исаев на 70 г. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 3, 11—14.

Янков, Николай. Велика школа — велик пример. — Деца, изкуство, кн., 1977, № 5, 10—16.

Влияние на съв. литература върху бълг. дет. лит.

Янков, Николай. Взискателно и компетентно. — Раб. дело, № 108, 18 апр. 1977.

Детската лит. в България. Постижения и проблеми.

Янчев, Тодор. Виден представител на детската литература. — Пламък, 1977, № 10, 132—133.

Творчеството за деца на Асен Разцветников, по повод 80-год. му.

Янчев, Тодор. Литературната критика и проблемите на детската литература. — Пламък, 1977, № 4, 168—170.

Янчев, Тодор. Трудовата тема в детската литература. — Учит. дело, № 18, 3 май, 1977, с. 8.

Елена Цветанова
Тодорка Малчева